

A black and white photograph of a classical building facade. The image shows a series of columns and arches, with a prominent triangular pediment in the center. The text is overlaid on the image in a bold, white, sans-serif font.

LIETUVOS APELIACINIS TEISMAS

**KOMERCINIS ARBITRAŽAS
APŽVALGA**

TURINYS

SUTRUMPINIMAI.....	4
KOMERCINIS ARBITRAŽAS	6
ARBITRAŽO PRINCIPAI.....	9
Arbitrų nešališkumas ir nepriklausomumas	9
<i>i) arbitražo pirmininko nušalinimas.....</i>	13
<i>ii) arbitro ir vienos iš arbitražo proceso šalių atstovų santykiai.....</i>	14
<i>iii) arbitražo procesą administruojančios institucijos ir jos pirmininko nepriklausomumas ir nešališkumas</i>	14
Konfidencialumas.....	15
Šalių lygiateisiškumas.....	15
TEISMO PAGALBA ARBITRAŽO PROCESUI.....	16
Arbitrų skyrimas.....	16
Nušalinimas nuo arbitražinės bylos nagrinėjimo.....	17
Teismo pagalba renkant įrodymus	17
Laikinių apsaugos priemonių taikymas, pripažinimas ir vykdymas.....	18
ARBITRAŽAS EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO PRAKTIKOJE.....	24
ARBITRUOTINUMAS	29
Subjektinis arbitruotinumasis.....	30
<i>i) subjektai, kuriems taikoma arbitražinė išlyga.....</i>	31
<i>ii) sutikimo ginčą nagrinėti arbitraže forma.....</i>	32
Objektinis arbitruotinumasis.....	33
ARBITRAŽINIS SUSITARIMAS.....	42
Arbitražinio susitarimo forma.....	50
Arbitražinio susitarimo taikymas ir aiškinimas.....	53
Patologinis arbitražinis susitarimas.....	57
Arbitražinio susitarimo ginčijimas	58
ARBITRAŽO SPRENDIMO APSKUNDIMO TVARKA IR PANAIKINIMO PAGRINDAI.....	61
Arbitražo sprendimo apskundimo tvarka.....	61
Arbitražo sprendimo panaikinimo pagrindai.....	66
Arbitražinio susitarimo šalių neveiksnumas arba susitarimo negaliojimas pagal įstatymą.....	66
<i>i) arbitražinio susitarimo šalies neveiksnumas</i>	67
<i>ii) arbitražinio susitarimo negaliojimas.....</i>	69

Tinkamas šalies neinformavimas apie arbitražo procesą, galimybės pateikti paaiškinimus nesuteikimas	71
Ginčo ar ginčo dalies neperdavimas nagrinėti arbitražui	73
Arbitražo sudėties ar proceso neatitiktis susitarimui ir (ar) imperatyvioms KAJ nuostatoms..	75
Ginčo nearbitruotinumai	78
Arbitražo sprendimo prieštaravimas viešajai tvarkai	78
Arbitražo sprendimo panaikinimo teisiniai padariniai	83
UŽSIENIO ARBITRAŽŲ SPRENDIMŲ PRIPAŽINIMAS IR VYKDYMAS.....	85
Užsienio arbitražo sprendimo tikrinimo apimtis.....	86
Niujorko konvencijos taikymas.....	87
Atsisakymo pripažinti ir leisti vykdyti užsienio arbitražo sprendimą pagrindai.....	88
Užsienio arbitražo sprendimo vykdymas	96
Užsienio arbitražo sprendimo vykdymo sustabdymas.....	98

SUTRUMPINIMAI

ABĮ – Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (Žin., 2000, Nr. 64-1914).

Biudžetinių įstaigų įstatymas – Lietuvos Respublikos biudžetinių įstaigų įstatymas (Žin., 1995, Nr. 104-2322; 1996, 2010, Nr. 15-699).

Briuselio konvencija – 1968 m. rugsėjo 27 d. Briuselio konvencija dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose vykdymo.

Reglamentas Briuselis I – 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo (OL L 012 2001.1.16, p. 1).

Reglamentas Briuselis Ia – 2012 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 1215/2012 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo L 351/1.

CK – Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 74-2262).

CPK – Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (Žin., 2002, Nr. 36-1340).

Dokumentų įteikimo reglamentas – 2007 m. lapkričio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1393/2007 dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse arba komercinėse bylose įteikimo valstybėse narėse (dokumentų įteikimas), panaikinant Tarybos reglamentą (EB) Nr. 1348/2000, *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 324/79.

ES – Europos Sąjunga.

ESTT – Europos Sąjungos Teisingumo Teismas.

Europinis sąskaitos blokavimo reglamentas – 2014 m. gegužės 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 655/2014, kuriuo nustatoma europinio sąskaitos blokavimo įsakymo procedūra, siekiant palengvinti tarpvalstybinį skolų išieškojimą civilinėse ir komercinėse bylose, *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 189.

Europos ieškinių dėl nedidelių sumų reglamentas – 2007 m. liepos 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 861/2007, nustatantis Europos ieškinių dėl nedidelių sumų nagrinėjimo procedūrą, *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 199.

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas.

Gairės – Tarptautinės advokatų asociacijos (angl. *International Bar Association*) priimtose Gairėse dėl interesų konfliktų tarptautiniame arbitraže (angl. *Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration*).

Hagos konvencija – 1965 m. lapkričio 15 d. Hagos konvencija dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse arba komercinėse bylose įteikimo užsienyje.

ĮBĮ – Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas (Žin., 2001, Nr. 31-1010).

JANĮ – Lietuvos Respublikos juridinių asmenų nemokumo įstatymas (TAR, 2019, Nr. 2019-10324).

KAĮ – Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas (Žin., 1996, Nr. 39-961; 2012, Nr. 76-3932).

Konstitucija – Lietuvos Respublikos Konstitucija („Lietuvos aidas“, 1992, Nr. 220 (1992-11-10); Žin., 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30)).

Konvencija – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.

LApT – Lietuvos apeliacinis teismas.

LAT – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.

Niujorko konvencija – 1958 metų Niujorko konvencija dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo.

Teismų įstatymas – Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (Žin., 1994, Nr. 46-851; 2002, Nr. 17-649).

UNCITRAL pavyzdinis įstatymas – Jungtinių Tautų Tarptautinės prekybos teisės komisijos (UNCITRAL) 1985 m. Pavyzdinio tarptautinio komercinio arbitražo įstatymas.

Valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymas – Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymas (Žin., 1994, Nr. 102-2049; 2004, Nr. 4-24).

Vietos savivaldos įstatymas – Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas (Žin., 1994, Nr. 55-1049; 2000, Nr. 91-2832; 2008, Nr. 113-4290).

VPĮ – Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymas (Žin., 1996, Nr. 84-2000; 1999, Nr. 56-1809; 2002, Nr. 118-5296; 2006, Nr. 4-102; TAR, 2017-05-04, Nr. 2017-07550).

KOMERCINIS ARBITRAŽAS

Arbitražas yra alternatyvus ginčų sprendimo būdas¹. Šalys savo susitarimu gali atsisakyti komercinio ginčo nagrinėjimo bendrosios kompetencijos teisme ir perduoti ginčą nagrinėti jų pasirinktam arbitražo teismui.

Šios alternatyvios jurisdikcijos pagrindas yra šalių laisva valia sudarytas susitarimas perduoti konkrečius ginčus nagrinėti arbitražo teismui, kuriuo šalys ne tik suteikia teisę jų ginčą nagrinėti arbitrams, nusprendžia dėl arbitraže galimų spręsti ginčų dalyko ir ginčams spręsti taikytinų taisyklių, bet ir kartu atsisako teisės dėl arbitražiniame susitarime nurodytų ginčų nagrinėjimo kreiptis į valstybės teismus. Valstybei teisės aktais įtvirtinus galimybę šalims pasirinkti alternatyvų ginčo sprendimų būdą, sukuriama pagrįsti pasitikėjimo tokiu ginčo sprendimo būdu lūkesčiai, kad arbitražo priimti sprendimai bus gerbiami ir vykdomi, taigi jie gali būti peržiūrimi tik išskirtiniais atvejais, kai vienareikšmiškai pažeistos fundamentalios vertybės². Komercinis arbitražas skirstomas į *ad hoc* (esant konkrečiai situacijai) arbitražą (KAJ 3 straipsnio 1 dalis) ir institucinį arbitražą (KAJ 3 straipsnio 9 dalis).

Arbitražo teisme gali būti nagrinėjami tik komerciniai ginčai. Komerciniu ginču laikomas bet koks šalių nesutarimas dėl fakto ir (ar) teisės klausimų, kilęs iš sutartinių ar nesutartinių teisinių santykių, įskaitant prekių tiekimą ar paslaugų teikimą, distribuciją, komercinį atstovavimą, faktoringą, nuomą, rangą, konsultavimą, inžinerines paslaugas, licencijavimą, investavimą, finansavimą, bankinę veiklą, draudimą, koncesiją, jungtinės veiklos kūrimą ir vykdymą, bet kokią kitokią pramonės ar verslo kooperaciją, žalos, padarytos pažeidus konkurencijos teisės normas, atlyginimą, sutartis, sudarytas viešųjų pirkimų pagrindu, prekių ar keleivių vežimą oru, jūra ir sausuma, bet tuo neapsiribojant (KAJ 3 straipsnio 11 punktas). Įstatymu taip pat leidžiama arbitražo teismui perduoti ginčus, kylantys iš darbo ir vartojimo sutarčių, tačiau tik tada, kai arbitražinis susitarimas sudarytas po to, kai kilo ginčas (KAJ 12 straipsnio 2 dalis). Taigi įstatyme baigtinis komercinių ginčų sąrašas nėra nustatytas.

Skirtingai nei teismo procesas, arbitražas yra privatus ginčo sprendimo būdas³. Analizuojant arbitražo proceso esmę ir komercinių ginčų pobūdį teismų praktikoje pripažįstama, kad arbitraže neturi būti nagrinėjami ginčai, kylantys iš viešosios teisės reglamentuojamų teisinių santykių:

Privati arbitražinio ginčo sprendimo prigimtis lemia, kad arbitraže gali būti nagrinėjami tik iš privatinų (komercinių) teisinių santykių kilę ginčai. Tačiau ginčai, kylantys iš viešosios teisės reguliuojamų teisinių santykių (pvz., baudžiamosios teisės), negali būti nagrinėjami arbitraže. KAJ 3 straipsnio 11 dalies nuostata, apibrėžianti arbitražinį ginčą, jį iš esmės sieja išimtinai su privatiniais teisiniais santykiais. Tokia išvada darytina ir sistemiškai aiškinant šį straipsnį kartu su KAJ 12 straipsnio 2 dalimi. Todėl nepaisant, jog šalių sudaryta arbitražinė išlyga galiojanti, ja negalima remtis (ginčo nagrinėti arbitraže), kai ginčas kyla iš viešosios teisės⁴.

Teismuose sprendžiant klausimus, susijusius su arbitražu, taikomi tiek tarptautinės, tiek nacionalinės teisės šaltiniai. Tarptautiniu lygmeniu reikšminga Niujorko konvencija, kuri yra Lietuvos

¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-9-823/2019.

² Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-9-823/2019.

³ Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1987-370/2016.

⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. rugpjūčio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-183-307/2018.

Respublikos teisinės sistemos dalis. Todėl teismai, spręsdami klausimus, susijusius su arbitražu, ją privalo vadovautis, kai teismo nagrinėjamas klausimas reglamentuotas šioje konvencijoje (Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalis, CK 1.13 straipsnis). Ginčo nagrinėjimas arbitraže reglamentuojamas KAĮ nuostatomis. Atsižvelgiant į šalių sudarytą arbitražinį susitarimą, ginčo nagrinėjimui taikomas ir atitinkamos arbitražo institucijos arbitražo procedūros reglamentas⁵.

KAĮ ir jame vartojamoms sąvokoms aiškinti subsidiariai taikytinas 1985 metų Jungtinių Tautų Tarptautinės prekybos teisės komisijos (UNCITRAL) pavyzdinis įstatymas dėl tarptautinio komercinio arbitražo su vėlesniais pakeitimais ir papildymais (KAĮ 4 straipsnio 5 dalis). Be to, kai kurių KAĮ normų turinys ne visada atitinka UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme apibrėžtas sąvokas, todėl, sprendžiant lingvistinius KAĮ normų neaiškumus, turėtų būti atsižvelgiama į UNCITRAL pavyzdinio įstatymo nuostatas (originalia kalba):

Perkeliant į nacionalinę Lietuvos Respublikos teisę Pavyzdinio įstatymo nuostatas, arbitražo procesinių sprendimų dėl laikinųjų apsaugos priemonių pripažinimo ir leidimo vykdyti klausimus reglamentuojantys straipsniai buvo parengti transplantavus į KAĮ Pavyzdinio įstatymo 17 H ir 17 I straipsnius. Atsižvelgiant į KAĮ ir Pavyzdinio įstatymo loginius, sisteminius ir funkcinus ryšius bei KAĮ rengimo istoriją, šiam įstatymui ir jame vartojamoms sąvokoms aiškinti subsidiariai taikytinas 1985 metų UNCITRAL pavyzdinis įstatymas su vėlesniais pakeitimais ir papildymais (KAĮ 4 straipsnio 5 dalis). Vadovaujantis to paties straipsnio 6 dalimi, KAĮ reguliuojami, tačiau išsamiai nereglamentuoti klausimai turi būti sprendžiami vadovaujantis teisingumo, protingumo, sąžiningumo ir kitais bendraisiais teisės principais. Pagal to paties straipsnio 7 dalį KAĮ privalo būti aiškinamas taip, kad pagal šį įstatymą vykstantis arbitražo procesas maksimaliai atitiktų arbitražo principus⁶.

KAĮ leidžia šalims susitarti dėl jų ginčui taikytinų arbitražo taisyklių. Tais atvejais, kai šalys susitaria dėl konkrečių taisyklių, taikytinų nagrinėjant ginčą, laikoma, kad arbitražinis susitarimas apima ir tų taisyklių taikymą (KAĮ 4 straipsnio 3 dalis). Atitinkamai, jeigu šalių pasirinktose arbitražo taisyklėse nustatyta tam tikro klausimo sprendimo tvarka ir šalys nėra sudariusios kitokių susitarimų šiuo klausimu, tai atitinkama procedūra atliekama pagal šalių pasirinktose taisyklėse nurodytas procesines taisykles⁷.

Teismų praktikoje kyla ginčų, ar nagrinėjant ginčą arbitražo teisme taikomas bylos sustabdymo institutas. Vienoje byloje ginčas kilo dėl arbitražo teismo pareigos sustabdyti bylą arbitraže vadovaujantis CPK 163 straipsnio 3 punktu. Nustatyta, kad kitoje civilinėje byloje atsakovo sutuoktinei pareiškus ieškinį dėl skolos perkėlimo sandorio, kuriuo remiasi ieškovas arbitražinėje byloje, nuginčijimo, kasatoriaus teigimu, buvo pagrindas arbitražinę bylą nutraukti arba ją sustabdyti iki tol, kol teismas priims galutinį sprendimą kitoje byloje pagal sutuoktinės ieškinį. Kasacinės instancijos teismas konstatavo, kad arbitražo teismas bylos nesustabdė pagrįstai:

Negalimumas išnagrinėti bylą, iki bus išnagrinėta kita byla, reikštų arbitražo teismo negalėjimą pačiam nustatyti faktų, kurie turi būti nustatyti kitoje byloje. Jei arbitražo teismas visus teisiškai reikšmingus faktus gali nustatyti pats, nėra pagrindo stabdyti bylą iki kitos bylos išnagrinėjimo. Nagrinėdamas arbitražinę bylą arbitražo teismas

⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-289/2014.

⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-84/2014.

⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1395-381/2017.

vertino, ar egzistuoja pagrindas stabdyti bylos nagrinėjimą, ir sprendė, kad vykstantis kitos bylos teisme nagrinėjimas, esant galiojančiai ir neginčijamai arbitražinei išlygai ginčą spręsti arbitraže, taip pat atsakovams arbitraže nepareiškus reikalavimo pripažinti negaliojančia reikalavimo perleidimo sutartį, nedaro kliūčių išnagrinėti arbitražinę bylą⁸.

⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-289/2014.

ARBITRAŽO PRINCIPAI

Komercinis arbitražas paremtas KAĮ 8 straipsnyje įtvirtintais principais: arbitražo teismo nepriklausomumo (1 dalis); teismų nesikišimo į arbitražo procesą (2 dalis); konfidencialumo (3 dalis); šalių lygiateisiškumo (4 dalis); šalių teisinės gynybos dispozityvumo (5 dalis); autonomiškumo, rungimosi, ekonomiškumo, kooperacijos ir operatyvumo (6 dalis) principais. Atsižvelgiant į šių principų turinį, galima teigti, kad arbitražo procesui taikomi specialūs komercinio arbitražo procesui būdingi principai bei bendrieji civilinio proceso principai.

Arbitrų nešališkumas ir nepriklausomumas

Arbitrų nešališkumas ir nepriklausomumas bei teisė į teisingą bylos nagrinėjimą yra pamatiniai, visa apimantys arbitražo standartai. Šių principų nesilaikymas gali būti pagrindas teismui panaikinti arbitražo teismo sprendimą *ex officio* (pagal pareigas) (KAĮ 50 straipsnio 3 dalies 6 punktas). Arbitrų nešališkumo ir nepriklausomumo problematika analizuojama teisės doktrinoje⁹.

Arbitražui (arbitražo institucijai, pirmininkui ir arbitrams)¹⁰ keliami itin aukšti nešališkumo ir nepriklausomumo reikalavimai. Pripažįstama, kad arbitražui plačiąja prasme taikomi Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 punkte nustatyti standartai, kurie įprastai taikomi teismams¹¹. Arbitražo institucijai ir jos pirmininkui keliami nepriklausomumo ir nešališkumo reikalavimai *mutatis mutandis* (su būtinais (tam tikrais) pakeitimais) atitinka arbitrams keliamus reikalavimus, o juos vertinant taikomi tie patys vertinamieji kriterijai¹².

Nepriklausomumas yra objektyvaus pobūdžio teisinė kategorija, kurią galima identifikuoti išoriškai. Asmens nepriklausomumas susijęs su organizacinių, asmeninių, struktūrinių, socialinių, ekonominių, verslo, pavaldumo ir kt. ryšių tarp kelių subjektų nebuvimu. Nepriklausomumas vertinamas ne *a priori* (iš anksto), o konkrečioje byloje, atsižvelgiant į susiklosčiusių individualių aplinkybių visumą. Vertinami ne tik asmens santykiai su bylos šalimis. Asmuo taip pat turi būti nepriklausomas ir nuo kitų asmenų, kurie galėtų daryti arba siekti daryti jam įtaką, todėl turi būti įvertinamos ir sąsajos su trečiaisiais asmenimis, jei dėl jų gali kilti interesų konfliktas. Gali būti vertinamos ne tik tiesioginės, bet ir netiesioginės sąsajos (ryšiai per kitus asmenis). Atliekant nurodytą vertinimą, atsižvelgiama į nustatytų ryšių, *inter alia* (be kita ko), esmę, pobūdį, intensyvumą, istoriją, subordinacijos, galimybės kontroliuoti arba daryti lemiamą įtaką egzistavimą ir kitas reikšmingas aplinkybes¹³.

Nešališkumas yra asmens vidinė būseną, reiškianti išankstinio nusistatymo dėl ginčo teisinio santykio ar jo šalių nebuvimą. Nešališko subjekto vidinė būseną ir vertinimas negali būti paveikti jo subjektyvių mąstymo ar emocinių veiksmų, galinčių trukdyti vykdyti savo pareigas ir, be kita ko, sąžiningai dėti maksimalias pastangas priimant objektyvų sprendimą¹⁴.

Nešališkumas yra itin reikšminga žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo garantija bei teisingo bylos išnagrinėjimo, pasitikėjimo teismu sąlyga. Šalių ginčą turi nagrinėti nepriklausomas ir nešališkas

⁹ Tadas Varapnickas, daktaro disertacija *Arbitro civilinė atsakomybė ir jos ribos*, Vilniaus universitetas, 2018.

¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. rugsėjo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-387-421/2016.

¹¹ EŽTT 2008 m. balandžio 3 d. sprendimas byloje *Regent įmonė prieš Ukrainą*, pareiškimo Nr. 773/03, p. 54.

¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. rugsėjo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-387-421/2016.

¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. liepos 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-298-687/2018.

¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. rugsėjo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-387-421/2016.

teismas, todėl turi būti šalinamos prielaidos, galinčios sukelti abejonių dėl teisėjo ir teismo nešališkumo¹⁵.

Arbitražo teismo nešališkumas ir nepriklausomumas itin reikšmingi ankstyvojoje arbitražo stadijoje (pvz., skiriant ir (ar) tvirtinant arbitro kandidatūrą, sprendžiant jo nušalinimo klausimą). Aukštas nepriklausomumo ir nešališkumo standartas reiškia, kad pagrįstos abejonės dėl arbitro nešališkumo ir nepriklausomumo (matomo šališkumo standartas (angl. *apparent bias*) laikytinas pakankamu pagrindu neskirti ar netvirtinti arbitro kandidatūros arba patenkinti prašymą nušalinti arbitrą (KAJ 8 straipsnio 1 dalis, 15 straipsnio 2 dalis, UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 12 straipsnio 2 dalis), taip siekiant užtikrinti būsimo arbitražo teismo sprendimo teisėtumą bei vykdymą¹⁶. Nepriklausomą ir nešališką arbitražo procesą visų pirma turi užtikrinti pats arbitražo teismas.

Nors šalys gali susitarti dėl arbitro (-ų) kandidatūros (-ų), asmuo, į kurį kreipiamasi dėl jo galimo skyrimo arbitru, turi pranešti šalims apie visas aplinkybes, galinčias kelti abejonių dėl jo nepriklausomumo ar nešališkumo. Pranešti apie tokias aplinkybes jis privalo ir po paskyrimo ar arbitražinio nagrinėjimo metu, jeigu to nepadarė anksčiau (KAJ 15 straipsnio 1 dalis).

Arbitrų nešališkumas siejamas su sąžiningų ketinimų principu, kuris taikomas ne tik arbitrams, bet ir juos skiriantiems asmenims, bei tęsiasi viso arbitražinio bylos nagrinėjimo metu:

Teisingumo esmė nekinta nepriklausomai nuo to, koks subjektas nagrinėja tarp šalių kilusį ginčą, kokių pagrindų šis subjektas įgijo įgaliojimus ir kokio pobūdžio procesas vyksta, todėl sąžiningų ketinimų principo turi laikytis ir arbitrą skiriančios šalys ir pats asmuo, kurį norima skirti arbitru. Ši pareiga tęsiasi visą arbitražo procesą ir yra neatsiejama tarptautinio komercinio arbitražo dalis, be kurios šio instituto egzistavimas būtų neįmanomas¹⁷.

Įstatyme nurodytas nebaigtinis arbitro šališkumą rodančių pagrindų sąrašas. KAJ 15 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad apie nušalinimą arbitrai gali būti pareikšta tik tada, kai yra šios aplinkybės, keliančios abejonių dėl jo nepriklausomumo ar nešališkumo: i) arbitras yra tarnybiškai ar kitaip nuo vienos iš šalių priklausomas; ii) yra vienos iš šalių giminaitis; iii) yra tiesiogiai ar netiesiogiai suinteresuotas bylos baigtimi vienos kurios nors šalies naudai; iv) dalyvavo ikiarbitražinio tarpininkavimo procedūroje; v) yra kitokių aplinkybių, keliančių abejonių dėl jo nešališkumo.

Šis sąrašas vertinamas kaip pavyzdinis. Teismų praktikoje atsižvelgiama į Gaires, kurių tikslas – suderinti arbitrų nešališkumo ir nepriklausomumo standartus, susisteminti geriausių tarptautinę patirtį aptariamose srityje bei užtikrinti įvairių interesų grupių – šalių, atstovų, arbitrų ir arbitražo institucijų – interesus. Nors Gairės yra rekomendacinio pobūdžio, tačiau šio teisės akto taikymo praktika rodo jo reikšmę sprendžiant arbitražo nepriklausomumo ir nešališkumo klausimus. Nors Gairių teisinė galia neprivaloma, jas derėtų vertinti sistemiškai kartu su kitais nešališkumo ir nepriklausomumo kriterijais bei tarptautinėje praktikoje įprastais standartais¹⁸.

Gairės sudarytos iš dviejų dalių. Pirmoje Gairių dalyje išdėstyti bendrieji principai bei standartai, kuriais turėtų vadovautis arbitrai, arbitražo institucijos bei šalys, vertindami galbūt

¹⁵ Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-611-687/2015.

¹⁶ Jurgita Petkutė-Gurienė, *Komercinis arbitražas ir teisingo bylos nagrinėjimo garantijos pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 6 (1) straipsnį*, Jurisprudencija 24 (2), 2017, p. 485.

¹⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-84/2014.

¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. rugsėjo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-387-421/2016.

egzistuojantį nepriklausomumo ir nešališkumo kriterijų pažeidimą. Antroje Gairių dalyje išdėstytos konkrečios praktinės situacijos, suskirstytos į tris dalis – Raudoną, Oranžinę bei Žalią sąrašus. Gairėse nustatyta, kad kiekvienas arbitras privalo būti nešališkas ir nepriklausomas nuo šalių, kai pritariama jo kandidatūrai, ir turi toks likti iki galutinio sprendimo priėmimo ar iki kitokios proceso pabaigos (proceso nutraukimo, atsisakymo pradėti arbitražinį procesą ir pan.)¹⁹.

Nagrinėjant nešališkumą ir nepriklausomumą, taikomas objektyvus stebėtojo vertinimo standartas – vertinama, ar susiklosčiusi situacija objektyviam stebėtojui keltų pagrįstų abejonių dėl galimos nešališkumo ir nepriklausomumo stokos²⁰. Nešališkumo ir nepriklausomumo trūkumo egzistavimas nustatomas ne tik tais atvejais, kai jis įrodomas, bet ir tada, kai dėl jo egzistuoja pagrįstų abejonių. Tokių abejonių pagrindas gali būti arbitražo institucijos organizacinė struktūra, ankstesni arbitrai ir arbitražo proceso šalių ryšiai, taip pat kiti veiksniai²¹.

Kasacinio teismo praktikoje pripažįstama, kad nepriklausomai nuo to, koks subjektas – teismas ar arbitražas (teisėjų kolegija, arbitražo tribunolas) – nagrinėja bylą, turi būti užtikrinama, jog šis subjektas būtų nešališkas ir nepriklausomas, sudaromas laikantis įstatymo reikalavimų²². Tais atvejais, kai nešališkumo ir nepriklausomumo pareigos pažeidimas yra šurkštus ir akivaizdus, jis tikrinamas taikant viešosios tvarkos taisykles. Visais kitais atvejais aktualios KAJ 50 straipsnio 3 dalies 4 punkto nuostatos²³.

Apibendrinant EŽTT praktikoje suformuluotus nešališkumo ir nepriklausomumo kriterijus, LAPT yra nurodęs, kad, kilus ginčui dėl arbitražo teismo nešališkumo reikalavimo, reikia atsižvelgti ir į arbitražinio nagrinėjimo tikslus bei proceso sąžiningumą:

<...> šis principas [nepriklausomumo ir nešališkumo principas – aut.] taikytinas įvertinant visas bylos aplinkybes bei komercinio arbitražo kontekstą. Dėl to galimi tam tikri nukrypimai nuo EŽTT formuojamos praktikos, kurioje EŽTT vertina valstybės teismų teisėjų nepriklausomumą ir nešališkumą. EŽTT tokiose bylose balansuoja poreikį užtikrinti nepriklausomumą ir nešališkumą arbitražo procese bei proceso efektyvumą, ypač atsižvelgiant į šalies procesinį sąžiningumą (veikimą / neveikimą ginčijant arbitro priklausomumą ar šališkumą arbitražo proceso metu)²⁴.

Arbitražinio susitarimo šalys turi teisę kvestionuoti arbitražo nepriklausomumą ir (ar) nešališkumą. Argumentai dėl arbitro nešališkumo ar nepriklausomumo trūkumo gali būti keliami valstybės teisme vykstant arbitražo procesui, nelaukiant, kol arbitražas priims galutinį sprendimą dėl ginčo esmės. Be to, arbitražo taisyklėse gali būti reglamentuojamos arbitro nušalinimo procedūros, pagal kurias arbitras gali būti nušalintas dėl nešališkumo ar nepriklausomumo trūkumo. Jeigu šalis neginčia arbitro nešališkumo ir nepriklausomumo naudodamasi įstatyme arba arbitražo taisyklėse nustatytais mechanizmais, nepaisant pranešimo arbitrai apie faktines aplinkybes, sudarančias nušalinimo pagrindą, laikoma, kad šalis prarado teisę siekti arbitražo teismo sprendimo panaikinimo dėl arbitražo (plačiąja prasme) nepriklausomumo ir (ar) nešališkumo stokos²⁵.

¹⁹ Every arbitrator shall be impartial and independent of the parties at the time of accepting an appointment to serve and shall remain so until the final award has been rendered or the proceedings have otherwise finally terminated.

²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-570-701/2015.

²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. rugsėjo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-387-421/2016.

²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. rugsėjo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-387-421/2016.

²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-471-916/2016.

²⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-435-381/2018.

²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-471-916/2016.

Nepaisant to, tais atvejais, kai šalis sužino iki tol jai nežinomus faktus, dėl galimo arbitro nešališkumo ir (ar) nepriklausomumo trūkumo, po to, kai priimamas arbitražo sprendimas, ji įprastai gali remtis tam tikrais faktais, siekdama arbitražo teismo sprendimo panaikinimo²⁶. Susiklosčius ar paaiškėjus situacijai, galinčiai kelti interesų konfliktą, abejonės dėl nešališkumo ir nepriklausomumo gali būti šalinamos ir vadovaujantis KAJ 9 straipsniu, t. y. kreipiantis į kompetentingą bendrosios kompetencijos teismą dėl atitinkamo procesinio veiksmo atlikimo²⁷.

Vieni dažniausiai pasitaikančių arbitražo šališkumo pavyzdžių yra atvejai, kai paaiškėja tam tikri arbitro ir vienos iš šalių ar jų atstovų ryšiai. Sprendžiant dėl asmenų tarpusavio ryšių, galinčių kelti abejonių dėl arbitro nešališkumo, turėtų būti vertinami esami ar aktualūs praeities įvykiai, o ne galimi asmenų santykiai ateityje. Todėl teismų praktikoje pripažįstama, kad būsimas darbo ryšių turėjimas objektyviai negali turėti įtakos arbitro šališkumui²⁸.

Arbitrų ir šalių atstovų arbitražo procese ryšius iliustruoja toliau aptariami teismų praktikos pavyzdžiai. Pavyzdžiui, vienoje byloje teismas pripažino, kad abejonių dėl arbitro šališkumo kelia aplinkybė, jog arbitras į arbitražo posėdį atvyko ir išvyko su vienos iš šalių atstovu advokatu bei šalies iškviestu liudytoju, nepaisant arbitro ir advokato paaiškinimų, kad arbitrai vykstant į posėdį kitame mieste sugedo jo automobilis, todėl jis vieno iš atstovų paprašė jį pavežti:

Arbitras G. D. ir ieškovo atstovas advokatas K. J. tokią situaciją aiškino tuo, kad, arbitrai G. D. vykstant į Vilniuje paskirtą arbitražo posėdį, kelyje Kaunas–Vilnius sugedo jo automobilis, todėl arbitras paprašė į tą patį posėdį vykstančio ieškovo atstovo K. J. jį pavežti. Byloje nėra ginčo dėl to, jog ir po posėdžio į Kauną arbitras grįžo kartu su ieškovo atstovu K. J. Tokį arbitro elgesį (grįžimą į Kauną kartu su ieškovo atstovu tuo pačiu automobiliu) kaip pažeidžiantį etikos taisykles pripažino ir LAA arbitro etikos komisija 2015 m. gegužės 19 d. nutarimu²⁹.

Kitoje byloje arbitro šališkumo nepagrindė aplinkybė, kad arbitras ir arbitražo teismo valdymo organo narys dirbo toje pačioje advokatų kontoroje:

Pati savaime aplinkybė, kad arbitras ir arbitražo teismo, kaip nuolatinės arbitražo institucijos, kolegialaus valdymo organo narys yra tos pačios advokatų kontoros advokatai, negali būti vertinama kaip pagrindžianti bylą nagrinėjusio arbitro šališkumą. Šis faktas vertinant arbitro (ne)šališkumą galbūt galėtų turėti reikšmės tuo atveju, jei arbitro šališkumas (priklausomumas) būtų grindžiamas kolegialaus valdymo organo nario sąsajomis su šalimi (-is) bylos, kurią nagrinėja tas arbitras. Šiuo atveju tokių aplinkybių pareiškėjas nenurodė ir neįrodinėjo. Vien faktas, kad arbitrė R. B. ir arbitražo byloje vienas iš atsakovų advokatas G. B. tuo pačiu laikotarpiu (nuo 1992 m. iki 1996 m.) dirbo vienoje advokatų kontoroje, nėra pakankamas konstatuoti arbitrės šališkumą³⁰.

Teismų praktikoje buvo nagrinėtos kelios svarbios bylos, susijusios su arbitražo teismo nešališkumu dėl: i) arbitražo pirmininko nušalinimo³¹; ii) arbitro ir vienos iš arbitražo proceso šalių

²⁶ Gary B. Born, *International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2009, p. 2616.

²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. rugsėjo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-387-421/2016.

²⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-904/2013.

²⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-573-407/2015.

³⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-231-407/2016.

³¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1395-381/2017.

atstovų santykių vertinimo (dėl abiejų asmenų darbo tame pačiame universiteto institute, dalyvavimo Lietuvos advokatūros Civilinės teisės ir civilinio proceso komitete, dalyvavimo advokatų Drausmės komitete) nešališkumo vertinimo³²; iii) arbitražo procesą administruojančios institucijos ir jos pirmininko nepriklausomumo ir nešališkumo³³.

i) arbitražo pirmininko nušalinimas

LApT nagrinėtoje byloje spręstas klausimas dėl galimybės nušalinti nuolatinės arbitražo institucijos pirmininką, kuris konkrečioje arbitražo byloje skyrė arbitrus. Teismas pripažino, kad nepriklausomumo reikalavimai taikomi ir nuolatinei arbitražo institucijai ir jos pirmininkui³⁴. Tačiau skirtingai nei dėl arbitrų, KAJ nenumatyta galimybė pareikšti nušalinimą arbitražo institucijos pirmininkui, kuris skiria arbitrus.

Arbitras apibrėžiamas kaip fizinis asmuo, paskirtas arba ginčo šalies, arba ginčo šalių susitarimu, arba KAJ nustatyta tvarka ginčiui spręsti (KAJ 3 straipsnio 2 dalis). Nuolatinės arbitražo institucijos pirmininkas yra fizinis asmuo, nuolatinės arbitražo institucijos steigimo dokumentų nustatyta tvarka paskirtas organizuoti šios institucijos veiklą ir atlikti jos administravimo bei KAJ jam priskirtas funkcijas (KAJ 3 straipsnio 13 dalis). Taigi nuolatinės arbitražo institucijos pirmininkas nėra laikomas arbitru, nes jam nėra suteikta ginčų sprendimo funkcija, todėl iš esmės neturi jokios įtakos arbitražinės bylos procesui, išskyrus tam tikras administracines funkcijas, kurios jam suteiktos³⁵. Pažymėtina, kad teisės aiškinimo klaida dėl arbitražo teismo pirmininko nušalinimo (teismas nušalino arbitražo teismo pirmininką nesant šalių susitarimo dėl pirmininko nušalinimo) vertinama kaip pagrindas atnaujinti procesą CPK 366 straipsnio 1 dalies 9 punkte numatytu pagrindu³⁶. Šioje byloje teismas, sistemiškai aiškindamas KAJ 16 straipsnio nuostatas, pripažino, kad šalis, pareiškus apie arbitro nušalinimą, pagal įstatymą turi teisę prašyti Vilniaus apygardos teismo priimti nutartį dėl arbitro nušalinimo tik tuo atveju, jeigu arbitražinio susitarimo šalys nėra susitarusios dėl arbitro nušalinimo tvarkos.

Įstatyme nenumatyta galimybė nušalinti arbitražo institucijos pirmininką, kuris paskyrė arbitrą, todėl toks reikalavimas negali būti reiškiamas. Tačiau toks įstatymo aiškinimas jokių būdu neužkerta kelio reikšti nušalinimą arbitrui vadovaujantis tuo pagrindu, kad jį paskyrė nepriklausomumo standarto neatitinkantis institucijos pirmininkas:

Aplinkybė, jog KAJ ir jo procesą reglamentuojantis Reglamentas nenumato galimybės nušalinti arbitražo institucijos pirmininko, kuris skiria arbitrą, netrukdo pareikšti nušalinimą paskirtam arbitrui tuo pagrindu, kad jį paskyrė nepriklausomumo standarto neatitinkantis institucijos pirmininkas. Tuo atveju, jeigu pagal konkrečios arbitražo institucijos reglamentą, dėl kurio sąlygų susitarė šalys, nebūtų numatyta galimybė atsisakymą nušalinti arbitrą skusti Vilniaus apygardos teismui, bylą išnagrinėjusio arbitro nepriklausomumo arba nešališkumo trūkumo argumentais būtų galima remtis, skundžiant arbitražo sprendimą dėl ginčo esmės (KAJ 50 straipsnio 3 dalies 4 punktas)³⁷.

³² Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-435-381/2018.

³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. rugsėjo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-387-421/2016.

³⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1395-381/2017.

³⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1395-381/2017.

³⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1395-381/2017.

³⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1395-381/2017.

ii) arbitro ir vienos iš arbitražo proceso šalių atstovų santykiai

Byloje spręstas ginčas dėl arbitro ir vienos iš arbitražo ginčo atstovų galimo šališkumo. Byloje buvo ginčijama, kad tiek arbitražo teismo pirmininkė, tiek arbitrė buvo šališkos ir nuo suinteresuoto asmens priklausomos arbitrės, veikiančios suinteresuoto asmens ir jam atstovaujančios advokatės naudai atsižvelgiant į šias aplinkybes:

- arbitražo teismo pirmininkė ir suinteresuoto asmens atstovė buvo Mykolo Romerio universiteto Privatinės teisės instituto narės (docentės), taip pat Lietuvos advokatūros Civilinės teisės ir civilinio proceso komiteto narės;
- arbitrė kartu su suinteresuoto asmens atstove buvo advokatų Drausmės komiteto narės.

LApT konstatavo, kad nustatytų aplinkybių visuma nesudaro pakankamo pagrindo konstatuoti arbitražo teismo akivaizdaus nepriklausomumo trūkumo ir su tuo susijusio pareiškėjos teisės į tinkamą procesą pažeidimo³⁸. Todėl tokios aplinkybės, kaip arbitro ir šaliai atstovaujančio asmens dalyvavimas tos pačios institucijos (pvz., universiteto) veikloje, savaime nėra pagrindas pripažinti arbitro nešališkumą.

iii) arbitražo procesą administruojančios institucijos ir jos pirmininko nepriklausomumas ir nešališkumas

Byloje kilo klausimas dėl arbitražo institucijos nepriklausomumo, nustačius sąsajas tarp arbitražo institucijos steigėjų ir atstovų konkrečioje byloje:

- V.S. ir T.K. buvo advokatų kontoros advokatai, partneriai. Šie asmenys buvo ir juridinių asmenų (viešosios įstaigos ir asociacijos), tapusių Lietuvos arbitražo teismo steigėjais, steigėjai ir vadovai.
- Atsakovei byloje atstovavo minėtos advokatų kontoros advokatas J.S.

Atsižvelgdamas į šias aplinkybes, kasacinis teismas konstatavo, kad Lietuvos arbitražo teismo steigėjus iš esmės kontroliavo advokatų kontoros advokatai V.S. ir T.K. Šie asmenys Lietuvos arbitražo teismo dalininkų susirinkime pagal jų turimų balsų skaičių (2/3 balsų) galėjo priimti lemiamus sprendimus³⁹.

Byloje nebuvo ginčo dėl to, kad arbitražo institucijos pirmininkė, šias pareigas vykdžiusi arbitro paskyrimo šioje byloje nagrinėjamam ginčui spręsti metu ir šį arbitrą paskyrusi, nebuvo susijusi tiesioginiais ryšiais su atsakove ar advokatų kontora. Nepaisant to, dėl nurodytų priežasčių, ypač dėl aplinkybės, kad arbitražo institucijos pirmininką skiria ir atšaukia įstaigos dalininkai, minėti asmenys potencialiai galėjo daryti jai tiesioginę ar netiesioginę įtaką. Kasacinis teismas konstatavo, kad egzistavo ypač glaudūs ir intensyvūs ryšiai tarp Lietuvos arbitražo teismo ir advokatų kontoros, kurioje dirbantis advokatas J.S., be kita ko, atstovavo atsakovei Lietuvos arbitražo teismo administruotame arbitražo procese, kuriame arbitras paskirtas institucijos pirmininkės nutartimi. Todėl nei Lietuvos arbitražo teismas, nei jo vardu veikianti pirmininkė dėl nurodytų ryšių egzistavimo negalėjo būti laikomi nešališku ir nepriklausomu skiriančiuoju subjektu nagrinėjant šią bylą, o ši aplinkybė lėmė tai, jog arbitro paskyrimas byloje buvo neteisėtas⁴⁰.

³⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-435-381/2018.

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. rugsėjo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-387-421/2016.

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. rugsėjo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-387-421/2016.

Konfidencialumas

Arbitražo procesas yra konfidencialus (KAĮ 8 straipsnio 3 dalis). Bylose, kuriose Vilniaus apygardos teismas sprendžia dėl teismo pagalbos arbitražo procese dėl KAĮ 14, 16, 17, 25, 27, 36 ir 38 straipsniuose nurodytų veiksmų atlikimo, teismas sprendžia supaprastinto proceso tvarka *mutatis mutandis* taikydamas CPK XXXIX skyriaus nuostatas. Tokių bylų medžiaga yra nevieša (KAĮ 9 straipsnio 2 dalis).

Ankstesnės redakcijos KAĮ nenumatyta tokių bylų medžiagos neviešumas⁴¹ ir iki KAĮ pakeitimų formuojamoje teismų praktikoje buvo laikomasi nuomonės, kad vien ta aplinkybė, kad ginčas teisme susijęs su arbitražiniu bylos nagrinėjimu, nelemia medžiagos neviešumo:

<...> pagal KAĮ 8 straipsnio 3 dalį tik arbitražo procesas yra konfidencialus, todėl nepagrįstas atsakovo argumentas, kad ir pats arbitražo bylos faktas yra konfidencialus, juolab kad iš esmės arbitražo procesas dar nevyksta ir nagrinėjant šią civilinę bylą negalėtų būti atskleisti jokie arbitražinio nagrinėjimo duomenys⁴².

Sistemiškai aiškinant galiojančios KAĮ redakcijos nuostatas, galima teigti, kad arbitražo procesas yra uždaras (konfidencialus). Todėl skirtingai nei nagrinėjant civilines bylas teismuose, arbitražo teisme viešumo principas nėra užtikrinamas. Taip pat įstatyme nenumatyta bylos medžiagos viešumo ribojimas tais atvejais, kai Vilniaus apygardos teismas teikia pagalbą arbitražo procese. Tokia taisyklė yra CPK 10 straipsnyje įtvirtinto bylos medžiagos viešumo principo išimtis.

Šalių lygiateisiškumas

Arbitražo procesas turi vykti vadovaujantis pagrindiniais proceso principais, o jų pažeidimas gali lemti priimto arbitražo teismo sprendimo panaikinimą⁴³. Vienas pagrindinių tiek teismo, tiek arbitražinio ginčo nagrinėjimo principų yra šalių lygiateisiškumas, kuriuo nustatoma, kad šalių procesinės teisės yra lygios.

Vienoje byloje suinteresuotas asmuo prašyme teismui nurodė, kad arbitražo teismas pažeidė šalių lygiateisiškumo principą, nes atsisakė tenkinti ne kartą pareiškėjos į bylą teiktus prašymus skirti ekspertizę bei apklausti liudytojus ir apribojo pasisakymus. Teismas tokius argumentus atmetė. Nors pareiškėjos prašymo arbitražo teismas netenkino, tačiau pripažino, kad ne kiekvienas atsisakymas priimti į bylą įrodymus, procesinius dokumentus ar atsisakymas tenkinti prašymus, juo labiau vienai iš šalių nepalankaus sprendimo priėmimas, lemia šalių lygiateisiškumo, teisės būti išklausytam, rungimosi principų pažeidimą ir (ar) suponuoja išvadą apie bylą nagrinėjusio arbitro palankumą vienai iš ginčo šalių⁴⁴.

⁴¹ Pakeista 2016 m. lapkričio 8 d. įstatymu Nr. XII-2752 (įsigaliojo 2017 m. liepos 1 d.).

⁴² Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1419-464/2015.

⁴³ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-871-370/2018.

⁴⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-871-370/2018.

TEISMO PAGALBA ARBITRAŽO PROCESĖ

Ginčo nagrinėjimas arbitraže yra alternatyva teisminiam nagrinėjimui ir teismai negali kištis į arbitražo teismo, nuolatinės arbitražo institucijos ir jos pirmininko veiklą, išskyrus KAĮ numatytus atvejus (KAĮ 8 straipsnio 2 dalis). Viena išimčių, kai teismas gali kištis į arbitražo procesą, yra Vilniaus apygardos teismo arba LApT pagalba arbitražo procese, reglamentuojama KAĮ 9 straipsnyje. Pavyzdžiui, teismų praktikoje pripažįstama, kad paaiškėjus interesų konfliktų situacijai arbitraže, vienas iš būdų šalinti nepriklausomumo ir nešališkumo problemas yra kreipimasis į teismą dėl atitinkamo procesinio veiksmo atlikimo:

<...> susiklosčius ar paaiškėjus situacijai, galinčiai kelti interesų konfliktą, abejonės dėl nešališkumo ir nepriklausomumo gali būti šalinamos, inter alia, vadovaujantis KAĮ 9 straipsniu – kreipiantis į kompetentingą bendrosios kompetencijos teismą dėl atitinkamo procesinio veiksmo atlikimo⁴⁵.

Vilniaus apygardos teismas gali teikti pagalbą skiriant arbitrus (KAĮ 14 straipsnis), juos nušalinant nuo arbitražinės bylos nagrinėjimo (KAĮ 16 straipsnis), atstatydinant *ad hoc* arbitražo arbitrus (KAĮ 17 straipsnis), taikant laikinasias apsaugos priemones ir užtikrinant įrodymus iki arbitražinio nagrinėjimo pradžios arba iki arbitražo teismo sudarymo (KAĮ 27 straipsnis), išduodant vykdomuosius raštus dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo (KAĮ 25 straipsnis), apklausiant liudytojus (KAĮ 36 straipsnis) ir renkant įrodymus (KAĮ 38 straipsnis).

Lietuvos apeliacinis teismas gali teikti pagalbą pripažįstant ir leidžiant vykdyti užsienio arbitražo teismo sprendimus ar nutartis dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo (KAĮ 26 straipsnis), panaikinant arbitražo teismo sprendimą (KAĮ 50 straipsnis), pripažįstant ir leidžiant vykdyti užsienio arbitražo sprendimą (KAĮ 51 straipsnis).

Lietuvos apeliacinio teismo praktikoje dažniausiai pasitaiko ginčų, susijusių su KAĮ 50 bei 51 straipsnių taikymu. Klausimai dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo pasitaiko retai. Tačiau vienoje byloje teismas nagrinėjo klausimą dėl užsienio arbitražo teismo sprendimo taikyti laikinasias apsaugos priemones įmanomumo Lietuvos Respublikoje. Teismas nustatė, kad:

Faktinis neįmanomumo įvykdyti arbitražo sprendimą kategorijos aspektas, savo ruožtu, reiškia galimybės faktiškai pasiekti arbitražo sprendime suformuluotą teisinį rezultatą atitinkamoje valstybėje prieinamų teisinių, administracinių ir kt. priemonių visuma neegzistavimą. <...> Pripažinus ir leidus įvykdyti arbitražo sprendimą, kurio faktinis įgyvendinimas yra objektyviai neįmanomas, būtų pažeisti impossibilium nulla obligatio est (iš nieko negalima reikalauti to, kas neįmanoma), teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai. Būtent tokia yra KAĮ 26 straipsnio 3 dalies 1 punkte įtvirtintos teisės normos faktinio aspekto esmė⁴⁶.

Arbitrų skyrimas

Formuojant arbitražo teismo sudėtį, ginčo šalys gali daryti įtaką dėl konkrečių arbitrų paskyrimo (KAĮ 14 straipsnio 1 dalis). Konkretaus arbitro pasirinkimas gali būti nulemtas įvairių veiksmų, tarp jų arbitro specializacijos, kompetencijos ir pan. Atsižvelgiant į šalių laisvę pasirenkant

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. rugsėjo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-387-421/2016.

⁴⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-84/2014.

arbitrą, manytina, kad vien ta aplinkybė, jog šalis savo ginčams spręsti renkasi tą patį arbitrą, kuris jau anksčiau nagrinėjo tarp šalių kilusį kitą ginčą, neturėtų būti pagrindas kvestionuoti arbitro nešališkumą ir arbitražo teismo sudėties teisėtumą⁴⁷.

Nušalinimas nuo arbitražinės bylos nagrinėjimo

Vilniaus apygardos teismas turi teisę nušalinti arbitrus nuo arbitražinės bylos nagrinėjimo (KAJ 16 straipsnio 3 dalis). Tačiau teismas tokią teisę turi tik tokiu atveju, jei arbitražinio susitarimo šalys nėra susitarusios dėl arbitro nušalinimo tvarkos:

Sistemiškai aiškinant KAJ 16 straipsnio nuostatas, konstatuojama, kad šio įstatymo 16 straipsnio 3 dalis referuoja tik į šio straipsnio 2 dalį, t. y. šalis, pareiškusi apie arbitro nušalinimą, pagal įstatymą turi teisę prašyti Vilniaus apygardos teismą priimti nutartį dėl arbitro nušalinimo tik tuo atveju, jeigu arbitražinio susitarimo šalys nėra susitarusios dėl arbitro nušalinimo tvarkos⁴⁸.

Teismo pagalba renkant įrodymus

Arbitražo teismas ar šalis arbitražo teismo pritarimu turi teisę kreiptis į Vilniaus apygardos teismą ir prašyti padėti surinkti įrodymus (KAJ 38 straipsnis). Įrodymų rinkimui *mutatis mutandis* taikomos CPK II dalies XIII skyriaus devintojo skirsnio „Teismo pavedimai“ nuostatos. Arbitrai ir šalys turi teisę dalyvauti bet kuriame pagal šiame straipsnyje numatytą prašymą vykstančiame Vilniaus apygardos teismo posėdyje ir užduoti klausimų, teikti paaiškinimus žodžiu ar raštu ir naudotis kitomis įrodymams surinkti reikalingomis procesinėmis teisėmis (KAJ 38 straipsnis).

Kreipiantis į valstybės teismą dėl įrodymų gavimo būtinas arbitražo teismo dalyvavimas, pasireiškiantis dviem aspektais: visų pirma, padėti surinkti tokius įrodymus pagal savo kompetenciją gali prašyti pats arbitražo teismas; antra, šį prašymą turi teisę teikti arbitražinio proceso šalys, gavusios arbitražo teismo pritarimą⁴⁹. Arbitražo teismo privalomas dalyvavimas ir (ar) tarpininkavimas kreipiantis į valstybės teismą pateisinamas tuo, kad būtent arbitražo teismo prerogatyva yra spręsti šalių, pasirinkusių bylinėtis tokia teisme, ginčą (KAJ 3 straipsnio 5 dalis), būtent šio teismo dispozicijoje yra į bylą pateikti įrodymai ir būtent šis teismas sprendžia dėl reikalingų įrodymų pateikimo (KAJ 33 straipsnio 2 dalis), jų privalomumo (KAJ 33 straipsnio 4 dalis), leistinumo, pakankamumo, ryšio su byla (KAJ 33 straipsnio 7 dalis) ir įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklių nustatymo (KAJ 33 straipsnio 5 dalis):

<...> tik įvertinęs savo nagrinėjamos bylos visumą, arbitražinis teismas turi teisę spręsti dėl kreipimosi į bendrosios kompetencijos teismą su prašymu gauti įrodymus arba pritarti tokio prašymo teikimui, kai to imasi bylos šalys⁵⁰.

Toks pritarimas siejamas ir su KAJ 8 straipsnyje įtvirtintų arbitražo proceso šalių autonomiškumo, rungimosi, ekonomiškumo, kooperacijos, jų procesinių teisių lygiateisiškumo principų įgyvendinimu, nes būtent arbitražo teismo pareiga pirmiausia yra užkrinti šalių teises ir teisėtus interesus tiek renkant įrodymus, tiek vėliau juos vertinant. Šių principų užtikrinimas tampa

⁴⁷ Išsamiau apie arbitrų nešališkumą žr. šios apžvalgos skirsnyje „Nešališkumas ir nepriklausomumas“.

⁴⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1395-381/2017.

⁴⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-605/2014.

⁵⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-605/2014.

itin aktualus, kai reikalingi įrodymai turi konfidencialios informacijos, komercinės paslapties požymių (CK 1.116 straipsnis), dėl to gali būti pažeidžiama šalių ir (ar) trečiųjų asmenų sąžiningos konkurencijos laisvė⁵¹.

Be to, arbitražo teismo pritarimas padėti surinkti įrodymus valstybės teismui gali būti reikšmingas ir dėl to, kad taip patikrinama, ar arbitražo teisme civilinė byla iš tiesų iškelta, ar besikreipianti į teismą šalis sąžiningai naudojasi savo proceso teisėmis ir pan. (CPK 42 straipsnis, 95 straipsnis)⁵².

Asmuo neturi piktnaudžiauti teise prašyti surinkti įrodymus. Vienoje byloje nustatyta, kad pareiškėjas pateikė tiek arbitražo teismui, tiek Vilniaus apygardos teismui iš esmės tapačius prašymus, kuriais siekė to paties tikslo, t.y. surinkti įrodymus – išrašus iš advokatų kontoros bankų sąskaitų. Nors prašymuose nurodytos aplinkybės skyrėsi, tačiau tai nekeitė šių prašymų tapatumo. Prašymai, kaip ir kiti procesiniai dokumentai, pripažįstami tapačiais, kai sutampa šie elementai: šalys, dalykas, faktinis pagrindas. Atsižvelgdamas į tai, kad pareiškėjas pateikė iš esmės tapačius prašymus, teismas pripažino, kad pareiškėjas piktnaudžiavo procesinėmis teisėmis:

Pareiškėjui papildžius ir patikslinus faktus, kuriais buvo grindžiami jo prašymai dėl liudijimo apie teisę gauti įrodymus išdavimo, jis nepakeitė prašymų esmės, siekiamo tikslo pareikštais prašymais, todėl teismas pagrįstai tokį prašymą pripažino tapačiu ir vadovaudamasis tokia išvada nutarė skirti pareiškėjui baudą už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis⁵³.

Laikinių apsaugos priemonių taikymas, pripažinimas ir vykdymas

Teismo pagalba arbitražo procese dėl laikinių apsaugos priemonių gali būti skirstoma į dvi kategorijas: i) užsienio arbitražo sprendimų arba nutarčių dėl laikinių apsaugos priemonių pripažinimas ar vykdymas ir atsisakymas pripažinti ir vykdyti (KAJ 26 straipsnis); ii) laikinių apsaugos priemonių taikymas ir įrodymų užtikrinimas teismo nutartimi (KAJ 27 straipsnis). KAJ 26 straipsnyje nustatytą pagalbą teikia LApT (KAJ 9 straipsnio 1 dalies 2 punktą), o KAJ 27 straipsnyje nustatytais atvejais pagalbą teikia Vilniaus apygardos teismas (KAJ 9 straipsnio 1 dalies 1 punktą).

i) užsienio arbitražo sprendimų arba nutarčių dėl laikinių apsaugos priemonių pripažinimas ar vykdymas ir atsisakymas pripažinti ir vykdyti (KAJ 26 straipsnis)

Užsienio arbitražų procesinių sprendimų dėl laikinių apsaugos priemonių pripažinimo ir leidimo vykdyti tvarka Lietuvos Respublikoje reglamentuojama KAJ 26 straipsnyje: bet kurioje kitoje valstybėje priimtas arbitražo teismo sprendimas ar nutartis dėl laikinių apsaugos priemonių taikymo gali būti pripažinti ir vykdomi Lietuvos Respublikos teritorijoje (1 dalis); šalies prašymas pripažinti ir leisti vykdyti užsienio arbitražo sprendimą ar nutartį dėl laikinių apsaugos priemonių taikymo paduodamas LApT. Šio prašymo turiniui *mutatis mutandis* taikomos šio įstatymo 51 straipsnio 2 dalies nuostatos (2 dalis).

Arbitražo teismo sprendimas, priimtas bet kurioje valstybėje Niujorko konvencijos dalyvėje, Lietuvos Respublikoje pripažįstamas ir vykdomas pagal šio straipsnio ir Niujorko

⁵¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-605/2014.

⁵² Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-605/2014.

⁵³ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. liepos 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1801/2013.

konvencijos dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo nuostatas (KAJ 51 straipsnio 1 dalis). Taigi galutinių arbitražų sprendimų pripažinimui ir leidimui vykdyti Lietuvos Respublikoje taikoma Niujorko konvencija. KAJ 26 straipsnio nuostatos nagrinėjamoje byloje kilusių klausimų kontekste nagrinėtinos kartu su Niujorko konvencijos V straipsnio nuostatomis.

Vienoje byloje nustatyta, kad pareiškėja Estijos Respublikoje įsteigta bendrovė LApT pateikė prašymą dėl *ad hoc* arbitražo tribunolo nutarties, kuria suinteresuoto asmens turtui *ex parte* (nepranešus) taikytos laikinosios apsaugos priemonės, pripažinimo ir leidimo vykdyti Lietuvos Respublikoje⁵⁴. Suinteresuotas asmuo teigė, jog *ad hoc* arbitražo vieta yra Lietuvos Respublikoje. LApT, nustatęs Niujorko konvencijos V straipsnio 2 punkto b papunkčio pažeidimą, atsisakė pripažinti užsienio arbitražo teismo sprendimą dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo:

<...> tiek pagal Lietuvos Respublikoje ir Estijos Respublikoje taikomus teisėjų nepriklausomumo ir nešališkumo standartus, tiek vadovaujantis KAJ ir ER CPK nustatytais arbitražų nešališkumo ir nepriklausomumo reikalavimais, tiek ir taikant autonominius specialiuosius vertinimo kriterijus, išdėstytus Gairėse, tiek vadovaujantis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, tiek ir bendraisiais proceso teisės principais, E. N. negali būti laikomas atitinkančiu nepriklausomo kriterijų. Tai yra pagrindas atsisakyti pripažinti ir leisti vykdyti arbitražo sprendimą dėl laikinųjų apsaugos priemonių. Esant tokio pobūdžio, rimtumo ir akivaizdumo sąžiningo proceso principo pažeidimams, kiti argumentai neturi jokios įtakos teismo padarytoms išvadoms, todėl teismas plačiau dėl jų nepasisako⁵⁵.

ii) laikinųjų apsaugos priemonių taikymas ir įrodymų užtikrinimas teismo nutartimi (KAJ 27 straipsnis)

KAJ 27 straipsnyje reglamentuota, kad šalis turi teisę prašyti Vilniaus apygardos teismo taikyti laikinąsias apsaugos priemones ar užtikrinti įrodymus iki arbitražinio nagrinėjimo pradžios arba iki arbitražo teismo sudarymo. Teismas šalies prašymu gali taikyti laikinąsias apsaugos priemones ar įrodymų užtikrinimą ir po arbitražo teismo sudarymo. Atitinkamai kita šalis turi teisę CPK nustatyta tvarka prašyti užtikrinti nuostolių, galimų dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo ar įrodymų užtikrinimo, atlyginimą (1 punktas); teismo atsisakymas taikyti laikinąsias apsaugos priemones ar užtikrinti įrodymus nėra kliūtis šaliai arbitražinio nagrinėjimo metu prašyti arbitražo teismo taikyti laikinąsias apsaugos priemones ar užtikrinti įrodymus (2 punktas). CPK 147 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad prašymus, susijusius su laikinosiomis apsaugos priemonėmis, KAJ numatytais atvejais nagrinėja Vilniaus apygardos teismas. Taigi laikinosios apsaugos priemonės taikomos, jei ieškinio reikalavimas tikėtinau pagrįstas ir nesiėmus laikinųjų apsaugos priemonių teismo sprendimo įvykdymas gali pasunkėti arba pasidaryti neįmanomas (CPK 144 straipsnio 1 dalis). Pagal nuosekliai formuojamą teismų praktiką laikinųjų apsaugos priemonių taikymas galimas tik tada, kai to prašantis asmuo pateikia konkrečių duomenų ar įrodymų apie asmens, kurio atžvilgiu prašoma taikyti laikinąsias apsaugos priemones, nesąžiningą elgesį, apie jo atliktus, atliekamus ar ketinamus atlikti veiksmus, turint tikslą išvengti būtent laikinųjų apsaugos priemonių prašančio asmens naudai priimto teismo sprendimo įvykdymo⁵⁶. Todėl reikia įvertinti, ar asmuo, kurio atžvilgiu prašoma šias

⁵⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-84/2014.

⁵⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-84/2014.

⁵⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. liepos 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-908-464/2019.

priemonės taikyti, gali elgtis nesąžiningai, pavyzdžiui, siekti iššvaistyti ar perleisti turtą, taip apsunkindamas arbitražo teismo sprendimo vykdymą:

Laikinių apsaugos priemonių taikymas pats savaime materialinių vertybių nesukuria, o tik padeda išsaugoti atsakovo turtą. Grėsmė būsimo galbūt ieškovui palankaus sprendimo įvykdymui galėtų kilti tada, jei būtų duomenų, kad atsakovai ketina perleisti, įkeisti turimą turtą, jį paslėpti, sunaikinti ar imtis kitokių veiksmų, kad išvengtų galimo išieškojimo pagal būsimą arbitražo sprendimą, tačiau tokių aplinkybių apeliantas net neįrodinėjo. Nesant tokių duomenų, pats savaime turto areštas to turto kiekio ar vertės nepadidina ir neturi įtakos sprendžiant klausimą dėl laikinių apsaugos priemonių taikymo⁵⁷.

Tokiose bylose taikoma bendroji įrodinėjimo pareiga, pagal kurią pareiga įrodyti, kad nesiėmus laikinių apsaugos priemonių teismo sprendimo įvykdymas gali pasunkėti arba pasidaryti nebeįmanomas, tenka apeliantui (ieškovui)⁵⁸. Nei KAJ, nei CPK nenustatyti specialūs, konkretūs kriterijai, sprendžiant dėl laikinių apsaugos priemonių taikymo tokio pobūdžio bylose. Todėl klausimas dėl laikinių apsaugos priemonių taikymo sprendžiamas taikant visų pirma bendruosius civilinės teisės principus ir CPK 144 straipsnį:

Vilniaus apygardos teisme iškelta civilinė byla dėl laikinių apsaugos priemonių taikymo nagrinėjama CPK nustatyta tvarka, kiek šis klausimas nereglamentuojamas Komercinio arbitražo įstatyme, vadovaujantis ekonomiškumo, šalių procesinio lygiateisiškumo principais (CPK 7, 17 straipsniai), taip pat proporcingumo principu⁵⁹.

Tais atvejais, kai pirmosios instancijos teismas sprendžia dėl laikinių apsaugos priemonių taikymo, tačiau nevertina CPK 144 straipsnyje nustatytų sąlygų, laikoma, kad teismas pažeidė proceso teisės normas, kuriomis reglamentuojamas laikinių apsaugos priemonių taikymas, ir reikalavimo tinkamai neišnagrinėjo:

<...> spręsdamas dėl laikinių apsaugos priemonių taikymo (netaikymo), teismas netinkamai aiškino KAJ 27 straipsnio 1 dalies nuostatas, taip apribodamas ieškovės teisę prašyti taikyti laikinąsias apsaugos priemones, taip pat visiškai nesiaiškino, ar egzistuoja CPK 144 straipsnyje nustatytos sąlygos, nesigilindamas į ieškovės pateiktą prašymą bei kartu su juo pateiktus įrodymus, kurie, kaip pati ieškovė vertina, pagrindžia ieškovės reikalavimų arbitraže pagrįstumą bei grėsmę galimai ieškovei palankaus arbitražo teismo sprendimo įvykdymui⁶⁰.

Nagrinėjant prašymą taikyti laikinąsias apsaugos priemones, atsižvelgtina ir į tai, ar tokiomis priemonėmis nebus nepagrįstai ir neproporcingai suvaržytos asmenų, kuriems jos taikomos, galimybės vykdyti veiklą:

⁵⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-442-330/2015.

⁵⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. vasario 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-441/2013.

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-176-219/2016.

⁶⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1433-180/2018.

<...> teismo proceso pradžioje taikomos laikinosios apsaugos priemonės turi būti tokios, kad iš esmės nestabdytų ir netrikdytų įmonių ūkinės komercinės veiklos⁶¹.

Kadangi laikinąsias apsaugos priemones turi teisę taikyti ir arbitražo teismas, galima situacija, kai asmuo prašymą taikyti analogiškas laikinąsias apsaugos priemones pateikia tiek arbitražo teismui, tiek Vilniaus apygardos teismui. Pavyzdžiui, vienoje byloje buvo nustatyta, kad arbitražo teismas 2013 m. birželio 26 d. nutartimi atmetė prašymą taikyti laikinąsias apsaugos priemones (sustabdyti sutarties vykdymą) nurodymas, kad sustabdžius sutarties vykdymą būtų sukeliama neproporcinga žala ieškovui ir trečiajam asmeniui, t.y. tokios laikinosios apsaugos priemonės taikymas būtų neproporcingas. Atsakovai 2013 m. birželio 27 d. tokį pat prašymą taikyti laikinąsias apsaugos priemones pateikė Vilniaus apygardos teismui. Pirmosios instancijos teismas, išaiškinęs, kad arbitražinio teismo nutartis dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo ar atsisakymo jas taikyti savo teisine galia prilygsta teismo nutarčiai analogišku klausimu bei nustatęs, kad atsakovų teisme pareikštas prašymas sustabdyti sutarties vykdymą yra analogiškas minėtame arbitražo teisme išnagrinėtam atsakovų prašymui, pagrįstai šį prašymą atmetė.

LApT, nagrinėdamas atskirąjį skundą dėl teismo nutarties netaikyti laikinųjų apsaugos priemonių, nurodė, kad toks pakartotinis prašymas taikyti laikinąsias apsaugos priemones galimas, tačiau turi būti grindžiamas naujomis aplinkybėmis, pateikiant tai pagrindžiančius įrodymus:

<...> teismui atmetus prašymą taikyti laikinąsias apsaugos priemones, su tokiu prašymu galima kreiptis į teismą dar kartą, tačiau tuomet teismas vertina, ar ieškovas nurodė naujas aplinkybes ar pateikė naujus įrodymus, pagrindžiančius tai, kad atsirado naujos aplinkybės, lemiančios būtinybę taikyti laikinąsias apsaugos priemones, arba išnyko pagrindai, kuriems esant laikinosios apsaugos priemonės nebuvo taikytos. Ieškovui pareikškus analogišką prašymą taikyti laikinąsias apsaugos priemones, kuris jau buvo išspręstas įsiteisėjusia teismo nutartimi, teismui nėra pagrindo iš naujo nagrinėti tokį ieškovo prašymą⁶².

Arbitražo procese šalis teisę kreiptis dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo įgyvendina savo nuožiūra. Vien tai, kad asmuo kreipiasi į bendrosios kompetencijos teismą, o ne į arbitražo teismą dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo, negali būti laikoma piktnaudžiavimu procesu:

Apelianto nurodomas argumentas, jog pareiškėjai piktnaudžiavo procesu ir bandė jį vilkinti pareikšdami prašymą taikyti laikinąsias apsaugos priemones iki ieškinio arbitražo teismui padavimo dienos, nors galėjo pateikti Vilniaus komercinio arbitražo teismui pranešimą apie arbitražą, kuriame iš esmės būtų pakakę nurodyti tą pačią informaciją, kokia buvo pateikta prašyme taikyti laikinąsias apsaugos priemones, nepagrįstas, nes pareiškėjai turi teisę pasirinkti, koku teisių gynimo būdu jiems naudotis, ir šiuo atveju pasirinkę prašymo taikyti laikinąsias apsaugos priemones iki ieškinio arbitražo teismui padavimo dienos padavimą Vilniaus apygardos teismui, kaip numatyta Komercinio arbitražo įstatymo 27 straipsnio 1 dalyje, jie negali būti pripažinti kaip netinkamai besinaudojantys procesinėmis teisėmis ar vilkinantys procesą asmenys⁶³.

⁶¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. vasario 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-441/2013.

⁶² Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. rugsėjo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-2139/2013.

⁶³ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. vasario 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-271/2014.

CPK 80 straipsnyje reglamentuojami klausimai, susiję su žyminio mokesčio mokėjimu tokiose bylose. Už prašymus taikyti laikinąsias apsaugos priemones arba įrodymų užtikrinimo ar rinkimo priemones, susijusias su nacionaliniuose ar užsienio arbitražuose arba užsienio teismuose nagrinėjamomis bylomis, taip pat susijusias su nacionaliniuose ar užsienio arbitražuose arba užsienio teismuose nagrinėtinomis bylomis (iki ieškinio atitinkamam teismui ar arbitražui pareiškimo), mokamas vieno šimto eurų žyminis mokestis (5 dalis).

ARBITRAŽAS IR EUROPOS SAJUNGOS TEISĖS TAIKYMAS

Pagal bendrąją taisyklę ES teisės aktai, kuriais reglamentuojamas tarpvalstybinis civilinis procesas, nėra taikomi ginčams, susijusiems su arbitražu. ES teisės aktų netaikymo išimtys arbitražui nustatytos reglamente Briuselis Ia, Europos ieškinių dėl nedidelių sumų reglamente, Europinio sąskaitos blokavimo reglamente.

Reglamentas Briuselis Ia, kuriuo nustatomos pagrindinės tarpvalstybinių ginčų civilinėse ir komercinėse bylose jurisdikcijos taisyklės bei ES valstybių narių teismų sprendimo pripažinimo ir leidimo vykdyti taisyklės, nėra taikomas arbitražui⁶⁴. Taigi reglamentas Briuselis Ia nėra taikomas nei arbitražo ginčo jurisdikcijai, nei arbitražo sprendimų pripažinimui ir leidimui vykdyti. Reglamentas Briuselis Ia ir taikymo arbitražui taisyklės detalizuojamos šio reglamento konstatuojamosios dalies 12 punkte. Išsamiai arbitražo ir reglamento Briuselis Ia suderinamumo problematika aptariama teisės doktrinoje⁶⁵.

Tačiau išimtis dėl reglamento Briuselis Ia taikymo arbitražui yra tais atvejais, kai prašoma pripažinti ir leisti vykdyti arbitražo teismo sprendimą dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo.

Teismų praktikoje pripažinta, kad Briuselio konvencijos netaikymas arbitražo naudai pagrįstas tuo, jog tarptautiniuose susitarimuose, būtent Niujorko konvencijoje, nustatytos taisyklės, taikytinos ne pačių arbitrų, o susitariančiųjų valstybių teismų. Briuselio konvencijos susitariančiosios šalys iš Briuselio konvencijos taikymo srities pašalina arbitražą kaip dalyką dėl to, kad šis jau reglamentuojamas tarptautiniuose susitarimuose; iš Briuselio konvencijos taikymo srities arbitražas kaip dalykas pašalintas apskritai, įskaitant ir procesus dėl arbitražo, inicijuotus valstybės teismuose⁶⁶.

Rich byloje nurodyta, kad siekiant nustatyti, ar ginčas patenka į Briuselio konvencijos taikymo sritį, reikia vertinti tik ginčo dalyką⁶⁷. Šioje byloje pripažinta, kad vidaus teismas, paskirdamas arbitrą, taiko valstybės priemonę sudarant arbitražą. Tokia priemonė patenka į arbitražo sritį ir yra konvencijos netaikymo išimtis, nustatyta Briuselio konvencijos 1 straipsnio 4 punkte⁶⁸.

Van Uden byloje kilo klausimas, ar Briuselio konvencija taikoma dėl laikinųjų apsaugos priemonių (angl. *provisional measures*), pritaikytų nagrinėjant ginčą iš esmės arbitraže, pripažinimo. Teismas pažymėjo, kad laikinosios apsaugos priemonės nėra iš esmės papildomos arbitražo procesui, bet taikomos tokiam procesui vykstant ir yra laikomos pagalbinėmis priemonėmis. Jos susijusios ne su pačiu arbitražu, bet su įvairių teisių apsauga. Jų vieta Briuselio konvencijos taikymo

⁶⁴ Reglamento Briuselis Ia 1 straipsnio 2 dalies d punktas.

⁶⁵ Andrew Dickinson, Eva Lein, *The Brussels I Regulation Recast*, Oxford University Press, 2015, p. 74–87.

⁶⁶ ESTT 1991 m. liepos 25 d. sprendimas byloje *Marc Rich & Co. AG prieš Società Italiana Impianti PA*, bylos Nr. C-190/89, para. 18.

⁶⁷ ESTT 1991 m. liepos 25 d. sprendimas byloje *Marc Rich & Co. AG prieš Società Italiana Impianti PA*, bylos Nr. C-190/89, para. 26.

⁶⁸ ESTT 1991 m. liepos 25 d. sprendimas byloje *Marc Rich & Co. AG prieš Società Italiana Impianti*, bylos Nr. PAC-190/89, para. 19.

srityje nustatoma ne pagal jų pobūdį, bet teisių, kurioms apsaugoti jos skirtos, pobūdį⁶⁹. Atsižvelgdamas į tai, teismas padarė išvadą, kad laikinųjų apsaugos priemonių taikymas siejamas su klausimu, kuris patena į *ratione materiae* Briuselio konvencijos taikymą ir Briuselio konvencija yra taikoma, net jei ginčas iš esmės nagrinėjamas arbitraže⁷⁰.

West Tankers byloje spręstas klausimas dėl galimybės apriboti teisę kreiptis į teismą (angl. *anti-suit injunction*). Teismas konstatavo, kad valstybės narės teismo nustatytas įpareigojimas, kuriuo asmeniui draudžiama pradėti arba tęsti procesą kitos valstybės narės teisme vadovaujantis tuo, kad toks procesas pažeidžia arbitražinį susitarimą, prieštarauja reglamentui Briuselis I⁷¹.

Ginčo objekto kriterijus sprendžiant dėl reglamento Briuselis I taikymo pripažįstamas ir kasacinio teismo praktikoje. LAT vienoje byloje konstatavo, kad nors ieškinys paduotas dėl arbitražinės išlygos pripažinimo negaliojančia, arbitražinės išlygos teisėtumo vertinimas yra preliminarus klausimas ginčui dėl rangos sutarties, kaip tokios, vykdymo⁷².

Teismų praktikoje, be kita ko, yra nagrinėti ginčai dėl Europinio sąskaitos blokavimo reglamento taikymo, kai ginčas iš esmės nagrinėjamas arbitražo teisme. Vienoje byloje nustatyta, kad šalių ginčas iš esmės nagrinėjamas arbitražo teisme⁷³. Apeliantės prašymu Vilniaus apygardos teismas nutartimi civilinėje byloje taikė laikinasias apsaugos priemones – atsakovės turto areštą. Vėliau apeliantė toje pačioje byloje pateikė prašymą teismui išduoti europinį sąskaitos blokavimo įsakymą, jo poreikį motyvuodama tuo, kad, vykdant Vilniaus apygardos teismo nutartį, paaiškėjo, jog areštuotas atsakovės turtas yra apsunkintas hipoteka bei areštais kitose civilinėse bylose ir kitomis aplinkybėmis. Pirmosios instancijos teismas nutartimi atsisakė išduoti europinį sąskaitos blokavimo įsakymą. LAPT nutartį paliko nepakeistą ir pripažino, kad Europinio sąskaitos blokavimo reglamentas gali būti taikomas tik tuo atveju, kai ginčas nagrinėjamas teisme, bet ne arbitraže:

Šios nuostatos teikia pagrindą manyti, kad jurisdikciją dėl blokavimo įsakymo išdavimo turi tik nagrinėjantis bylą iš esmės teismas. Akivaizdu, kad teismo sprendžiamas klausimas dėl laikinųjų apsaugos priemonių, blokavimo įsakymo išdavimo siekiant užtikrinti būsimo arbitražo sprendimo įvykdymą, negali būti vertinamas kaip ginčo nagrinėjimas iš esmės. Paminėti motyvai, teisėjų kolegijos vertinimu, leidžia manyti, jog europinio sąskaitos blokavimo įsakymo institutas neturėtų būti taikomas teismo, kuris bylos iš esmės nenagrinėja, t. y. ir atvejais, kai ginčas nagrinėjamas arbitraže⁷⁴.

⁶⁹ ESTT 1998 m. lapkričio 17 d. sprendimas byloje *Van Uden Maritime BV, trading as Van Uden Africa Line prieš Kommanditgesellschaft in Firma Deco-Line ir kiti*, bylos Nr. C-391/95, para. 33.

⁷⁰ ESTT 1998 m. lapkričio 17 d. sprendimas byloje *Van Uden Maritime BV, trading as Van Uden Africa Line prieš Kommanditgesellschaft in Firma Deco-Line ir kiti*, bylos Nr. C-391/95, para. 34.

⁷¹ ESTT 2009 m. vasario 10 d. sprendimas byloje *Allianz SpA ir Generali Assicurazioni Generali SpA prieš West Tankers Inc*, bylos Nr. C-185/07, para. 34.

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-116/2010.

⁷³ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1387-178/2017.

⁷⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1387-178/2017.

ARBITRAŽAS EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO PRAKTIKOJE

Asmuo, sudarydamas arbitražinį susitarimą, savanoriškai atsisako ne tik Konstitucijoje, CPK, bet ir Konvencijoje įtvirtintos teisės kreiptis į teismą. Savarankiškas teismo proceso atsisakymas dėl ginčo sprendimo arbitražo teisme yra suderinamas su Konvencijos 6 straipsniu⁷⁵. Visuotinai pripažįstama, kad Konvencijos teisių atsisakymas būtų laikomas teisėtu, jis turi atitikti tokias sąlygas: i) privalo būti aiškus ir neabejotinas; ii) išreikštas; iii) asmeniui suprantamas; iv) nepažeisti viešojo intereso⁷⁶. Teisės atsisakymas turi atitikti minimalias garantijas, atsižvelgiant į jos (šios teisės) svarbą⁷⁷. Toks atsisakymas (angl. *waiver*), kuris yra naudingas asmeniui ir teisingumo administravimui, iš esmės nepažeidžia Konvencijos⁷⁸. Tačiau teisė kreiptis į teismą yra per daug svarbi tam, kad negaliotų vien dėl to, jog asmuo yra susitarimo, pasiekto vykstant procesui, kuris yra teismo proceso alternatyva, šalis. Europos Tarybos valstybių narių viešosios tvarkos (pranc. *ordre public*) srityje bet kokiai priemonei ar sprendimui, kuriuo tariamai pažeidžiamas Konvencijos 6 straipsnis, reikia itin atidaus įvertinimo⁷⁹. Spręsdamas dėl arbitražo proceso teisėtumo EŽTT vertina, be kita ko, taikomą teisinį reglamentavimą arbitražo procesui ir vidaus teismų kontrolę pagal šį reglamentavimą⁸⁰. Byloje *Suovaniemi ir kiti prieš Suomiją* išsamiai aptartas Konvencijos teisių ir ginčo nagrinėjimo arbitražo teisme atsisakymas:

Tačiau toks atsisakymas nėra būtinai vertinamas kaip atsisakymas visų 6 straipsnyje numatytų teisių. <...> Atsisakymas gali būti leidžiamas dėl konkrečių teisių, bet ne dėl kitų konkrečių teisių. Skirtumas turi būti daromas net ir tarp skirtingų 6 straipsnyje nustatytų teisių. Todėl pagal teismų praktiką akivaizdu, kad teisės į viešą nagrinėjimą gali būti teisėtai atsisakyta net ir teismo procese <...>. Ta pati taisyklė taikoma a fortiori arbitražo procese, kurio vienas esminių tikslų neretai yra viešumo išvengimas⁸¹.

Teisės doktrinoje aiškinant *Suovaniemi ir kiti prieš Suomiją* priimtą sprendimą nurodoma, kad aplinkybė, jog šalys sudarė arbitražinį susitarimą ir atsisakė savo teisės nagrinėti bylą viešai teisme, nereiškia, kad jos atsisakė visų teisėto proceso (angl. *due process*) teisių (pvz., teisės į

⁷⁵ Europos žmogaus teisių komisijos 1982 m. spalio 12 d. sprendimas byloje *Bramelid ir Malmström prieš Švediją*, pareiškimų Nr. 8588/79 ir 8589/79.

⁷⁶ Julia Hörnle, *Cross-border Internet Dispute Resolution*, Cambridge University Press, 2009, p. 107.

⁷⁷ EŽTT 2016 m. kovo 1 d. sprendimas byloje *Tabbane prieš Šveicariją*, pareiškimo Nr. 41069/12, para. 31: <...> *cette renonciation n'était pas entourée du minimum de garanties correspondant à son importance*.

⁷⁸ Europos žmogaus teisių komisijos 1980 m. vasario 27 d. sprendimas byloje *Deweer prieš Belgiją*, pareiškimo Nr. 6903/75, para. 49.

⁷⁹ Europos žmogaus teisių komisijos 1980 m. vasario 27 d. sprendimas byloje *Deweer prieš Belgiją*, pareiškimo Nr. 6903/75, para. 50.

⁸⁰ EŽTT 1999 m. vasario 23 d. sprendimas byloje *Suovaniemi ir kiti prieš Suomiją*, pareiškimo Nr. 31737/96: *In deciding this question the Court limits itself to the particular circumstances of the present case, which concerned arbitral proceedings. In doing this it takes account also of the applicable legislative framework for arbitration proceedings and the control exercised by the domestic courts within that framework*.

⁸¹ EŽTT 1999 m. vasario 23 d. sprendimas byloje *Suovaniemi ir kiti prieš Suomiją*, pareiškimo Nr. 31737/96: *Even so, such a waiver should not necessarily be considered to amount to a waiver of all the rights under Article 6. As indicated by the cases cited in the previous paragraph, an unequivocal waiver of Convention rights is valid only insofar as such waiver is "permissible". Waiver may be permissible with regard to certain rights but not with regard to certain others. A distinction may have to be made even between different rights guaranteed by Article 6. Thus, in the light of the case-law it is clear that the right to a public hearing can be validly waived even in court proceedings <...>. The same applies, a fortiori, to arbitration proceedings, one of the very purposes of which is often to avoid publicity*.

nešališką arbitražą⁸². Tačiau sprendžiant dėl Konvencijoje nustatytų teisių atsisakymo, išskiriami du atsisakymo tipai: vienas tipas siejamas su atsisakymu teisės ginčą spręsti teisme (sudaromas arbitražinis susitarimas), antras tipas siejamas su konkrečių teisių esant konkrečioms aplinkybėms atsisakymu, pavyzdžiui, šalis patvirtinta kitos šalies pasiūlytą arbitro kandidatūrą arba jos nepatvirtina, nors ir žino dėl interesų konflikto, kurį atskleidė arbitras⁸³.

Klausimas dėl Konvencijos 6 straipsnio taikymo arbitražo procese, be kita ko, sprendtas byloje: *Deweer prieš Belgiją*⁸⁴, *Suovaniemi ir kiti prieš Suomiją*⁸⁵, *Transado-Transportes Fluviais do Sado, S.A., prieš Portugaliją*⁸⁶, *Tabbane prieš Šveicariją*⁸⁷, *Lithgow ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*⁸⁸, *Suda prieš Čekijos Respubliką*⁸⁹, *Mutu ir Pechstein prieš Šveicariją*⁹⁰. Pažymėtina, kad EŽTT praktikoje pripažinta, kad arbitražas gali būti prilyginamas teismui Konvencijos 6 straipsnio 1 punkto prasme⁹¹. Konvencijos 6 straipsnio 1 punkto taikymas arbitražo teisme yra nuodugniai aptartas teisės doktrinoje⁹².

Pripažįstama, kad atsižvelgiant į Konvencijos vertikalų taikymą ir valstybių narių pareigą užtikrinti Konvencijos laikymąsi, arbitražo teismai turėtų remtis Konvencijos 6 straipsnio garantijomis tiesiogiai⁹³. Konvencijos 6 straipsnyje nustatyti keli teisės į teisingą procesą elementai:

- 1) teisė kreiptis į teismą (teisminės gynybos prieinamumą);
- 2) teisė į teisingą bylos nagrinėjimą;
- 3) įstatymu įsteigtas nešališkas ir nepriklausomas teismas;
- 4) viešas bylos nagrinėjimas;
- 5) bylos išnagrinėjimas per kuo trumpiausią laiką.

Konvencijos 6 straipsnio 1 punkto garantijos gali būti taikomos visa apimtimi, taikomos ribotai arba apskritai netaikomos priklausomai nuo konkrečios garantijos bei nuo bylos aplinkybių visumos⁹⁴. Konvencijos 6 straipsnio 1 punkto garantijos visa apimtimi taikomos ginčų sprendimui privalomame arbitraže, t. y. tokiaame arbitraže, į kurį šalys privalo kreiptis pagal įstatymą⁹⁵. Tačiau sutartinio arbitražo (angl. *voluntary arbitration*) atveju, kai šalys laisva valia pasirenka spręsti ginčus

⁸² Julia Hörnle, *Cross-border Internet Dispute Resolution*, Cambridge University Press, 2009, p. 106.

⁸³ Julia Hörnle, *Cross-border Internet Dispute Resolution*, Cambridge University Press, 2009, p. 106.

⁸⁴ Europos žmogaus teisių komisijos 1980 m. vasario 27 d. sprendimas byloje *Deweer prieš Belgiją*, pareiškimo Nr. 6903/75.

⁸⁵ EŽTT 1999 m. vasario 23 d. sprendimas byloje *Suovaniemi ir kiti prieš Suomiją*, pareiškimo Nr. 31737/96.

⁸⁶ EŽTT 2003 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Transado-Transportes Fluviais do Sado, S.A., prieš Portugaliją*, pareiškimo Nr. 35943/02.

⁸⁷ EŽTT 2016 m. kovo 1 d. sprendimas byloje *Tabbane prieš Šveicariją*, pareiškimo Nr. 41069/12.

⁸⁸ Europos žmogaus teisių komisijos 1986 m. liepos 8 d. sprendimas byloje *Lithgow ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, pareiškimo Nr. 9006/80.

⁸⁹ EŽTT 2010 m. spalio 28 d. sprendimas byloje *Suda prieš Čekijos Respubliką*, pareiškimo Nr. 1643/06.

⁹⁰ EŽTT 2018 m. spalio 2 d. sprendimas byloje *Mutu ir Pechstein prieš Šveicariją*, pareiškimų Nr. 40575/10 ir Nr. 67474/10.

⁹¹ EŽTT 2018 m. spalio 2 d. sprendimas byloje *Mutu ir Pechstein prieš Šveicariją*, pareiškimų Nr. 40575/10 ir Nr. 67474/10, para. 149.

⁹² Jurgita Petkutė-Gurienė, *Komercinis arbitražas ir teisingo bylos nagrinėjimo garantijos pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 6(1) straipsnį*, *Jurisprudencija* 24(2), 2017, p. 465–489.

⁹³ Jurgita Petkutė-Gurienė, *Komercinis arbitražas ir teisingo bylos nagrinėjimo garantijos pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 6(1) straipsnį*, *Jurisprudencija* 24(2), 2017, p. 477.

⁹⁴ Jurgita Petkutė-Gurienė, *Komercinis arbitražas ir teisingo bylos nagrinėjimo garantijos pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 6(1) straipsnį*, *Jurisprudencija* 24(2), 2017, p. 473.

⁹⁵ Europos žmogaus teisių komisijos 1987 m. kovo 4 d. sprendimas byloje *R. prieš Šveicariją*, pareiškimo Nr. 10881/84, para. 100; EŽTT 2016 m. kovo 1 d. sprendimas byloje *Tabbane prieš Šveicariją*, pareiškimo Nr. 41069/12, p. 26.

ne teisme, o arbitražo teisme, EŽTT praktika nepateikia visa apimančio išaiškinimo dėl Konvencijos 6 straipsnio santykio su sutartiniu arbitražu.

Byloje *Lithgow ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* teismas sprendė dėl įstatymu nustatyto privalomo arbitražo proceso, skirto kolektyviniams ginčams spręsti. Teismas atkreipė dėmesį, kad tokiu apribojimu siekta teisėtų tikslų, konkrečiai – siekio išvengti, taikant didelio masto nusavinimo priemones, daug skirtingų ieškinių ir procesų, inicijuotų atskirų asmenų⁹⁶. Teismas pripažino privalomo arbitražo proceso teisėtumą.

Byloje *Transado-Transportes Fluviais do Sado, S. A., prieš Portugaliją* ginčas kilo dėl to, ar asmens atsisakymas ginčą spręsti bendrosios kompetencijos teisme ir arbitražinis procesas buvo teisėti. Teismas konstatavo, kad Konvencijos 6 straipsnis neprieštarauja arbitražo teismų, kurie sprendžia tam tikrus ginčus, steigimui. Be to, sąvoka „teismas“ pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 punktą nereiškia būtinai tik įprasto teismo, kuris yra integruota valstybės teismų sistemos dalis⁹⁷. Šioje byloje nustatyta, kad pats pareiškėjas susitarime nusprendė apriboti bendrosios kompetencijos teismų jurisdikciją dėl konkrečių ginčų, galinčių kilti iš koncesijos sutarties vykdymo⁹⁸. Pareiškėjas byloje teigė, kad procesas nebuvo teisėtas. Tačiau EŽTT pažymėjo, kad pareiškėjas galėjo pateikti savo argumentus, kuriuos laikė reikšmingais, taip pat kaip ir kita šalis⁹⁹. Teisė paduoti apeliacinį skundą dėl arbitražo teismo sprendimo nebuvo nustatyta, tačiau būtent pats pareiškėjas susitarime pasirinko įrašyti tokią išlygą į koncesijos susitarimą. Teismas konstatavo, kad niekas neriboja asmens atsisakyti tam tikrų teisių, kai toks atsisakymas yra teisėtas ir nedviprasmiškas¹⁰⁰.

Byloje *Suda prieš Čekijos Respubliką* buvo nustatyta, kad pareiškėjas turėjo akcijų vienoje Čekijos įmonėje. Visuotiniame įmonės susirinkime buvo nuspręsta nutraukti įmonės veiklą ir jos turtą perduoti pagrindiniam įmonės akcininkui (pareiškėjas balsavo prieš tokį sprendimą), kuris buvo įgyvendintas įmonei ir pagrindiniam akcininkui sudarius susitarimą. Sutartyje buvo numatytas dviejų mėnesių laikotarpis, per kurį akcininkai turėjo teisę sutarties kainą įvertinti iš naujo. Toks įvertinimas galėjo būti atliekamas arbitražo teisme pagal sutartyje numatytą arbitražinę išlygą. Pareiškėjas kreipėsi į teismą dėl savo teisių apsaugos, ginčijo akcijų pardavimo sutartį, tačiau vidaus teismai ieškinį atmetė, nes buvo pateiktas trečiųjų šalių sudarytas arbitražinis susitarimas. Taigi šioje byloje reikšminga aplinkybė buvo ta, kad pats pareiškėjas neapribojo nei savo teisės kreiptis į bendrosios kompetencijos teismą, nei Konvencijos 6 straipsnio 1 punkte numatytų garantijų taikymo¹⁰¹.

EŽTT nustatė, kad įmonių vidaus teisinis reglamentavimas gali nustatyti prievolę mažiesiems akcininkams perduoti savo akcijas didiesiems akcininkams. Siekiant tokiais atvejais išvengti neproporcingo teisių suvaržymo, mažiesiems akcininkams turi būti suteiktos atitinkamos gynybos priemonės (pranc. *moyens de défense appropriés*). Tačiau šiuo atveju pareiškėjo

⁹⁶ Europos žmogaus teisių komisijos 1986 m. liepos 8 d. sprendimas byloje *Lithgow ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, pareiškimo Nr. 9006/80, para. 197.

⁹⁷ EŽTT 2003 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Transado-Transportes Fluviais do Sado, S. A., prieš Portugaliją*, pareiškimo Nr. 35943/02, para. 2: *La Cour relève d'emblée que l'article 6 ne s'oppose pas à la création de tribunaux arbitraux afin de juger certains litiges. D'ailleurs, par « tribunal » l'article 6 § 1 n'entend pas nécessairement une juridiction de type classique, intégrée aux juridictions ordinaires du pays.*

⁹⁸ EŽTT 2003 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Transado-Transportes Fluviais do Sado, S. A., prieš Portugaliją*, pareiškimo Nr. 35943/02, para. 2.

⁹⁹ EŽTT 2003 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Transado-Transportes Fluviais do Sado, S. A., prieš Portugaliją*, pareiškimo Nr. 35943, para. 2.

¹⁰⁰ EŽTT 2003 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Transado-Transportes Fluviais do Sado, S. A., prieš Portugaliją*, pareiškimo Nr. 35943/02, para. 2.

¹⁰¹ EŽTT 2010 m. spalio 28 d. sprendimas byloje *Suda prieš Čekijos Respubliką*, pareiškimo Nr. 1643/06, para. 50.

įpareigojimas kreiptis dėl savo teisių gynimo į arbitražą neatitinka Konvencijos 6 straipsnio 1 punkte numatytų garantijų, kurių suinteresuotas asmuo neatsisakė¹⁰². EŽTT šioje byloje konstatavo Konvencijos 6 straipsnio 1 punkto pažeidimą.

Byloje *Tabbane prieš Šveicariją* teismas pakartojo, kad, atsižvelgiant į naudą suinteresuotiems asmenims ir teisingumo administravimui, arbitražinė išlyga sutartyje iš esmės neprieštarauja Konvencijai¹⁰³. Tokiu atveju turi būti skiriamas pasirenkamas ir privalomas arbitražas (pranc. *volontaire et arbitrage forcé*). Kai nustatomas privalomas arbitražas, nustatytas įstatymu, šalis neturi jokios galimybės nenagrinėti ginčo arbitraže. Tokiu atveju turi būti užtikrinamos Konvencijos 6 straipsnio 1 punkte nustatytos garantijos¹⁰⁴. Tačiau kai nustatomas laisvai pasirenkamas arbitražas, problemų dėl Konvencijos 6 straipsnio taikymo nekyla. Šalis yra laisvos apriboti bendrosios kompetencijos teismų jurisdikciją spręsti tam tikrus ginčus, galinčius kilti iš sutarties vykdymo. Sudarydamos arbitražinį susitarimą, šalis savo noru atsisako tam tikrų Konvencijos garantuojamų teisių. Toks atsisakymas nepažeidžia Konvencijos, jei yra laisvas, teisėtas ir neabejotinas (pranc. *libre, licite et sans équivoque*)¹⁰⁵. Tačiau Konvencijos garantuojamų teisių atsisakymas turi atitikti tam tikras minimalias garantijas pagal jų svarbą¹⁰⁶.

Šioje byloje nustatyta, kad šalis susitarime atsisakė bet kokio arbitražo sprendimo apskundimo. Atsižvelgdamas į arbitražinės išlygos tekstą („nė viena šalis neturi teisės apskusti sprendimo teisme“), teismas sprendė, kad tokia išvada yra pagrįsta¹⁰⁷. EŽTT pripažino, kad atsisakymas atitiko minimalių reikalavimų atsižvelgiant į tokio veiksmo svarbą. Taip pat pažymėjo, kad pareiškėjas pats galėjo pasirinkti arbitrą. Pastarasis kartu su kitais dviem arbitrais susitarė dėl arbitražo vietos Ženevoje, todėl Šveicarijos teisė buvo taikoma arbitražui. Vidaus teismas tinkamai vertino pareiškėjo argumentus ir įvertino visas faktines bei teises aplinkybes, kurios buvo objektyviai reikšmingos ginčo sprendimui¹⁰⁸.

Mutu ir Pechstein prieš Šveicariją yra viena naujausių EŽTT bylų, susijusių su Konvencijos 6 straipsnio taikymu arbitražo procesui. Šioje byloje ginčas kilo dėl tarptautinio sporto arbitražo priimtų sprendimų bylose, kuriose šalis buvo profesionalūs sportininkai, teisėtumo. Teismas pakartojo formuojamą praktiką, kad arbitražinis susitarimas gali būti laikomas atsisakymu visų ar dalies Konvencijos 6 straipsnyje nustatytų garantijų. Tokiu atveju vertinama, ar toks sutikimas buvo laisvas, teisėtas ir neabejotinas pagal formuojamą praktiką¹⁰⁹.

Apibendrintai galima teigti, kad teisės kreiptis į teismą atsisakymas sudarant arbitražinį susitarimą pagal EŽTT praktiką turi atitikti šias sąlygas:

- 1) aiškumas;
- 2) sudarymas laisva valia (be valios apribojimų (angl. *without constraint*);
- 3) minimalios garantijos, proporcingos atsisakymo svarbai¹¹⁰.

¹⁰² EŽTT 2010 m. spalio 28 d. sprendimas byloje *Suda prieš Čekijos Respubliką*, pareiškimo Nr. 1643/06, para. 55.

¹⁰³ EŽTT 2016 m. kovo 1 d. sprendimas byloje *Tabbane prieš Šveicariją*, pareiškimo Nr. 41069/12, para. 25.

¹⁰⁴ EŽTT 2016 m. kovo 1 d. sprendimas byloje *Tabbane prieš Šveicariją*, pareiškimo Nr. 41069/12, para. 26.

¹⁰⁵ EŽTT 2016 m. kovo 1 d. sprendimas byloje *Tabbane prieš Šveicariją*, pareiškimo Nr. 41069/12, para. 27.

¹⁰⁶ EŽTT 2016 m. kovo 1 d. sprendimas byloje *Tabbane prieš Šveicariją*, pareiškimo Nr. 41069/12, para. 27.

¹⁰⁷ EŽTT 2016 m. kovo 1 d. sprendimas byloje *Tabbane prieš Šveicariją*, pareiškimo Nr. 41069/12, para. 30.

¹⁰⁸ EŽTT 2016 m. kovo 1 d. sprendimas byloje *Tabbane prieš Šveicariją*, pareiškimo Nr. 41069/12, para. 31.

¹⁰⁹ EŽTT 2018 m. spalio 2 d. sprendimas byloje *Mutu ir Pechstein prieš Šveicariją*, pareiškimo Nr. 40575/10 ir Nr. 67474/10, para. 103.

¹¹⁰ Jurgita Petkutė-Gurienė, *Komercinis arbitražas ir teisingo bylos nagrinėjimo garantijos pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 6 (1) straipsnį*, *Jurisprudencija* 24(2), 2017, p. 479.

Atkreiptinas dėmesys, kad EŽTT praktikoje pripažįstama, jog valstybės atsakomybės klausimas EŽTT gali būti keliamas, jeigu valstybės teismas nepanaikino arbitražo teismo sprendimo arba pripažino ir leido jį vykdyti, nepaisant to, kad arbitražo sprendimu buvo pažeistos Konvencijos 6 straipsnio garantijos, kurios tokiu atveju turi būti vertinamos atsižvelgiant į tai, jog šalys atsisakė ginčus spręsti valstybės teisme, taip atsisakydamos teisės į teisminę gynybą garantijų taikymo visa apimtimi¹¹¹.

¹¹¹ Jurgita Petkutė-Gurienė, *Komercinis arbitražas ir teisingo bylos nagrinėjimo garantijos pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 6 (1) straipsnį*, *Jurisprudencija*, 24(2), 2017, p. 473.

ARBITRUOTINUMAS

Ne visi ginčai gali būti nagrinėjami arbitražo teisme (arbitruotini). Arbitruotinumą plačiąja prasme yra susijęs su klausimu, kokių subjektų ir kokie ginčai gali arba negali būti perduodami nagrinėti arbitražo teisme. Įstatyme reglamentuojama, kokie subjektai negali būti arbitražinio ginčo nagrinėjimo šalimis ir kokie ginčai negali būti nagrinėjami arbitražo teisme. Ginčų arbitruotinumą problematika nagrinėta teisės doktrinoje¹¹².

Nors KAJ arbitruotinumą sąvoka nėra vartojama, nearbitruotinių ginčų sąrašas nurodytas KAJ 12 straipsnyje: visi ginčai gali būti sprendžiami arbitraže, išskyrus šiame straipsnyje nustatytas išimtis (1 dalis). Arbitražas negali spręsti ginčų, nagrinėtinų administracinių bylų teiseną, ir nagrinėti bylų, kurių nagrinėjimas priskirtas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetencijai. Arbitražui negali būti perduoti ginčai, kylantys iš šeimos teisinių santykių, ir ginčai dėl patentų, prekių ženklų ir dizaino registracijos. Arbitražui taip pat negali būti perduoti ginčai, kylantys iš darbo ir vartojimo sutarčių, išskyrus atvejus, kai arbitražinis susitarimas sudaromas po to, kai kilo ginčas (2 dalis). Arbitražui taip pat negali būti perduoti ginčai, jeigu viena iš šalių yra valstybės ar savivaldybės įmonė, be kita ko, valstybės ar savivaldybės įstaiga ar organizacija, išskyrus Lietuvos banką, jeigu dėl arbitražinio susitarimo nebuvo gautas išankstinis šios įmonės, įstaigos ar organizacijos steigėjo sutikimas (3 dalis). Lietuvos Respublikos Vyriausybė (toliau – Vyriausybė) ar jos įgaliota valstybės institucija bendra tvarka gali sudaryti arbitražinį susitarimą dėl ginčų, susijusių su Vyriausybės ar jos įgaliotos valstybės institucijos sudarytomis komercinėmis sutartimis (4 dalis). Tačiau ginčai, kurie negali būti arbitražo ginčo dalykas, nebūtinai turi būti įtvirtinti viename teisės akte¹¹³.

KAJ normos, kuriomis reglamentuojamas ginčų arbitruotinumą, yra imperatyvios. Teismas gali nepripažinti arbitražinio susitarimo *ex officio* tik tuo atveju, kai nėra abejonių dėl susitarimo prieštaravimo imperatyviai normai ir nereikia papildomai nagrinėti bylos aplinkybių, tirti įrodymų:

Įstatymo nuostatos, kuriose įtvirtinti nearbitruotini ginčai, yra imperatyvios, todėl teismas, sprenddamas dėl šalių arbitražinio susitarimo galiojimo, turi įsitikinti, ar ginčas gali būti nagrinėjamas arbitraže; teismas ex officio gali nepripažinti arbitražinio susitarimo tik tokiu atveju, kai nėra jokių abejonių dėl atitinkamo susitarimo prieštaravimo imperatyviai įstatymo normai, ir tam, kad būtų padaryta tokia išvada, nereikia papildomai aiškintis bylos aplinkybių ir rinkti bei tirti papildomų įrodymų¹¹⁴.

Atsižvelgiant į tarptautinėje praktikoje formuojamus kriterijus ir vidaus teisinį reglamentavimą, teisės doktrinoje ir teismų praktikoje išskiriamas *ratione personae* (subjektinis) ir *ratione materiae* (objektinis) arbitruotinumą¹¹⁵. Arbitruotinumą teisinė kategorija susijusi su klausimu, kokių subjektų ir kokie ginčai pagal atitinkamos valstybės teisės aktus gali arba negali būti nagrinėjami arbitraže¹¹⁶. Objektinis arbitruotinumą siejamas su KAJ 12 straipsnio 2 dalies, o

¹¹² Beata Kozubovska, daktaro disertacija „Ginčų arbitruotinumą problematika ir tendencijos“, Vilniaus universitetas (2014).

¹¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-353/2012.

¹¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-353/2012.

¹¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-365-969/2016.

¹¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-365-969/2016.

subjektinis – su KAĮ 12 straipsnio 3 dalies taikymu¹¹⁷. Teismas subjektinį ir objektinį ginčo arbitruotinumą vertina *ex officio*¹¹⁸.

Ginčo arbitruotinumo problematika taip pat siejama su klausimu, ar konkrečios šalys yra sudariusios arbitražinį susitarimą, ar konkretus tarp šalių kilęs ginčas patenka į jų sudaryto arbitražinio susitarimo ribas. Vis dėlto, jei šalys susitaria dėl tarpusavio ginčo perdavimo nagrinėti arbitražo teismui, galioja ginčo arbitruotinumo prezumpcija¹¹⁹. Kol ginčo arbitruotinumo prezumpcija nėra paneigiama, laikoma, kad ginčas yra arbitruotinas¹²⁰.

Ginčo objektinį nearbitruotinumą dažniausiai lemia keletas veiksnių. Pirmiausia – viešoji tvarka. Tai iš esmės reiškia, kad valstybės požiūris į tam tikrų kategorijų teisinius santykius ir jų svarbą valstybės bei visuomenės gyvenimui ar atskiriems jų elementams lemia ginčų, kylančių šių teisinių santykių pagrindu, pašalinimą iš arbitražo srities pagal atitinkamos valstybės teisę. Pagal šį kriterijų objektinio nearbitruotinumo teisinė kategorija iš esmės laikoma jurisdikciniu viešosios tvarkos atitikmeniu. Antra, objektinio arbitruotinumo ribojimai siejami su arbitražo, kaip alternatyvaus ginčų sprendimo būdo, efektyvumo problematika. Kadangi ginčo nagrinėjimo arbitraže esmė yra sutartinė, šis ginčų sprendimo būdas gali būti neefektyvus kilus ginčui, susijusiam su trečiųjų asmenų (t. y. ne arbitražinio susitarimo šalių) teisėmis ir pareigomis, taip pat gali būti netinkamas tam tikrų asmenų teisių ir pareigų (pvz., darbuotojų, vartotojų ir kt.) teisių ir teisėtų interesų apsaugai¹²¹.

Subjektinis arbitruotinumas

Subjektinis arbitruotinumas reiškia asmenų galimybę sudaryti arbitražinius susitarimus ir spręsti ginčus arbitražo teisme. Subjektinio arbitruotinumo ribojimai paprastai siejami su asmenų, kuriems jie taikomi, statusu ir (ar) atliekamomis funkcijomis – daugelyje šalių valstybė arba valstybės ar savivaldybės kontroliuojami subjektai neretai neturi teisės sudaryti arbitražinių susitarimų arba jiems sudaryti privalo gauti atitinkamą leidimą¹²². Taigi kad būtų užtikrinta subjektyvaus arbitruotinumo išlyga, asmuo turi arba turėti asmeninę teisę būti arbitražinio susitarimo šalimi, arba, kai subjektas yra juridinis asmuo, turėti reikiamą teisinį teisnumą sudaryti arbitražinį susitarimą¹²³.

Teismų praktikoje neretai pasitaiko ginčų dėl KAĮ 12 straipsnio 3 dalies taikymo. Tokiose bylose paprastai kyla ginčas dėl to, kad kita arbitražinio susitarimo šalis nebuvo gavusi reikiamo sutikimo, todėl arbitražo procesas buvo neteisėtas. Reikalavimas gauti išankstinį steigėjo sutikimą rodo, kad, priešingai nei tam tikro pobūdžio ginčai, kurie *per se* negali būti nagrinėjami arbitraže, valstybės ar savivaldybės įmonei, įstaigai ar organizacijai civiliniuose santykiuose, kaip ir privatiems juridiniams asmenims, nėra draudžiama sudaryti arbitražinę išlygą¹²⁴. Tokiu ribojimu įvedama tam tikra vidinė viešojo juridinio asmens veiksmų kontrolė¹²⁵.

Ginčai dėl subjektinio arbitruotinumo kyla dviem atvejais: i) *dėl subjektų, kuriems taikoma arbitražinė išlyga*; ir ii) *dėl sutikimo ginčą nagrinėti arbitraže formos*.

¹¹⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-644-370/2017.

¹¹⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-644-370/2017.

¹¹⁹ Tweedale, A., Tweedale, K. *Arbitration of Commercial Disputes. International and English Law and Practice*, Oxford University Press, 2007, p. 107, 225.

¹²⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-469/2014.

¹²¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-469/2014.

¹²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-365-969/2016.

¹²³ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-644-370/2017.

¹²⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-283/2013.

¹²⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-283/2013.

i) subjektai, kuriems taikoma arbitražinė išlyga

Praktikoje kyla ginčų, ar valstybės ir savivaldybės įmonių sudaryti arbitražiniai susitarimai yra teisėti atsižvelgiant į privalomą jų steigėjų išankstinio sutikimo reikalavimą. Valstybės ir viešosios teisės juridinių asmenų teisės sudaryti arbitražinį susitarimą problematika nagrinėta teisės doktrinoje¹²⁶.

KAJ valstybės ir savivaldybės įmonių sąvokos nepateikia. Valstybės ir savivaldybės įmonės sąvoka ir požymiai reglamentuojami Valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymo 2 straipsnyje: valstybės įmonė yra iš valstybės turto įsteigta arba įstatymų nustatyta tvarka valstybei perduota įmonė, kuri nuosavybės teise priklauso valstybei ir jai perduotą ir jos įgytą turtą valdo, naudoja bei juo disponuoja patikėjimo teise (1 dalis); savivaldybės įmonė yra iš savivaldybės turto įsteigta arba įstatymų nustatyta tvarka savivaldybei perduota įmonė, kuri nuosavybės teise priklauso savivaldybei ir jai perduotą ir jos įgytą turtą valdo, naudoja bei juo disponuoja patikėjimo teise (2 dalis); valstybės įmonės ir savivaldybės įmonės tikslas – teikti viešąsias paslaugas, gaminti produkciją ir vykdyti kitą veiklą siekiant tenkinti viešuosius interesus (3 dalis); įmonė yra ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo (4 dalis); valstybės įmonės pavadinime turi būti jos teisinę formą nurodantys žodžiai „valstybės įmonė“ arba šių žodžių santrumpa „VĮ“. Savivaldybės įmonės pavadinime turi būti jos teisinę formą nusakantys žodžiai „savivaldybės įmonė“ arba šių žodžių santrumpa „SĮ“ (5 dalis). Nustačius, kad įmonė neatitinka valstybės ar savivaldybės įmonės sąvokos, jai netaikomas reikalavimas dėl steigėjo sutikimo gavimo¹²⁷.

Vienoje byloje pareiškėja prašė panaikinti arbitražo teismo sprendimą KAJ 50 straipsnio 3 dalies 5 punkte nustatytu pagrindu, kadangi vienos arbitražinio susitarimo šalies (uždarnosios akcinės bendrovės) vienintelė akcininkė buvo Vilniaus miesto savivaldybė, kuri nebuvo išreiškusi sutikimo. Teismas, atmesdamas prašymą, iš esmės nevertino įmonės savininko įtakos tokiame susitarime ir konstatavo, kad vien ta aplinkybė, jog minėtos šalies teisinė forma – uždaroji akcinė bendrovė (UAB), kuri pagal ABĮ apibrėžiama kaip ribotos civilinės atsakomybės privatus juridinis asmuo (ABĮ 2 straipsnio 2 dalis), todėl šiuo atveju KAJ 12 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta išimtis apskritai netaikytina¹²⁸. Todėl galima teigti, kad sutikimas pagal KAJ 12 straipsnio 3 dalį neturėtų būti aiškinamas plečiamai ir turėtų būti siejamas tik su pirmiau minėtomis juridinio asmens teisinėmis formomis.

Vis dėlto kasacinio teismo praktika rodo, kad draudimas viešajam juridiniam asmeniui sudaryti arbitražinį susitarimą arba reikalavimas gauti išankstinį steigėjo sutikimą reikšmingi tik tada, kai ginčo santykis yra nacionalinis, o ne tarptautinis. Viešasis juridinis asmuo negali remtis veiksnio stoka (draudimu sudaryti arbitražinį susitarimą arba išankstinio steigėjo sutikimo nebuvimu) prieš užsienio subjektą:

Tokio pobūdžio subjektų galimybės sudaryti arbitražinius susitarimus gali priklausyti ir nuo tarptautinio elemento egzistavimo atitinkamame teisiniame santykiyje – remtis draudimu sudaryti arbitražinius susitarimus galima tik tais atvejais, kai teisinis santykis yra nacionalinis, bet ne tarptautinis. Šiuo atveju laikoma, kad tokio pobūdžio ribojimai yra nacionalinės, o ne tarptautinės viešosios tvarkos elementas, be to, galimybės laisva valia arbitražinį susitarimą sudariusiam asmeniui remtis savo nacionalinėje teisėje

¹²⁶ Eglė Zemlytė, „Valstybės ir viešosios teisės juridinių asmenų teisė sudaryti arbitražinį susitarimą pagal Lietuvos ir užsienio valstybių teisę“, Teisė (79), 2011.

¹²⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-283/2013.

¹²⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. birželio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-339-370/2017.

įtvirtintu ribojimu sudaryti arbitražinius susitarimus prieš užsienio subjektą egzistavimas, kai vienai iš šalių tai naudinga, neatitiktų bendrųjų teisės principų¹²⁹.

ii) sutikimo ginčą nagrinėti arbitraže forma

KAJ nenustatyta, kokia forma turi būti išreikštas valstybės ar savivaldybės įmonės steigėjo sutikimas dėl arbitražinio susitarimo sudarymo. Teismų praktikoje pripažinta, kad toks sutikimas gali būti žodinis, rašytinis arba išreikštas konkludentiniais veiksmais¹³⁰. Atitinkamai, rašytinio sutikimo byloje nebuvimas nebūtinai lemia susitarimo, kaip tokio, nebuvimą¹³¹.

Vienoje byloje nustatyta, kad perkančioji organizacija ir užsakovas su rangovu viešojo konkurso rezultatų pagrindu sudarydami rangos sutartį kartu sudarė arbitražinį susitarimą arbitražinės išlygos forma. Teismas, atmesdamas tokį argumentą, pripažino, jog savivaldybė, įgyvendindama perkančiosios organizacijos funkcijas, pasirašydama rangos sutartį, sutiko su ginčo nagrinėjimu arbitražo teisme:

Rangos sutarties šalimi kartu su užsakove UAB „Šakių vandenys“ yra ir Šakių rajono savivaldybės administracija, kuri ją pasirašė kaip perkančiosios organizacijos funkcijas įgyvendinusi institucija, patvirtinusi rangovą viešojo konkurso nugalėtoju. Minėta, jog rangos sutartį sudarantys dokumentai yra suprantami ir aiškinami kaip vientiso dokumento sudedamosios dalys. Todėl arbitražinės išlygos nebuvimas rangos sutartyje, kaip atskirame šalių pasirašytame dokumente, kuris įeina į bendrą rangos sutarties sudėtį, nesudaro pagrindo daryti išvadą dėl Šakių rajono savivaldybės administracijos sutikimo su arbitražine išlyga nebuvimo. Tai, jog kartu su užsakove UAB „Šakių vandenys“ rangos sutartį pasirašė ir Šakių rajono savivaldybės administracija, įgyvendindama perkančiosios organizacijos funkcijas, sudaro pagrindą pripažinti, jog Šakių rajono savivaldybės administracija savo parašu patvirtino sutikimą dėl arbitražinės išlygos įtraukimo į rangos sutartį ir neprieštaravo iš rangos sutarties kylančių ginčų sprendimui arbitraže¹³².

Kitoje byloje pritarimas arbitražiniam susitarimui buvo konstatuotas savivaldybės administracijos direktoriui pasirašius partnerystės sutartį vadovaujantis savivaldybės tarybos sprendimu pritarti sutarties sudarymui:

Partnerystės sutarties įžanginės dalies B punkte nurodyta, kad <...> Vilniaus miesto savivaldybės administracijos direktorius buvo įgaliotas pasirašyti partnerystės sutartį su investuotoju, laimėjusiu pirkimą, ir jo įsteigtu privačiu subjektu bei įgyvendinti projektą. <...> Iš prie tarybos sprendimo pridėto partnerystės sutarties projekto, kuriam pritarė taryba minėtu sprendimu, matyti, kad jo 51.1 papunktyje įtvirtinta analogiška ginčo sprendimo tvarka kaip ir šalių pasirašytos partnerystės sutarties 51.1 papunktyje – ginčų sprendimas Vilniaus komerciniame arbitraže pagal Arbitražo procedūros reglamentą. Nurodytos aplinkybės, teisėjų kolegijos vertinimu, yra pakankamos spręsti buvus Vilniaus miesto savivaldybės administracijos tarybos

¹²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-450-469/2015.

¹³⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-283/2013.

¹³¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. birželio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-339-370/2017.

¹³² Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-283/2013.

sutikimą nagrinėjamu atveju Vilniaus miesto savivaldybės administracijai sudaryti arbitražinį susitarimą ir ginčą (-us), kylančius iš partnerystės sutarties, perduoti nagrinėti arbitražo teismui, juolab kad šiuo aspektu šalių sudarytas arbitražinis susitarimas ir pats prašomas panaikinti arbitražo teismo sprendimas ginčytas nebuvo, o pagal KAJ 3 straipsnio 5 dalį savivaldybė gali sudaryti arbitražinį susitarimą¹³³.

Atsižvelgiant į pirmiau nurodytą teismų praktiką, atkreiptinas dėmesys, kad KAJ 12 straipsnio 3 dalyje nurodytas būtinas steigėjo sutikimas arbitražiniam susitarimui. Tiek valstybės ar savivaldybės įmonių, tiek iš valstybės ar savivaldybės biudžeto išlaikomų biudžetinių įstaigų (pvz., savivaldybės administracija yra biudžetinė įstaiga, išlaikoma iš savivaldybės biudžeto) steigėja ir savininkė atitinkamai yra valstybė ir savivaldybė. Valstybės savininko teises ir pareigas įgyvendina Lietuvos Respublikos Vyriausybė arba jos įgaliota valstybės valdymo institucija, o savivaldybės – savivaldybės taryba.

Manytina, kad teismų praktika dėl steigėjo sutikimo formos nėra teisinga. Pirmia, tiek Valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymo 4 straipsnio 6 dalyje, tiek Biudžetinių įstaigų įstatymo 4 straipsnio 4 dalyje reglamentuojama, kad savininko teises ir pareigas įgyvendinančios institucijos sprendimai turi būti įforminami raštu. Todėl darytina išvada, kad KAJ 12 straipsnio 3 dalies prasme būtinas steigėjo pritarimas arbitražinei išlygai turėtų būti išreikštas rašytine forma. Antra, arbitražinis susitarimas sudaromas rašytine forma. Atsižvelgiant į steigėjo sutikimo reikšmę, toks sutikimas neturėtų kelti jokių abejonių dėl jo valios išraiškos. Todėl sutikimas turėtų būti išreiškiamas rašytine forma. Be to, taip būtų išvengta ir praktikoje pasitaikančių problemų dėl valstybės ir savivaldybės įmonės steigėjo pritarimo arbitražiniam susitarimui išreiškimo nustatymo.

Objektinis arbitruotinumumas

Objektinis arbitruotinumumas siejamas su ginčo dalyku. Objektinio arbitruotinumumo esmė ta, kad tam tikrų kategorijų ginčai negali būti nagrinėjami arbitraže dėl paties nagrinėtinų klausimų pobūdžio (pvz., fizinių asmenų teisinio statuso klausimai, ginčai dėl patentų, prekių ženklų, darbo ginčai, šeimos ginčai, bankroto bylos iškelimo, administraciniai, baudžiamosios ir konstitucinės teisės klausimai bei kt.). Tokio pobūdžio klausimai yra tokie svarbūs, kad jų nagrinėjimas priskiriamas išimtinai valstybės teismų jurisdikcijai (pvz., viešosios teisės reglamentavimo sričiai priskirtini klausimai), arba dėl bylos esmės atitinkamų ginčų nagrinėjimas arbitraže nebūtų efektyvus, pavyzdžiui, tais atvejais, kai ginčas susijęs su trečiųjų asmenų, nesudariusių arbitražinio susitarimo, teisėmis ir pareigomis¹³⁴. Arbitražui negali būti perduoti ginčai, kylantys iš darbo ir vartojimo sutarčių, išskyrus atvejus, kai arbitražinis susitarimas buvo sudarytas po to, kai kilo ginčas (KAJ 12 straipsnio 2 dalis).

KAJ apibrėžtas nearbitruotinių ginčų sąrašas yra baigtinis, o nearbitruotinių ginčų teisinių santykių sritys negali būti aiškinamos plečiamai¹³⁵.

Objektyvaus arbitruotinumumo užuomina nurodyta ir Niujorko konvencijos 2 straipsnio 1 punkte (*kiekviena susitariančioji valstybė pripažįsta rašytinį susitarimą, pagal kurį pusės pasižada perduoti arbitražui visus ar tam tikrus ginčus, kilusius arba galinčius kilti tarp jų dėl kurių nors konkrečių sutartinių ar kitokių teisinių santykių, galinčių būti arbitražo nagrinėjimo dalyku*).

¹³³ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-644-370/2017.

¹³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-365-969/2016.

¹³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-304/2011.

Teismų praktikoje pripažinta, kad negali būti arbitruotini ginčai, kylantys:

- iš juridinio asmens veiklos tyrimo procedūrų:

Pagal CPK 22 straipsnį šalys savo susitarimu gali perduoti spręsti arbitražo tvarka bet kokią ginčą dėl teisės, išskyrus ginčus, kurie pagal įstatymus negali būti nagrinėjami arbitraže. Įvertindama nurodytus veiksmus, kuriuos įstatymas įgalina ir įpareigoja atlikti teismą tiriant juridinio asmens veiklą bei procedūros tikslus bei imperatyvų juridinio asmens tyrimo procedūros reglamentavimą, teisėjų kolegija konstatuoja, kad tokia procedūra negalima arbitražiniame teisme, nes tai visiškai neatitiktų komercinio arbitražo teisinės prigimties ir arbitro įgaliojimų. Taigi šalių sudarytu arbitražiniu susitarimu nebuvo sulygta ir jis negalėjo apimti ginčų dėl juridinio asmens veiklos tyrimo. Dėl to ginčas dėl juridinio asmens veiklos tyrimo pradėjimo nagrinėtinas teisme¹³⁶.

- iš ginčų, susijusių su prekių ženklų registracija:

Atsižvelgiant į lyginamų KAJ redakcijų tekstą, kiek tai susiję su prekių ženklais, konstatuotina, kad teisės aktų leidėjas susiaurino nearbitruotinų ginčų sąrašą šioje srityje iki ginčų dėl prekių ženklų registracijos. Teisėjų kolegija pažymi, kad prekių ženklų registracija ir su ja susiję klausimai (registracijos panaikinimas, pripažinimas negaliojančia) sukelia erga omnes (visiems) teisinius padarinius, todėl arbitražas, kaip sutartinis inter partes (tarp šalių) ginčų sprendimo būdas, gali būti netinkamas tokiems ginčams spręsti¹³⁷.

- iš ginčų dėl notarinių veiksmų atlikimo:

Nors tokio ginčo nearbitruotinų ginčų sąrašė, įtvirtintame KAJ 12 straipsnyje, nėra, jo nearbitruotinumą suponuoja notaro funkcijų esmė. Notaras veikia valstybės vardu ir remdamasis įstatymais užtikrina, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų (Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 2 straipsnis). Reikalavimo panaikinti notaro vykdomąjį įrašą tenkinimas iš esmės lemia tai, kad šalių susitarimo pagrindu sudarytas arbitražas įpareigotų iš valstybės įgaliojimus veikti gavusį ir jos vardu veikiančį notarą atlikti tam tikrus veiksmus – panaikinti vykdomąjį įrašą. Teisėjų kolegija konstatuoja, kad procesinį sprendimą dėl valstybės vardu veikiančio notaro vykdomojo įrašo panaikinimo gali priimti tik kita valstybės vardu veikianti institucija – teismas, taigi reikalavimas dėl notaro vykdomojo įrašo panaikinimo nearbitruotinas¹³⁸.

Teismų praktikoje pripažinta, kad gali būti arbitruotini ginčai, kylantys dėl šių dalykų: pirkimo–pardavimo sutarties vykdymo¹³⁹; krovinių vežimo ar ekspedijavimo sutarčių vykdymo¹⁴⁰; frachtavimo sutarties¹⁴¹; sutartinių ar nesutartinių teisinių santykių, įskaitant prekių tiekimą¹⁴²;

¹³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-353/2012.

¹³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. liepos 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-317-686/2017.

¹³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-278-313/2018.

¹³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-365-969/2016.

¹⁴⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. rugsėjo 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-84/2012.

¹⁴¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. birželio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-52/2013.

¹⁴² Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-240-370/2015.

prievolių pagal paskolos sutartį nevykdymo ar netinkamo vykdymo¹⁴³; rangos sutarties vykdymo, atlikto įskaitymo teisėtumo, reikalavimų dėl pinigų sulaikymo ir (ar) kainos mažinimo klausimų¹⁴⁴; piniginių sumų priteisimo ir nuostolių atlyginimo¹⁴⁵; sandorių (mainų sutarties ir susitarimo dėl mainų sutarties pakeitimo) negaliojimo ir skolos priteisimo¹⁴⁶; subrangos teisinių santykių (ieškinio reikalavimai buvo nukreipti į subrangos darbų termino pratęsimą ir patirtų išlaidų atlyginimą bei palūkanų priteisimą)¹⁴⁷; viešųjų pirkimų teisinių santykių (kurie nepatenka į specialų VPĮ reglamentavimą)¹⁴⁸; advokatų profesinių bendrijų ir klientų nesutarimų dėl užmokesčio už teisinę paslaugą (išskyrus atvejus, kai sutartis kvalifikuojama kaip vartojimo sutartis):

<...> pagal bendrą taisyklę advokatų, advokatų profesinių bendrijų ir klientų ginčai dėl užmokesčio už teisinę paslaugą yra arbitruotini. Išimtis iš šios taisyklės yra advokatų, advokatų profesinių bendrijų ir klientų ginčai dėl užmokesčio už teisinę paslaugą, kurios buvo suteiktos teisinių paslaugų sutarčių, kvalifikuojamų kaip vartojimo sutartys, pagrindu – tokių sutarčių pagrindu kilę ginčai dėl užmokesčio už teisinę paslaugą gali būti perduoti arbitražui, tik jei arbitražinis susitarimas buvo sudarytas po to, kai kilo ginčas¹⁴⁹.

Arbitruotinu pripažintas ir ginčas, kilęs iš advokato veikla užsiimančių subjektų teisinių santykių, susiklosčiusių sutarčių pagrindu¹⁵⁰. Teismas pripažino, kad tarp partnerių (nepriklausomai nuo jų profesinės veiklos pobūdžio) susiklostantiems civiliniams teisiniams santykiams būdingas privatus teisinis aspektas, o tai lemia, jog abipusiai priimtina elgesio bendroje veikloje variantą šalys tvirtina sudarydamos sutartis, susitarimus, kurių privalu laikytis. Atsižvelgdamas į tai, teismas konstatavo, kad:

<...> sisteminė ir loginė advokatų veiklos ypatumus reglamentuojančių teisės normų analizė rodo, kad įstatymo leidėjas akcentuoja siekį advokatų, kaip profesionalių teisininkų, tarpusavio ginčus išspręsti kuo greičiau, ne teisminės gynybos priemonėmis, taip išvengiant šios profesijos reputacijai žalingų pasekmių (Advokatūros įstatymo 39 straipsnio 1 dalies 1 punktas, Lietuvos advokatų etikos kodekso 11.1, 11.4, 11.8–11.9 papunkčiai). Taigi teisėjų kolegija daro išvadą, jog nėra teisinio pagrindo ginčą, kilusį iš sutarčių, sudarytų ieškovo ir atsakovo, pripažinti nearbitruotinu dėl to, kad šalys vykdo advokato veiklą¹⁵¹.

Iš esmės arbitruotini gali būti ir ginčai, kylantys iš įmonių bankroto teisinių santykių. Tačiau teisės aktuose nustatytos tam tikros tokių ginčų arbitruotinumui išimties. Įmonių bankroto teisiniai santykiai nėra priskirti prie nearbitruotinų ginčų sąrašo. Įmonių bankroto ir arbitražo suderinamumo problema aptariama KAĮ 49 straipsnio nuostatose: bankroto bylos iškėlimas arbitražinio susitarimo šaliai ar kitos bankroto procedūros arbitražinio susitarimo šaliai taikymas nedaro įtakos arbitražo

¹⁴³ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-57/2013.

¹⁴⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-566-370/2018.

¹⁴⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-871-370/2018.

¹⁴⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-987-370/2018.

¹⁴⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-936-370/2018.

¹⁴⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-644-370/2017.

¹⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. rugsėjo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-330-969/2018.

¹⁵⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-607/2014.

¹⁵¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-607/2014.

procesui, arbitražinio susitarimo galiojimui ir taikymui, galimybei ginčą spręsti arbitraže ir arbitražo teismo kompetencijai spręsti ginčą, išskyrus šio straipsnio 8 ir 9 dalyse nurodytas išimtis (7 dalis). Įmonė, kuriai iškelta bankroto byla, negali sudaryti naujo arbitražinio susitarimo. Turtiniai reikalavimai arbitražinio susitarimo šaliai, kuriai iškelta bankroto byla, nagrinėjami bankroto bylą iškėlusiam teisme, kai to prašo visos arbitražinio susitarimo šalys, kurioms bankroto byla neiškelta (8 dalis). Jeigu turtiniai reikalavimai arbitražinio susitarimo šaliai, kuriai iškelta bankroto byla, nagrinėjami arbitraže, arbitražo teismas turi suteikti protingą laiko tarpą bankroto administratoriui susipažinti su arbitražo byla ir pasirengti jos nagrinėjimui, o ieškovas turi pranešti bankroto bylą nagrinėjančiam teismui apie arbitraže nagrinėjamus reikalavimus ir pateikti juos pagrindžiančius paaiškinimus ir įrodymų aprašą. Arbitražo teismas sprendimu nustato šalių tarpusavio reikalavimų dydį. Priėmus arbitražo teismo sprendimą, bankroto bylą nagrinėjantis teismas patvirtina arbitražo teismo sprendimu nustatytus šalių tarpusavio reikalavimus. Bankroto bylą nagrinėjantis teismas gali netvirtinti arbitraže nagrinėjamų kreditoriaus reikalavimų tol, kol bus priimtas tų reikalavimų dydį patvirtinantis arbitražo teismo sprendimas, tačiau teismas patvirtina visus neginčijamus reikalavimus (neginčijamą jų dalį) Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo nustatyta tvarka (9 dalis).

LApT, aiškindamas nuo 2012 m. birželio 30 d. galiojusią KAJ redakciją, pažymėjo, kad šios redakcijos nuostata, kitaip nei iki tol galiojusia KAJ 11 straipsnio 1 dalimi, nustatoma, jog bankroto bylos iškėlimas neturi įtakos arbitražinio susitarimo galiojimui ir nedaro ginčo nearbitruotino¹⁵². Galiojančioje KAJ redakcijoje bankroto teisiniai santykiai nėra priskirti prie nearbitruotinų ginčų sąrašo¹⁵³. Pažymėtina, kad užsienio valstybių praktikoje bankroto proceso ir arbitražo santykis taip pat aptariamas. Pavyzdžiui, Lenkijos Respublikos bankroto ir restruktūrizavimo įstatyme nustatyta, kad įmonės sudarytos arbitražinės išlygos nustoja galioti iškėlus bankroto bylą¹⁵⁴. Kitaip tariant, bankrutuojantis subjektas jokiais atvejais negali būti arbitražo proceso šalimi¹⁵⁵. Bankroto bylos arbitražinio susitarimo šaliai iškėlimas nelemia tokio susitarimo negaliojimo ar savaiminio netaikymo¹⁵⁶. Teismų praktikoje pripažįstama, kad aplinkybė, jog įmonei, arbitražinio susitarimo šaliai, iškeliama bankroto byla, nereiškia, kad teismas turi rinkti įrodymus ir savo iniciatyva spręsti dėl arbitražinės išlygos negaliojimo:

Be to, priešingai nei mano apeliantė, net ir bylose, kuriose egzistuoja viešasis interesas, ieškinio priėmimo stadijoje teismas gali pripažinti arbitražinę išlygą negaliojančia ir jos nepaisyti, prisiimdamas jurisdikciją nagrinėti bylą tik tada, jeigu tokios išlygos niekinis pobūdis yra akivaizdus, t. y. tik tada, jeigu tokiai išvadai dėl niekinio išlygos pobūdžio padaryti teismui nereikia papildomai aiškintis bylos aplinkybių ir rinkti bei tirti papildomų įrodymų. Taigi ieškovė nepagrįstai apeliuoja į teismo pareigą ex officio rinkti įrodymus, tuo labiau kai pati apeliantė, reikalaujanti pripažinti arbitražinę susitarimą negaliojančiu, ne tik neteikia įrodymų, bet net aiškiai nenurodo ir neargumentuoja arbitražinės išlygos negaliojimo pagrindų, kuriems pagrįsti reikėtų rinkti, jos nuomone, įrodymus, nepagrįstai sutapatindama ginčo sutarties pakeitimo ir

¹⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-593/2013.

¹⁵³ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-469/2014.

¹⁵⁴ Lenkijos Respublikos bankroto ir restruktūrizavimo įstatymo (lenk. *Prawo upadłościowe i naprawcze*) 142 straipsnis.

¹⁵⁵ Rimvydas Norkus, Edvardas Sinkevičius, *Nemokumo procedūrų ir komercinio arbitražo suderinamumo klausimai*, Jurisprudencija 19 (4), 2012, p. 1466.

¹⁵⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. rugsėjo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-726-516/2019.

arbitražinės išlygos negaliojimo įrodinėjimo procesus ir taip paneigdama jau minėtą arbitražinio susitarimo autonomiškumo principą¹⁵⁷.

Įmonių bankroto proceso ir arbitražo problematika išsamiai aptarta vienoje byloje¹⁵⁸, kurioje kasacinis teismas sprendė klausimą dėl įmonės bankroto administratoriaus pareigos ieškinius dėl sandorių pripažinimo negaliojančiais reikšti arbitraže ir kreditoriaus teisės ginčyti kito kreditoriaus reikalavimą, kai įmonės bankroto proceso metu ginčas vyksta arbitražo teisme.

Byloje buvo nustatyta, kad atsakovui 2009 m. iškelta restruktūrizavimo byla, o 2014 m. – bankroto byla. Kasatorė su atsakovu buvo sudariusi teisinių paslaugų sutartį, kurioje nurodyta, kad visi su ja susiję ginčai bus sprendžiami arbitražo teisme. Vėliau šalys sudarė papildomą susitarimą dėl tolesnių teisinių paslaugų teikimo ir mokėjimo už jas. Ginčo dėl arbitražinės išlygos galiojimo nebuvo. Kasatorės finansinis reikalavimas atsakovei pagal sutartį ir papildomą susitarimą buvo patvirtintas atsakovės bankroto byloje, o LAPT šį sprendimą panaikino ir pripažino papildomą susitarimą niekiniu ir negaliojančiu.

Tačiau LAPT nagrinėjant atskirąjį skundą, atsakovo bankroto administratorius pasinaudojo teise ginčyti tą patį sandorį iš esmės tokiu pačiu pagrindu ir argumentais arbitražo teisme kaip ir kreditorius, kuris kreipėsi į bankroto bylą nagrinėjusį teismą. Tačiau bankroto administratorius, remdamasis sutartimi, kreipėsi į arbitražo teismą, o ne į bankroto bylą nagrinėjantį teismą. Kreditorius kreipėsi į arbitražo teismą, prašydamas jį įtraukti trečiuoju suinteresuotu asmeniu, tačiau prašymas buvo atmestas. Byloje kilo klausimas, kaip turi būti taikomos KAJ ir JBJ nuostatos, kai skundą dėl kreditoriaus reikalavimo pagrįstumo jau yra pareiškęs kitas kreditorius, nesantis arbitražinio susitarimo šalimi:

Nei Komercinio arbitražo įstatyme, nei Įmonių bankroto įstatyme nėra nuostatų, kurios reglamentuotų bankrutuojančios įmonės kreditorių teisės į teisminę gynybą įgyvendinimą, kai ginčas tarp vieno kreditoriaus ir bankrutuojančios įmonės sprendžiamas arbitraže, remiantis šalių iki bankroto bylos iškėlimo sudarytu arbitražiniu susitarimu. Atsižvelgiant į sutarties uždarmo principą, kito kreditoriaus reikalavimo pagrįstumą ketinantis ginčyti kreditorius nėra saistomas arbitražinio susitarimo, kuriame jis nedalyvauja. Įmonių bankroto įstatyme nėra nuostatų, kurios įtvirtintų specifinę kreditoriaus teisės ginčyti kito kreditoriaus reikalavimą bei bankrutuojančios įmonės sudarytus sandorius bankroto byloje įgyvendinimo tvarką arba šią teisę ribotų tais atvejais, kai bankrutuojanti įmonė ir kitas kreditorius iki bankroto bylos iškėlimo yra sudarę arbitražinį susitarimą. Tokios individualios kreditorių teisės nepakeičia bankrutuojančios įmonės administratoriaus pareigos ginti visų kreditorių interesus (JBJ 11 straipsnio 5 dalies 14 punktas), kadangi tokią pareigą administratorius turi tiek esant, galiojančiam bankrutuojančios įmonės ir vieno iš kreditorių arbitražiniam susitarimui, tiek jo nesant. Atsižvelgdama į teisės į teisminę gynybą pobūdį <...>, teisėjų kolegija konstatuoja, kad kreditorius nepraranda teisės ginčyti kito kreditoriaus reikalavimą net ir tais atvejais, kai, remiantis iki bankroto bylos iškėlimo sudaryta įmonės ir jos kreditoriaus sutartimi, ginčai, kilę iš šios sutarties, turi būti sprendžiami arbitražo būdu¹⁵⁹.

¹⁵⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. rugsėjo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-726-516/2019.

¹⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-74-313/2017.

¹⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-74-313/2017.

Teismas taip pat nurodė, kad bankroto administratorius neturėtų reikšti analogiško reikalavimo arbitražo teisme, jei kreditorius jau yra pateikęs prašymą teisme:

Tuo atveju, kai kreditorius jau pasinaudojo Įmonių bankroto įstatymo 26 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta savo teise ginčyti kito kreditoriaus reikalavimą, tinkama visų suinteresuotų asmenų teisė į teisminę gynybą gali būti užtikrinta tik iš esmės nagrinėjant tokį ginčą teisme. Šiuo atveju teismas yra vienintelė ginčus nagrinėjanti institucija, kurioje gali dalyvauti tiek suinteresuoti kreditoriai, tiek ir bankroto administratorius. Jei pirmasis į teismą ginčydamas kito kreditoriaus reikalavimą bankroto byloje kreipiasi kreditorius, bankroto administratorius neturėtų dėl iš esmės analogiško ginčo kreiptis į arbitražą. Šis ginčas turi būti išnagrinėtas teisme¹⁶⁰.

Šioje byloje kasacinis teismas suformulavo teisės aiškinimo taisyklę dėl arbitražo teismo sprendimo poveikio bylą nagrinėjančiam teismui:

<...> kai ginčas pagal vieno kreditoriaus reikalavimą dėl kito kreditoriaus reikalavimo pagrįstumo ir jo dydžio jau pradėtas bankroto bylą nagrinėjančiame teisme ir ginčo pagrindų nurodomas galbūt niekinis sandoris (kurio teisėtumą teismas turi patikrinti ex officio), tai arbitražo, kuriame vėliau pradėtas nagrinėti ginčas dėl to paties sandorio (ne)teisėtumo, padarytos išvados nėra privalomos bankroto bylą nagrinėjančiam teismui ir jo nesaisto, ir teismas turi teisę ir pareigą spręsti ginčą neperžengdamas pareikšto reikalavimo ribų ar, esant pagrindui, šias ribas peržengti¹⁶¹.

JANĮ nustatyta, kad arbitraže juridiniam asmeniui pareikštiems turtiniams reikalavimams ar reikalavimams, kuriuos yra pareiškęs pats juridinis asmuo, nagrinėti taikomos KAJ nuostatos (JANĮ 29 straipsnio 5 dalis). Taigi, viena vertus, ginčų, kylančių iš įmonių bankroto teisinių santykių, arbitruotinimui taikomos KAJ nuostatos ir jas aiškinanti teismų praktika. Kita vertus, reikia atkreipti dėmesį, kad įmonių bankroto procesas (kaip ir įmonių restruktūrizavimas) yra susijęs su viešuoju interesu. JANĮ pripažįstamas teisėjo vadovavimo procesui principas ir poreikis užtikrinti viešojo intereso apsaugą tokio pobūdžio ginčiuose. JANĮ taip pat nustatyta, kokiais konkrečiais procesiniais veiksmais teismas užtikrina įmonių nemokumo proceso veiksmingumą ir viešojo intereso apsaugą.

Praktikoje neretai pasitaiko klausimų, ar ginčai, kylantys iš viešųjų pirkimų teisinių santykių, yra (ne)arbitruotini. Teismų praktika šiuo klausimu yra nenuosekli. Pripažįstama, kad aplinkybė, jog tam tikra sutartis, sudaryta viešųjų pirkimų pagrindu, savaime neleidžia spręsti, jog nagrinėjamas ginčas priskirtinas prie nearbitruotinų ginčų kategorijos¹⁶². Teismų praktikoje įtvirtinta taisyklė, kad ginčo arbitruotinumą klausimas priklauso nuo ginčo objekto, nes nei VPĮ, nei KAJ nuostatomis nedraudžiama viešojo pirkimo sutartyje įrašyti arbitražinę išlygą¹⁶³.

Pagal formuojamą praktiką, sprendžiant klausimą dėl ginčo, kylančio iš viešojo pirkimo sutarties vykdymo, arbitruotinumą, reikia vertinti, ar ginčo sutarties pakeitimas yra esminis ir tiesiogiai susijęs su viešojo pirkimo procedūromis:

¹⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-74-313/2017.

¹⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-74-313/2017.

¹⁶² Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1446/2014.

¹⁶³ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-432/2014; 2014 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-469/2014.

Šalims nesutariant dėl ginčo, kilusio iš viešojo pirkimo sutarties vykdymo, priskirtinumo, būtina įvertinti, ar šis ginčas kilo dėl pirmiau nurodytus požymius atitinkančių sutarties sąlygų pakeitimų ir ar jie reglamentuojami VPĮ. Tik tuomet galima spręsti, ar ginčo sutarties pakeitimas yra esminis ir tiesiogiai susijęs su viešojo pirkimo procedūromis ir ar toks ginčas priskirtinas teismams. Jei ginčas kilo ne dėl nurodyto pobūdžio ir reikšmės viešojo pirkimo sutarties vykdymo klausimų, nenustačius kitų įstatyme nurodytų kliūčių ginčą nagrinėti arbitraže, šalys, sudariusios arbitražinę susitarimą, nukreiptinos į arbitražą¹⁶⁴.

Vienas iš ginčų tokio pobūdžio bylose būna dėl viešojo pirkimo sutarties kainos didinimo. LAT išplėstinė teisėjų kolegija yra pripažinusi, kad viešųjų pirkimų teisiniame reglamentavime nustatytas ryšys tarp tiekėjų pažeistų teisių gynybos veiksmingumo principo užtikrinimo ir tiekėjų bei perkančiųjų organizacijų ginčus sprendžiančio subjekto statuso¹⁶⁵. Šioje byloje kasacinis teismas nurodė, kad šalių ginčas dėl viešojo pirkimo sutarties kainos padidinimo yra nearbitruotinas ginčas, todėl tokio pobūdžio nesutarimai sprendžiami tik teisme. Tačiau minėtoje byloje pateiktas kasacinio teismo išaiškinimas buvo priimtas galiojant ankstesnei KAJ redakcijai, galiojusiai nuo 2008 m. liepos 31 d. iki 2012 m. birželio 29 d. Aiškindamas minėtą LAT išaiškinimą naujos KAJ redakcijos kontekste, LApT nurodė, kad šios nutarties aktualumas pakito:

<...> naujosios KAJ redakcijos 3 straipsnio 11 dalyje expressis verbis numatyta, jog į komercinio ginčo sampratą patenka bet koks šalių nesutarimas dėl fakto ar (ir) teisės klausimų, kilęs iš sutartinių ar nesutartinių teisinių santykių, įskaitant sutartis, sudarytas viešųjų pirkimų pagrindu. Be to, naujojoje KAJ redakcijoje įsakmiai reglamentuota, jog arbitruotini yra visi ginčai, išskyrus KAJ 12 straipsnyje nurodytas išimtis. Dėl šių priežasčių darytina išvada, jog įstatymų leidėjas, atlikęs aptariamus įstatymo pakeitimus, siekė, jog visi ginčai, įskaitant ir tuos, kurie yra susiję su sutarčių, sudarytų viešųjų pirkimų pagrindu, kainos padidinimu, galėtų būti sprendžiami arbitražu. Dėl šių priežasčių minėta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-304/2011, priimta galiojant senajai KAJ redakcijai, šiai bylai nėra aktuali¹⁶⁶.

Ginčas dėl sutartinės civilinės atsakomybės ir žalos atlyginimo, kildinamo iš rangos sutarties, sudarytos viešojo darbų pirkimo neskelbiamų derybų būdu, vykdymo, yra arbitruotinas:

<...> kilęs ginčas dėl viešojo pirkimo sutarties pažeidimo nepatenka išimtinai į VPĮ teisinio reglamentavimo sritį¹⁶⁷.

Ginčas dėl sutarties vykdymo, *inter alia*, atsakomybės už sutartinių prievolių nevykdymą, ne kvalifikuotinas kaip sutarties keitimas ir į VPĮ teisinį reglamentavimą nepatenka:

<...> Vien formalus nurodymas, kad ginčas patenka į VPĮ reglamentavimo sritį, nėra pakankamas pagrindas pripažinti ginčą nearbitruotinu. Dėl to apeliacinės instancijos teismas pagrįstai nurodė, kad Viešųjų pirkimų įstatyme nereglamentuojami

¹⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. lapkričio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-510/2014.

¹⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-304/2011.

¹⁶⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-469/2014.

¹⁶⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1446/2014.

*perkančiųjų organizacijų veiksmai joms ginant savo interesus ir teises viešojo pirkimo sutarties pažeidimo atveju, todėl šalių ginčas gali būti sprendžiamas arbitraže*¹⁶⁸.

Ginčas dėl rangovo civilinės atsakomybės už netinkamą sutarties, sudarytos viešųjų pirkimų pagrindu, vykdymą yra arbitruotinas:

*Šioje byloje nagrinėjamas ginčas dėl rangovo atsakomybės už netinkamą sutarties, sudarytos viešųjų pirkimų pagrindu, vykdymą, bet ne klausimai, susiję su viešojo pirkimo procedūrų vykdymu ar viešojo pirkimo sutarties esminių sąlygų keitimu. Kadangi ginčo santykiai nepatenka į Viešųjų pirkimų įstatymo taikymo sritį, tai ginčas objektiniu aspektu yra arbitruotinas*¹⁶⁹.

Ginčas dėl darbų atlikimo termino pratęsimo (iki jų faktinio atlikimo) yra arbitruotinas:

*Nėra jokių įtikinamų argumentų, kad darbų atlikimo termino klausimas būtų galėjęs pirkimų procedūrų metu lemti ar bent turėti reikšmės jų eigai, tiek jų ratui ir pan., o šio ginčo vienoks ar kitoks išnagrinėjimas iškreiptų ar pakeistų viešojo pirkimo sutarties esmę. <...> Remdamasi išdėstytais motyvais, teisėjų kolegija sprendžia, kad pirmosios instancijos teismas padarė nepagrįstą išvadą, jog dėl to, kad ieškovė byloje kelia klausimą dėl darbų atlikimo termino pratęsimo (iki jų faktinio atlikimo), ginčo dalis dėl sutarties vykdymo tiek pagal ieškinį, tiek pagal priešieškinį (tarpusavio atsiskaitymų, darbų atlikimo terminų) laikytinas nearbitruotinu ir nagrinėtinas bendrosios kompetencijos teisme*¹⁷⁰.

Apibendrinant ginčų, kylančių iš viešųjų pirkimų teisinių santykių, arbitruotinumą klausimą, galima teigti, kad vien tai, jog ginčas kyla iš viešųjų pirkimų teisinių santykių, nereiškia, kad jis nėra arbitruotinas. Iš esmės pagrindinis kriterijus sprendžiant dėl tokių ginčų arbitruotinumą yra tas, ar ginčas reglamentuojamas VPĮ ir ar jis tiesiogiai susijęs su viešojo pirkimo procedūromis. Jei ginčas nėra tiesiogiai susijęs su viešojo pirkimo procedūromis, pavyzdžiui, keliamas klausimas tiekėjo civilinės atsakomybės už netinkamą sutarties vykdymą taikymo klausimas, darbų atlikimo termino pratęsimo, sutarčių, sudarytų viešųjų pirkimų pagrindu, kainos padidinimo, toks ginčas laikomas arbitruotinu.

Nuosekliai formuojamoje praktikoje pripažįstama, kad viešieji pirkimai yra susiję su viešuoju interesu. Neabejotina, kad būtent teismas turi užtikrinti viešojo intereso apsaugą¹⁷¹. Tačiau net ir po viešojo pirkimo sutarties sudarymo viešojo pirkimo sutarties vykdymo kontrolę atlieka perkančioji organizacija ir tokie veiksmai visų pirma kyla iš viešosios teisės ir perkančiajai organizacijai suteikiamos kompetencijos (VPĮ 89–91 straipsniai). Be to, viešieji pirkimai visada yra susiję su valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų (viešųjų finansų) panaudojimu¹⁷², todėl atsiskaitymas už įvykdytą viešojo pirkimo sutartį visada atliekamas naudojant būtent šias lėšas. VPĮ

¹⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. lapkričio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-510/2014.

¹⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-450-469/2015.

¹⁷⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. rugsėjo 15 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2A-638-178/2016.

¹⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-155/2011.

¹⁷² Giedrė Lastauskienė, Rimantė Rudauskienė, „Viešųjų pirkimų skaidrumas kaip įstatymų leidėją saistantis principas“, Teisė (96), 2015: „Sąvokoje „viešieji pirkimai“ neatsitiktinai pavartotas terminas „viešas“ – pirkimus vykdo viešas asmuo, o už įsigyjamas prekes (darbus, paslaugas) mokama iš viešųjų finansų (arba moka asmuo, kurio bent dalį pajamų sudaro iš valstybės biudžeto gautos lėšos).“

ir CPK nustatyta speciali ginčų, kylančių iš viešųjų pirkimų teisinių santykių, nagrinėjimo tvarka, kuri pagrįsta viešojo intereso apsauga ir kuo greitesniu, efektyvesniu ginčo sprendimu (VPĮ 101–104 straipsniai, CPK XX¹ skyriaus 423¹–423¹⁰ straipsniai). Kartu atkreiptinas dėmesys, kad įstatyme numatyti konkretūs teismo taikomi teisiniai padariniai (sankcijos) dėl VPĮ pažeidimų (VPĮ 105–107 straipsniai). Perkančiąjai organizacijai bylinėjantis arbitražo teisme gali tekti patirti papildomų su tokių ginčų nagrinėjimu susijusių lėšų (pvz., administravimo, atstovavimo išlaidų), kurios gali būti didesnės nei tais atvejais, kai ginčas nagrinėjamas teisme (KAĮ 48 straipsnio 1 dalis). Vadinasi, ginče dėl valstybės ar savivaldybės lėšų panaudojimo iš esmės būtų patiriama dar daugiau išlaidų būtent iš šių lėšų. Teismų praktika viešųjų pirkimų ginčiuose yra itin gausi ir besivystanti. Ribota arbitražo sprendimo peržiūrėjimo galimybė (jei ja iš viso bus siekiama pasinaudoti) ir arbitražinio proceso konfidencialumas gali reikšti, kad tam tikri klausimai viešųjų pirkimų ginčiuose nebus analizuojami teismų praktikoje, taip sudarant kliūtis šioje srityje formuoti teismų praktiką ir užtikrinti viešojo intereso apsaugą. Viešųjų pirkimų procesas išsamiai reglamentuojamas ES teisės aktuose, kurių teisingo tiesioginio taikymo pareiga kyla valstybių narių teismams. Kilus neaiškumų dėl ES teisės taikymo, valstybių narių teismas gali (turi) kreiptis į ESTT dėl prejudicinio sprendimo priėmimo, taip užtikrindamas tinkamą ES teisės taikymą¹⁷³. Užsienio valstybių teisėje pripažįstama, kad ginčai, susiję su viešuoju interesu, negali būti arbitruotini. Pavyzdžiui, Prancūzijos civilinio kodekso 2060 straipsnyje nustatyta, kad arbitražinis susitarimas negali būti sudaromas kaip ginčas, susijęs su viešuoju interesu¹⁷⁴.

¹⁷³ Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 267 straipsnis, *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C 326.

¹⁷⁴ Pranc. *On ne peut compromettre sur les questions d'état et de capacité des personnes, sur celles relatives au divorce et à la séparation de corps ou sur les contestations intéressant les collectivités publiques et les établissements publics et plus généralement dans toutes les matières qui intéressent l'ordre public.*

ARBITRAŽINIS SUSITARIMAS

Arbitražinis susitarimas yra ginčo nagrinėjimo arbitraže pagrindas. Nesant šalių susitarimo ginčą spręsti arbitraže (nesudarius ar sudarius neteisėtą arbitražinį susitarimą) arbitražas yra negalimas. Arbitražinio susitarimo formos ir turinio reikalavimai reglamentuojami KAJ 10–12 straipsniuose. Teismų praktikoje pripažįstama, kad tam, jog arbitražinis susitarimas būtų sudarytas, jis turi atitikti turinio ir formos reikalavimus. Pagrindinis arbitražinio susitarimo turinio reikalavimas – jame turi būti išreikšta šalių valia spręsti ginčus ne koku nors kitu būdu (valstybės teisme, mediacijos būdu, kt.), o būtent arbitražo teisme¹⁷⁵.

Šalys, sudarydamos arbitražinius susitarimus, įgyvendina sutarčių laisvės ir dispozityvumo principus, todėl laikydamosi teisės aktų reikalavimų gali pritaikyti arbitražinį susitarimą konkretaus sandorio, sutartinių santykių schemos ar visų atitinkamų šalių teisinių santykių poreikiams¹⁷⁶. Arbitražinio susitarimo tikslas yra atsisakyti bet kurios valstybės teismų jurisdikcijos ir perduoti ginčą spręsti arbitražo teismui, taigi arbitražinio susitarimo sudarymas kartu reiškia, kad šalys atsisako nagrinėti tarpusavio ginčus teisme¹⁷⁷.

Arbitražinis susitarimas yra sutartis, todėl jam taikomos bendrosios sutarčių sudarymo tvarką reglamentuojančios taisyklės. Sutartis laikoma sudaryta nuo to momento, kai oferentas gauna akceptą, jeigu sutartyje nenumatyta ko kita (CK 6.181 straipsnio 1 dalis). Taigi sutartis laikoma sudaryta nuo to momento, kai šis susitarimas pasiekiamas – oferentas gauna akceptą, t. y. galioja bendroji taisyklė, kad šalių susitarimas pasiekiamas šalims apsiikeičiant oferta ir akceptu¹⁷⁸. Sutarčiai sudaryti būtinas aiškus ir besąlygiškas oferentui pareiškiamas akceptanto sutikimas (akceptas) su oferento pateiktu pasiūlymu (oferta)¹⁷⁹. Sudarytas arbitražinis susitarimas yra šalims privalomas ir jos negali vienašališkai jo keisti, taip pat pažeisti, t. y. kilus ginčui, rinktis vietoje arbitražo kitą, pavyzdžiui, teisminį ginčo sprendimo būdą¹⁸⁰.

Arbitražiniams susitarimams, kaip ir bet kokiems kitiems sandoriams, taikoma CK 1.137 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta bendroji nuostata, kuria nustatyta, jog asmenys, įgyvendindami savo teises ir vykdydami pareigas, turi laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles ir geros moralės principus bei veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir teisingumo principų¹⁸¹. Teismų praktikoje pripažįstama, kad arbitražinis susitarimas negali būti sudaromas bloga valia, siekiant ne ginčo sprendimo, bet kitų teisinių padarinių¹⁸². Šalių sudarytas arbitražinis susitarimas, kurio vienintelis tikslas buvo arbitraže be ginčo pakeisti nekilnojamojo turto savininką, šį faktą vėliau panaudojant prieš trečiuosius asmenis, pripažintas tiek piktnaudžiavimu KAJ suteiktomis teisėmis (CK 1.137 straipsnio 3 dalis), tiek akivaizdžiai prieštaraujantis viešajai tvarkai ir gerai moralei (CK 1.81 straipsnis)¹⁸³.

Paprastai arbitražinio susitarimo galiojimas nustatomas pagal arbitražo vietos valstybės teisę. Sudarytas arbitražinis susitarimas yra šalims privalomas ir jos negali vienašališkai jo keisti ar pažeisti, t. y. kilus ginčui, vietoj arbitražo rinktis kitą, pavyzdžiui, teisminį ginčo sprendimo būdą.

¹⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gegužės 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-238-686/2017.

¹⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gegužės 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-238-686/2017.

¹⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/200.

¹⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-363/2009; 2012 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-64/2010.

¹⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. rugsėjo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-353/2011.

¹⁸⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. kovo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-196/2014.

¹⁸¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1185-370/2018.

¹⁸² Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1185-370/2018.

¹⁸³ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1185-370/2018.

Arbitražinio susitarimo buvimą ir galiojimą, taip pat šalių valią spręsti ginčus arbitražine tvarka gali patvirtinti ne tik rašytiniai įrodymai, bet ir kiti faktai¹⁸⁴.

Arbitražinis susitarimas privalomas ne tik jo šalims, bet ir teismui¹⁸⁵. Kol arbitražinis susitarimas galioja, tol ginčas iš esmės negali būti nagrinėjamas teisme¹⁸⁶. CPK 137 straipsnio 2 dalies 6 punkte nustatyta, kad teismas atsisako priimti ieškinį, jeigu šalys yra sudariusios susitarimą perduoti ginčą spręsti arbitražui (CPK 137 straipsnio 2 dalies 6 punktas) arba palieka pareiškimą nenagrinėtą (CPK 296 straipsnio 1 dalies 9 punktas). Taigi, jeigu šalys yra sudariusios arbitražinį susitarimą, teismas, gavęs ieškinį, turi atsisakyti spręsti šalių ginčą arba palikti pareiškimą nenagrinėtą¹⁸⁷. Tačiau toks teismo atliekamas vertinimas negali būti formalus.

Kai šalys yra sudariusios arbitražinį susitarimą, tol, kol toks arbitražinis susitarimas galioja, teismo nutartis, kuria konstatuojama, kad tarp šalių kilęs ginčas teisingas išskirtinai teismui, turi būti aiškinama kaip užkertanti galimybę tolesnei bylos eigai CPK 334 straipsnio 1 dalies 2 punkto prasme¹⁸⁸. Vadinasi, tokia nutartis gali būti skundžiama atskiruoju skundu.

Tam tikri procesiniai klausimai, pavyzdžiui, ieškinio priėmimas, yra išsprendžiami teisėjo rezoliucija (CPK 137 straipsnio 1 dalis). Tačiau teisėjo rezoliucija neskundžiama (CPK 290 straipsnio 5 dalis). Praktikoje kyla klausimas, ar dalyvaujantis byloje asmuo turi teisę apskųsti teisėjo rezoliuciją įformintą procesinį veiksma priimti ieškinį, kai šalys yra sudariusios susitarimą ginčą spręsti arbitraže. Vienoje byloje nustatyta, kad pirmosios instancijos teismas procesinį ieškinio priėmimo klausimą išsprendė ieškinį priimdamas rezoliuciją ir taip iškeldamas civilinę bylą. Gavęs atsakovės atskirąjį skundą dėl procesinio sprendimo (rezoliucijos) priimti ieškinį, kuriuo atsakovė prašė šį procesinį sprendimą panaikinti ir ieškinį palikti nenagrinėtą, teigdamas, kad tarp atsakovės ir pradinės kreditorės yra sudaryta galiojanti arbitražinė išlyga, kuri taikytina ir ieškovei, perėmusiai pradinės kreditorės reikalavimą, pirmosios instancijos teismas nutartimi panaikino procesinį veiksma dėl ieškinio priėmimo ir ieškinį paliko nenagrinėtą tuo pagrindu, kad tarp atsakovės ir pradinės kreditorės buvo sudarytas susitarimas perduoti ginčą spręsti arbitražui. Apeliacinės instancijos teismas šią nutartį panaikino ir apeliacinį procesą pagal atsakovės atskirąjį skundą dėl ieškinio priėmimo nutraukė, tokį procesinį sprendimą argumentuodamas tuo, kad įstatyme aiškiai ir nedviprasmiškai reglamentuojamas teisėjo rezoliucijos apskundimo negalimumas¹⁸⁹. Kasacinis teismas konstatavo, kad tokiu atveju teisėjo rezoliucija gali būti skundžiama atskiruoju skundu, o priešingas aiškinimas pažeistų proceso ekonomiškumo principą:

Vien procesinio veiksmo įforminimas teisėjo rezoliucija neturėtų būti kliūtis atsakovei pasinaudoti teise į apeliaciją, nes klausimai, kurie CPK nustatytais atvejais sprendžiami teisėjo rezoliucija, taip pat gali būti išspręsti nutartimi (CPK 290 straipsnio 6 dalis). Todėl nustačius, kad ieškinio priėmimu buvo užkirsta galimybė nagrinėti bylą šalių pasirinktu būdu – ginčą spręsti ne teisme, o arbitraže, atsakovei turi būti suteikta galimybė tokį procesinį veiksma įforminusią rezoliuciją, kaip ir nutartį, apskųsti atskiruoju skundu apeliacinės instancijos teismui. Aiškinant, kad tokį procesinį veiksma

¹⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-999/2003; Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-389/2014.

¹⁸⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2007.

¹⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-64/2010.

¹⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2007.

¹⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-64/2010; 2012 m. lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-470/2012.

¹⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. sausio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-76-421/2016.

įforminanti teisėjo rezoliucija turėtų būti skundžiama ne atskirai, o kartu su teismo sprendimu, t. y. į apeliacinį skundą įtraukiami motyvai dėl jų teisėtumo ir pagrįstumo, iš esmės būtų pažeistas proceso ekonomiškumo principas¹⁹⁰.

Vien arbitražinio susitarimo faktas yra pakankamas pagrindas teismui atsisakyti ieškinį priimti ar, jei jis priimtas, jį palikti nenagrinėtą. Kasacinis teismas savo praktikoje yra atmetęs argumentą, kad vienai šaliai nusprendus kreiptis į teismą su ieškiniu, o kitai šaliai nereišskiant pretenzijų dėl arbitražinio susitarimo taikymo, laikytina, kad šalys savo elgesiu panaikino arbitražinį susitarimą ir konstatavo, kad pakanka nustatyti tik patį arbitražinio susitarimo faktą:

Paminėtų teisės aktų nuostatos ir jų pakeitimai nedviprasmiškai patvirtina įstatymų leidėjo siekį teismo pareigą atsisakyti ginčą spręsti teisme, jei yra arbitražinis susitarimas, padaryti nepriklausomą nuo to, ar ginčo šalis išreiškė prieštaravimus dėl teisminio nagrinėjimo. Iš galiojančio teisinio reglamentavimo yra akivaizdu, kad tam, jog teismas atsisakytų priimti ieškinį arba paliktų jį nenagrinėtą, pakanka nustatyti tik arbitražinio susitarimo faktą. Papildomos anksčiau egzistavusios sąlygos – kitos šalies prieštaravimo dėl ginčo nagrinėjimo teisme – nustatyti nebereikia¹⁹¹.

Kita vertus, vėlesnėje nagrinėtoje byloje kasacinis teismas laikėsi priešingos pozicijos ir iš esmės pripažino galimybę konkludentiniais veiksmais atsisakyti ginčo nagrinėjimo arbitraže. Priešingai nei pirmiau minėtame išaiškinime, kuriame konstatavo, kad teismui pakanka nustatyti, jog tarp šalių buvo sudarytas arbitražinis susitarimas, ir tai *per se* suponuoja teismui pareigą atsisakyti priimti ieškinį, o jeigu jis priimtas, jį palikti nenagrinėtą, nevertinant kitų bylos aplinkybių ar šalių pozicijos, šioje byloje LAT pripažino būtinybę analizuoti ir šalių veiksmus teismo proceso metu:

<...> nagrinėjamoje byloje abi šalys, esant arbitražinei išlygai, nepaisydamos šios aplinkybės, aktyviai siekė bylinėtis ir spręsti kilusį ginčą būtent teisme. Teisėjų kolegija daro išvadą, kad taip šalys išreiškė suderintą valią atsisakyti anksčiau jų sudaryto arbitražinio susitarimo. Tokia išvada atitinka sutartinę komercinio arbitražo esmę bei šalių valios autonomijos principo reikalavimus. Kadangi arbitražas yra sutartinio pobūdžio ginčų sprendimo būdas, todėl būtent šalių valiai yra teikiamas prioritetas. Priešingas abiejų šalių aktyvaus procesinio elgesio vertinimas neatitiktų sąžiningumo, teisėtų lūkesčių apsaugos ir proceso ekonomiškumo principų, nes suteiktų galimybę šalims piktnaudžiauti teise, remtis arbitražine išlyga tik tuomet, kai šalims patogų, pavyzdžiui, jau paaiškėjus ginčo nagrinėjimo teisme rezultatui ar pan.¹⁹²

Ieškinio priėmimo stadijoje jurisdikcijos klausimu priimtos tarpinės teismo nutartys neturi nei *res judicata*, nei prejudicinės galios, kadangi jomis ginčas nėra išspręsdžiamas iš esmės, jomis nėra pasisakoma dėl šalių materialinių teisių ir pareigų. Be to, jos neužkerta kelio teismui vertinti byloje pareikštų reikalavimų tarptautinės jurisdikcijos klausimą bylos nagrinėjimo iš esmės stadijoje, įskaitant procesą apeliacinės instancijos ir kasaciniame teismuose. Vadovaujantis proceso įstatymu, įsiteisėjusio teismo procesinio sprendimo prejudicinė galia saisto kitą teismą tik kitoje byloje¹⁹³.

¹⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. sausio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-76-421/2016.

¹⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-247-684/2016.

¹⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. liepos 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-255-1075/2019.

¹⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-551-915/2016.

Atitinkamai teismo procesiniai sprendimai, kuriais šalys nukreipiamos į arbitražą, neturi prejudicinės galios, kadangi tokiu sprendimu ginčas nėra išsprendžiamas iš esmės, o jo tikslas yra tik patikrinti, ar klausimas, kuriuo prašoma jo pasisakyti, patenka į arbitražinio susitarimo ribas:

*Šio patikrinimo esmė taip pat lemia, kad priimtas sprendimas negali turėti prejudicinės galios vėliau arbitražo sprendimo panaikinimo klausimą sprendžiančiam teismui*¹⁹⁴.

Principas, kad teismas, esant arbitražiniam susitarimui, turi atsisakyti jurisdikcijos, ribojamas dviem išlygomis:

- pirma, teismas atsisako jurisdikcijos tik tada, jeigu viena iš šalių reikalauja, kad ginčą spręstų arbitražas. Kai viena šalis, nepaisydama arbitražinio susitarimo buvimo, kreipiasi dėl ginčo į teismą, o kita šalis dėl to neprieštarauja, laikoma, kad šalys atsisako arbitražinio susitarimo, ir tokiu atveju šalių ginčas gali būti sprendžiamas teisme. Tačiau jeigu bent viena šalis reikalauja, kad ginčas būtų sprendžiamas arbitraže, teismas turi atsisakyti savo jurisdikcijos;
- antra, teismas gali neatsisakyti spręsti šalių ginčo, jeigu nustato, kad arbitražinis susitarimas yra negaliojantis, niekinis, neveikiantis (praradęs reikšmę) ar jo negalima įvykdyti. Arbitražinis susitarimas gali būti pripažįstamas negaliojančiu, remiantis kurios nors valstybės nacionalinės teisės normomis. Taigi tam tikrais atvejais nacionalinis teismas gali arbitražinio susitarimo nepripažinti dėl to, kad jis negalioja, ir imtis spręsti šalių ginčą¹⁹⁵.

Sprendžiant dėl arbitražinio susitarimo taikymo, svarbu atsižvelgti į visuotinai pripažįstamą kompetencijos-kompetencijos doktriną, kuri reiškia, kad arbitražo teismas turi teisę spręsti dėl savo kompetencijos, taip pat ir arbitražinio susitarimo galiojimo klausimus¹⁹⁶. Kai arbitražinio susitarimo galiojimo klausimas iškeliamas arbitraže, šį klausimą KAJ 19 straipsnyje nustatyta tvarka sprendžia arbitražo teismas. Teismas turėtų nespręsti klausimo dėl arbitražo jurisdikcijos nagrinėti ginčą, taip pat ir dėl arbitražinio susitarimo galiojimo, kol šį klausimą išnagrinės arbitražas¹⁹⁷. Todėl KAJ 19 straipsnyje nustatyta taisyklė iš esmės lemia, kad arbitražo teismas turi pirmenybę pasisakyti dėl jo kompetencijai priskirtų klausimų prieš valstybės teismus¹⁹⁸. Tačiau šis principas nereiškia, kad arbitražo teismo teisė pasisakyti dėl savo kompetencijos yra išimtinė, nes nors pirmiau arbitražo teismo kompetencijos klausimą išsprendžia pats arbitražo teismas, vėliau tokią peržiūrą gali atlikti ir valstybės teismas¹⁹⁹.

Praktikoje gali susiklostyti situacija, kai arbitražinė išlyga yra ginčijama tiek arbitražo teisme, tiek valstybės teisme vienu metu. Vienoje byloje buvo nustatyta, kad ieškinys dėl arbitražinės išlygos pripažinimo negaliojančia paduotas teismui prasidėjus arbitražo procesui dėl sutarties vykdymo, kuriame, be kita ko, iškeltas klausimas dėl sutartyje įrašytos arbitražinės išlygos negaliojimo²⁰⁰. Taigi, nepaisydama arbitražo byloje pareikšto reikalavimo dėl sutartyje įrašytos arbitražinės išlygos negaliojimo, atsakovė arbitražo byloje kreipėsi su ieškiniu į teismą, prašydama pripažinti nurodytą

¹⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-471-916/2016.

¹⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2007.

¹⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-116/2010.

¹⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-116/2010.

¹⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-471-916/2016.

¹⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-471-916/2016.

²⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-116/2010.

arbitražinę išlygą negaliojančia dėl prieštaravimo KAĮ 11 straipsnio 2 daliai. Pažymėtina, kad šios bylos nagrinėjimo metu teisme buvo gautas arbitražo teismo sprendimas, kuriame konstatuota, jog ginčo šalių sudaryta arbitražinė išlyga galioja ir arbitražo teismas turi kompetenciją spręsti šalių ginčą iš esmės. Kasacinis teismas pripažino, kad teismas turėtų nespęsti klausimo dėl arbitražo jurisdikcijos nagrinėti ginčą, taip pat ir dėl arbitražinio susitarimo galiojimo, kol šį klausimą išnagrinės arbitražas²⁰¹.

Atsižvelgiant į kompetencijos-kompetencijos doktriną bei arbitražo ir teismo proceso suderinamumo reikalavimą, sprendžiant klausimą dėl arbitražinės išlygos galiojimo, analogiško klausimo nagrinėjimas tuo pačiu metu ir teisme, ir arbitraže yra nesuderinami:

<....> kai yra pradėtas arbitražo procesas, kuriame, be kita ko, ginčijama arbitražo jurisdikcija, kvestionuojant arbitražinio susitarimo galiojimą, teismas, kuriam vėliau pateikiamas ieškinys dėl šio arbitražinio susitarimo pripažinimo negaliojančiu, turi atsisakyti priimti tokį ieškinį, o jeigu nurodyta aplinkybė paaiškėja po ieškinio priėmimo – palikti ieškinį nenagrinėtą, nes vienu metu negalimi du procesai (arbitražo ir teismo) dėl to paties dalyko tuo pačiu pagrindu. Toks teisės normų, reglamentuojančių arbitražo ir teismo kompetenciją spręsti dėl arbitražinio susitarimo galiojimo, aiškinimas, kai šis klausimas pirmiau iškeliamas arbitraže, o vėliau – teisme, atitinka tiek arbitražo, kaip alternatyvaus teismo procesui ginčo sprendimo būdo, esmę, tiek kompetencijos-kompetencijos principą, be to, taip išvengiama konkuruojančių arbitražo ir teismo sprendimų tuo pačiu nurodytu klausimu²⁰².

Ginčų sprendimas arbitražo teisme savo prigimtimi yra sutartinis²⁰³. Arbitražiniam susitarimui, kaip ir kiekvienai sutarčiai, galioja bendrasis principas, kad susitarimas taikomas jo šalims²⁰⁴. Todėl galima teigti, kad arbitražiniam susitarimui taikomas sutarties uždarojo principas, reiškiantis, kad arbitražinis susitarimas nesukelia padarinių kitiems asmenims ir saisto tik jį pasirašiusius asmenis²⁰⁵. Arbitražinio susitarimo uždaroumą rodo ir priimtas sprendimas vienoje byloje, kurioje ginčas kilo dėl notarinių veiksmų arbitruotinumui. Teismas, nustatęs, kad ginčai dėl notarinių veiksmų atlikimo yra nearbitruotini, be kita ko, pažymėjo, kad notaras nėra ir arbitražinio susitarimo šalis:

<....> nors tai nesusijęs su ginčo objektinio arbitruotinumui klausimu, kaip jis suprantamas Lietuvos teisėje, kad notaras nagrinėjamoje byloje nėra arbitražinio susitarimo šalis, todėl ginčas dėl jo vykdomojo įrašo panaikinimo negali būti nagrinėjamas arbitraže ir dėl šios priežasties²⁰⁶.

Vis dėlto tam tikrais atvejais asmuo gali būti laikomas sutikusiu nagrinėti ginčą arbitraže ne tik pasirašius arbitražinį susitarimą, bet ir savo elgesiu (konkliudentiniais veiksmais), iš kurio sutikimas nagrinėti ginčą arbitraže yra aiškiai numanomas. Asmens sutikimas nagrinėti ginčą arbitraže gali būti

²⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-116/2010.

²⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-116/2010.

²⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-171/2014.

²⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-171/2014.

²⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-171/2014.

²⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-278-313/2018.

laikomas aiškiai numanomu, kai toks asmuo gali pagrįstai tikėtis, kad dėl savo elgesio bus susaistytas arbitražinio susitarimo²⁰⁷.

Arbitražinio susitarimo išplėtimas jo nepasirašiusiems asmenims galimas tik išskirtiniais atvejais²⁰⁸. Taip pat tokiais atvejais, sprendžiant klausimą dėl galimo arbitražinio susitarimo galiojimo išplėtimo jo nepasirašiusiems asmenims, turi būti vertinama, ar nebus apribota tokių asmenų konstitucinė teisė į teisminę gynybą, įtvirtinta Konstitucijos 30 straipsnyje, bei analizuojama tikroji susitarimo nepasirašiusio asmens valia dėl arbitražinio susitarimo taikymo ir aplinkybės, rodančios faktinį asmens sutikimą būti arbitražinio susitarimo šalimi, arba pagrįstą numatymą, kad jam bus taikomas arbitražinis susitarimas²⁰⁹.

Kasacinis teismas sudarė atvejų, kai arbitražinis susitarimas taikomas jo nepasirašiusioms šalims, sąrašą:

- pirma, kai asmuo atskiru susitarimu perima vienos iš sutarties šalių teises ir pareigas konkrečioje sutartyje, kurioje įtvirtinta arbitražinė išlyga;
- antra, kai asmuo vėlesniu savo elgesiu sutiko su ginčo nagrinėjimu arbitražo teisme. Pavyzdžiui, asmuo gali būti laikomas sutikusiu su ginčo nagrinėjimu arbitraže, kai, inicijavus su asmens interesais susijusį arbitražo procesą, asmuo paskyrė atstovą ir dalyvavo arbitražo teismo posėdyje. Toks asmuo netektų teisės vėliau ginčyti arbitražo teismo sprendimo tuo pagrindu, kad arbitražo teismas neturėjo jurisdikcijos nagrinėti ginčą. Atkreiptinas dėmesys, kad LAPT šiuo klausimu yra pažymėjęs, jog jeigu arbitražinio susitarimo nepasirašęs subjektas paskiria atstovą, dalyvauja arbitražo teismo posėdyje ir ginasi nuo pareikštų reikalavimų naudodamasis kitomis jam suteiktomis teisėmis (pvz., teikdamas įvairius prašymus), kartu jau pirmame procesiniame dokumente aiškiai išreiškdamas nesutikimą dėl ginčo nagrinėjimo arbitraže, arbitražinio susitarimo išplėtimas tokiam asmeniui neatitiktų dispozityvumo ir sutarties uždaro principų bei nuostatos, kad arbitražinio susitarimo taikymas jo nepasirašiusiems asmenims galimas tik išskirtiniais atvejais, kai iš subjekto elgesio sutikimas nagrinėti ginčą arbitraže yra aiškiai numanomas²¹⁰;
- trečia, arbitražinio susitarimo nepasirašęs asmuo gali būti laikomas sutikusiu su ginčo nagrinėjimu arbitraže, kai arbitražinį susitarimą ar sutartį, kurioje yra arbitražinė išlyga, sudarė teisėtas asmens atstovas ir šis atstovas veikė pagal savo įgaliojimus;
- ketvirta, kai arbitražinis susitarimas saisto vieną juridinį asmenį, gali būti laikoma, kad kitas itin glaudžiai su juo susijęs asmuo taip pat sutiko su konkrečiu ginčo nagrinėjimu arbitražo teisme²¹¹.

Pavyzdžiui, vienas teismų praktikoje pripažintų atvejų, kai asmeniui, nepasirašiusiam arbitražinės išlygos, ji tampa privaloma, yra reikalavimo teisės perleidimas (cesija) (CK 6.101 straipsnis). LAPT, sprenddamas klausimą dėl pagal cesiją perėjusio arbitražinio susitarimo taikymo, konstatavo, kad pagal cesijos institutą arbitražinė išlyga pereina naujam reikalavimo turėtojui:

Kadangi cesijos instituto esmė pagal Estijos Respublikos teisę yra ne naujos prievolės tarp cesionarijaus ir skolininko sukūrimas, o tarp originaliųjų prievolės šalių egzistavusio status quo perkėlimas cesionarijui, tarp pirminių prievolės šalių sudarytas

²⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-171/2014.

²⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-171/2014.

²⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-171/2014.

²¹⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-501-381/2019.

²¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-171/2014.

arbitražinis susitarimas gali būti perkeliamas į prievolę naujai įstojusiam kreditoriui, nes jis yra neatsiejama reikalavimo teisės dalis. Toks cesijos instituto ir arbitražinio susitarimo santykio aiškinimas leidžia užtikrinti teisingumo, protingumo, sąžiningumo, šalių teisėtų lūkesčių, civilinės apyvartos stabilumo principus. <...> Papildomai pažymėtina, kad laikant, jog arbitražinis susitarimas negali būti perduodamas cesija, būtų sukuriamą situacija, kai reikalavimo perleidimas savaime leistų vienai iš šalių išvengti arbitražinio bylos nagrinėjimo²¹².

Tokią praktiką dėl arbitražinio susitarimo perėjimo naujam kreditoriui cesijos atveju formuoja ir kasacinis teismas:

Reikalavimo teisės perleidimas yra vienas iš prievolės dalyvių pasikeitimo atvejų, kai vieną asmenį prievolėje pakeičia kitas. Kai pagal cesijos sutartį pradinis kreditorius perduoda savo reikalavimo teisę naujam kreditoriui, jis nustoja būti prievolės šalimi, o vietoj jo prievolėje atsiranda naujasis kreditorius, kuris perima sutartyje aptartas ir iš perduoto reikalavimo atsirandančias ankstesnio kreditoriaus teises. <...> Teisėjų kolegija pažymi, kad bylą nagrinėję teismai pagrįstai sprendė, jog procesinių teisių perėmėją saisto iki įstojimo į bylą priešingos šalies prieš jį atlikti procesiniai veiksmai (CPK 48 straipsnio 2 dalis), inter alia, atsakovo byloje pareikštas reikalavimas laikytis arbitražinio susitarimo ir prieštaravimas bylos nagrinėjimui teisme²¹³.

Ši teismų praktika dėl arbitražinio susitarimo taikymo naujam kreditoriui taikoma ir tais atvejais, kai sudaroma faktoringo sutartis:

Kaip jau minėta, faktoringo teisinių santykių išorinis elementas savo esme atitinka cesijos teisinių santykių esmę. Todėl teisėjų kolegija išaiškina, kad faktoringo teisinių santykių atveju mutatis mutandis (su būtiniais (atitinkamais) pakeitimais) gali būti remiamasi kasacinio teismo jau suformuota praktika dėl arbitražinio susitarimo perdavimo įvykus cesija²¹⁴.

Kasacinis teismas savo praktikoje pripažino, kad asmuo, perimdamas teises pagal sutartį, perima ir joje nurodytą arbitražinę išlygą:

Todėl akivaizdu, kad teisių pagal rangos sutartį perėmėjas žinojo apie arbitražinę išlygą ir galimybę, jog gali tekti ginčą nagrinėti arbitraže pagal Švedijos Karalystės teisę. Atsakovo sutikimas dėl to, kad naujasis bylos kreditorius būtų saistomas arbitražinio susitarimo, matomas iš jo prašymo nukreipti šalis ginčą spręsti arbitraže. Atsižvelgdama į tai, teisėjų kolegija vertina, kad nagrinėjamos bylos atveju yra naujojo kreditoriaus valia perimti rangos sutarties standartinėse sąlygose esančią arbitražinę išlygą ir atsakovo valia laikytis šios arbitražinės išlygos. Teisėjų kolegija konstatuoja, kad nagrinėjamoje byloje šalys yra susaistytos galiojančio arbitražinio susitarimo, o kilęs ginčas patenka į nurodytos arbitražinės išlygos apimtį²¹⁵.

²¹² Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-57/2013.

²¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-316-687/2015.

²¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-551-915/2016.

²¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-316-687/2015.

Kitoje byloje kilo klausimas dėl arbitražinės išlygos galiojimo pareiškėjui, nepasirašiusiam arbitražinės išlygos, kuria buvo grindžiamas bylos nagrinėjimas arbitražo teisme. Kitaip tariant, kilo ginčas, kurie asmenys yra saistomi šio arbitražinio susitarimo, t. y. ar pareiškėjas savo elgesiu yra pripažinęs arbitražo teismo kompetenciją nagrinėti kilusį ginčą. Arbitražo teismas, sprenddamas dėl arbitražinės išlygos galiojimo pareiškėjui, nurodė, kad asmuo yra susaistytas arbitražiniu susitarimu ir tai rodo šios šalies elgesys arbitražo teismo procese: paskyrė atstovus bei dalyvavo arbitražo teismo posėdyje. LAPT su tokiu argumentu nesutiko ir konstatavo, kad asmuo, nepasirašęs arbitražinio susitarimo, nors ir yra paskyręs atstovą arbitražo procese, ginasi nuo pareikštų reikalavimų ir nuo proceso pradžios arbitražinio susitarimo išplėtimas tokiam asmeniui nebūtų pagrįstas:

Tačiau jeigu arbitražinio susitarimo nepasirašęs subjektas paskiria atstovą, dalyvauja arbitražo teismo posėdyje ir ginasi nuo pareikštų reikalavimų naudodamasis kitomis jam suteiktomis teisėmis (pvz., teikdamas įvairius prašymus), kartu jau pirmame procesiniame dokumente aiškiai išreiškdamas nesutikimą dėl ginčo nagrinėjimo arbitraže, kaip buvo šiuo atveju, arbitražinio susitarimo išplėtimas tokiam asmeniui neatitiktų dispozityvumo ir sutarties uždarmo principų bei nuostatos, kad arbitražinio susitarimo taikymas jo nepasirašiusiems asmenims galimas tik išskirtiniais atvejais, kai iš subjekto elgesio sutikimas nagrinėti ginčą arbitraže yra aiškiai numanomas²¹⁶.

Vien aplinkybė, kad asmuo ginčija sandorį, nėra pagrindas laikyti, kad jis sutinka su šiame sandoryje numatyta arbitražine išlyga ir ji turėtų būti taikoma tokiam asmeniui:

<...> ginčydamas Dovanojimo sutartį Nr. 4 bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais ieškovas turėtų būti laikomas perėmusiu Dovanojimo sutarties Nr. 4 šalies teises ir pareigas, nėra pakankamas pripažinti ieškovą susaistytu sutartyje įtvirtinta arbitražine išlyga²¹⁷.

Vienoje naujausių tokio pobūdžio bylų LAPT nustatė, kad arbitražinis susitarimas galioja trečiajam asmeniui, atsižvelgiant į tai, kad trečiasis asmuo inicijavo sutarties, kurioje nustatyta arbitražinė išlyga, sudarymą ir žinojo apie jos turinį:

Ieškovė raštu patvirtino (priešas aptartame 2011 m. rugsėjo 22 d. rašte), kad visas sąlygas ji priima ir visiškai su jomis sutinka. Taigi akivaizdu, kad jai gerai buvo žinomas paskolos sutarties turinys, tai ieškovė pasirašytiškai patvirtino gavusi ginčo paskolos sutarties kopiją su joje numatyta arbitražine išlyga. Taip pat ieškovė nėra nuginčijusi aplinkybės dėl jos ir atsakovės „Melfa Group LTD“ sąsajų. Teisėjų kolegijos vertinimu, atsižvelgiant į nurodytas aplinkybes bei į tai, kad ieškovė neabejotinai žinojo apie paskolos sutartį, nes pati jos sudarymą ir inicijavo, buvo susipažinusi su jos sąlygomis ir arbitražiniam susitarimui neprieštaravo, tuo pačiu metu su atsakovu „Meinl Bank AG“

²¹⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-501-381/2019.

²¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-171/2014.

*sudarytoje įkeitimo sutartyje ir pati susitarė dėl arbitražinės išlygos, konstatuotina, kad ieškovė pritarė paskolos sutarties sąlygai dėl jurisdikcijos*²¹⁸.

Arbitražinis susitarimas sukelia teisinių padarinių tik tuo atveju, jei jis yra galiojantis. Praktikoje pasitaiko ginčų dėl arbitražinio susitarimo pripažinimo negaliojančiu. Kilus tokiam ginčui, pripažįstama, kad arbitražinio susitarimo egzistavimo abejonės turi būti aiškinamos arbitražinio susitarimo galiojimo naudai, t. y. taikomas *in favor contractus* principas. Arbitražinio susitarimo spragos tokiais atvejais gali būti užpildytos taikant arbitražui taikytiną teisę (*lex arbitri*)²¹⁹. Įstatyme nenustatyti arbitražinio susitarimo turinio reikalavimai, todėl šalys gali nuspręsti dėl bylos nagrinėjimo arbitraže tvarkos. Arbitražinio susitarimo glaustumas ir neaptarimas kai kurių arbitražo proceso klausimų savaime nereiškia arbitražinio susitarimo negaliojimo:

*Ta aplinkybė, kad arbitražinis susitarimas yra pakankamai glaustas ir nereglamentuoja kai kurių klausimų, pavyzdžiui, arbitrų skaičiaus, jų skyrimo tvarkos ir pan., nėra pakankamas pagrindas nepripažinti jo arbitražiniu susitarimu*²²⁰.

Arbitražinio susitarimo galiojimą lemia arbitražiniam susitarimui taikytina teisė. Paprastai šis klausimas sprendžiamas remiantis *lex arbitri* principu, t. y. arbitražinio susitarimo galiojimas nustatomas pagal arbitražo vietos valstybės teisę²²¹. Vis dėlto šis principas turi dvi išimtis:

- pirma, arbitražinio susitarimo galiojimas dėl šalių veiksnio nustatomas remiantis bendrosiomis tarptautinės privatinės teisės taisyklėmis (kitais tariant, pagal šalims taikytiną teisę, t. y. nacionalines kolizines normas ir jų pagrindus taikytinus nacionalinius įstatymus);
- antra, arbitražinio susitarimo galiojimas dėl ginčo arbitruotumo nustatomas pagal teismo vietos materialinę teisę²²².

KAJ nuostatos, kuriomis reglamentuojamas arbitražinio susitarimo galiojimas, yra imperatyvios. Teismų praktikoje pripažįstama, kad sprendžiant dėl arbitražinio susitarimo galiojimo arbitražinis susitarimas gali būti laikomas niekiniu ir atitinkamos valstybės teismas gali jo nepripažinti. Tačiau niekinis arbitražinio susitarimo pobūdis turi būti akivaizdus, t. y. turi būti akivaizdu, jog toks susitarimas prieštarauja tos valstybės viešajai tvarkai ar imperatyviai nacionalinės teisės normai²²³. Taigi teismas turi gerbti šalių autonomijos principą, nusprenddamas ginčą perduoti nagrinėti arbitražui, nebent tokio susitarimo neteisėtumas nekelia abejonų.

Arbitražinio susitarimo forma

Įstatyme nustatyti tam tikri arbitražinio susitarimo formos reikalavimai. KAJ 10 straipsnio 2 dalyje reglamentuota, kad arbitražinis susitarimas sudaromas raštu ir laikomas galiojančiu, jeigu: 1) įformintas bendru šalių pasirašytu dokumentu; arba 2) sudarytas šalims apsikeičiant raštais (kurie gali būti siunčiami elektroninių ryšių galiniais įrenginiais, jeigu yra užtikrintas perduodamos informacijos vientisumas ir autentiškumas) ar kitais dokumentais, kuriuose fiksuojamas tokio

²¹⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-453-464/2019.

²¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-681/2002.

²²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-681/2002.

²²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2007.

²²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2007.

²²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2007.

susitarimo sudarymo faktas; arba 3) sudarytas naudojantis elektroninių ryšių galiniais įrenginiais, jeigu yra užtikrintas perduodamos informacijos vientisumas ir autentiškumas ir juose esanti informacija yra prieinama toliau naudoti; arba 4) šalys apsieičia ieškiniu ir atsiliepimu į ieškinį, kuriuose viena šalis tvirtina, o kita šalis neneigia, kad jos sudarė arbitražinį susitarimą; arba 5) yra kitokių rašytinių įrodymų, kad šalys yra sudariusios ar pripažįsta arbitražinį susitarimą. Atitinkamai, paprasta rašytinė arbitražinio susitarimo forma yra nustatyta ir CK 1.73 straipsnio 1 dalies 5 punkte. Vertinant arbitražinio susitarimo formos atitiktį įstatymų reikalavimams, visų pirma turi būti nustatyta, kokia buvo šalių valia dėl pasirinkto ginčų sprendimo būdo, t. y. ar šalys sutartyje aptarė ginčų sprendimo būdą, sutarties pakeitimo sąlygas²²⁴. Kilus ginčui dėl sudaryto arbitražinio susitarimo turinio, teismas turi susitarimą išaiškinti pagal bendrąsias sutarčių aiškinimo taisykles, įtvirtintas CK 6.193 straipsnyje, ir teismo praktiką²²⁵. Aiškinant sutartį, pirmiausia turi būti nagrinėjami sutarties šalių tikrieji ketinimai, o ne vien remiamasi pažodiniu sutarties teksto aiškinimu (CK 6.193 straipsnio 1 dalis). Ši nuostata patvirtina, kad neaiškumams, kylantiems nustatant sutarties šalių valią, pašalinti pirmiausia taikytinas subjektyvusis (šalių tikrųjų ketinimų aiškinimosi) metodas²²⁶.

KAJ nekeliamas reikalavimas, kad arbitražinis susitarimas būtų sudarytas ar keičiamas tik konkrečia forma. Atsižvelgdamos į sutarties laisvės principą, šalys gali nustatyti, kad arbitražinis susitarimas gali būti keičiamas tik notarine forma. CK 6.183 straipsnio 3 dalyje nustatytas imperatyvus reikalavimas, kad notarinės formos sutartis gali būti pakeista ar papildyta tik notarine forma. Tokiu atveju arbitražinio susitarimo pakeitimai, sudaryti nesilaikant tokios formos reikalavimo, yra negaliojantys. Tokia situacija susiklostė ir vienoje byloje, kurioje buvo nustatyta, kad šalys sutartyje sudarė arbitražinę išlygą, pagal kurią sutartis gali būti keičiama tik notarine forma (*jokie šios sutarties pakeitimai negalioja, jeigu jie nėra padaryti raštu ir pasirašyti abiejų šalių ar jų vardu bei notaro patvirtinti; sąvoka „pakeitimai“ apima bet kokius pakeitimus, papildymus, išbraukimus, nesvarbu, kaip jie būtų atlikti*). Nustatyta, kad *ad hoc* arbitražo teismui buvo pateiktas rašytinis susitarimas dėl ginčo sprendimo arbitražo teisme. LApT, atsižvelgdamas į tai, kad sutartyje šalys susitarė, kad sutartis gali būti keičiama tik notarine forma, sprendė, jog atskiro paprasta rašytine forma sudaryto arbitražinio susitarimo forma yra netinkama, o reikalaujamos notarinės formos nesilaikymas arbitražinį susitarimą daro negaliojantį (CK 1.93 straipsnio 3 dalis, 6.183 straipsnio 3 dalis) ir panaikino *ad hoc* arbitražo sprendimą, remdamasis KAJ 50 straipsnio 3 dalies 1 punktu²²⁷.

Teismų praktikoje pripažįstama, kad arbitražinis susitarimas gali būti sudaromas šalims apsieičiant elektroniniais laiškais, kuriuose neginčijama arbitražinė išlyga:

Arbitražinės išlygos faktui patvirtinti pakanka, kad šalys dėl tokio susitarimo sudarymo apsieičia raštais, laiškais arba tokio pobūdžio informaciją perduoda kitais būdais, leidžiančiais fiksuoti arbitražinio susitarimo sudarymo faktą. Nagrinėjamos bylos šalys apsieitė elektroniniais laiškais, kuriuose nebuvo keliama nesutarimų dėl sutarties atskiruose variantuose įtvirtintos arbitražinės išlygos, o 2013 m. balandžio 16 d. datuotą sutarties tekstą <...> pasirašė ir patvirtino įmonės antspaudu²²⁸.

²²⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1185-370/2018.

²²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-181/2013.

²²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2019 m. vasario 27 d. nutarties civilinėje byloje Nr. e3K-3-70-378/2019 35 punktas.

²²⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1185-370/2018.

²²⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. gegužės 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-52-381/2015.

Arbitražinis susitarimas yra atskiras, autonomiškas ir nepriklausomas nuo pagrindinės sutarties (atskirumo principas)²²⁹. Arbitražinis susitarimas gali būti įformintas kaip arbitražinė išlyga, įrašyta sutartyje, arba kaip šalių sudaryta atskira sutartis (KAJ 10 straipsnio 1 dalis). Taigi arbitražinis susitarimas gali būti sudarytas atskiru susitarimu, o ne tik sutartyje. Praktikoje taip pat pasitaiko ginčų, kai arbitražinė išlyga nurodoma ne sutartyje, bet atskirame dokumente. Vienoje byloje nustatyta, kad šalys pasirašė derybų dėl sutarties protokolą, kuriame buvo įrašyta nuoroda į bendrąsias sąlygas, o jose buvo įtvirtinta arbitražinė išlyga²³⁰. Nors derybų dėl sutarties protokolas šalių nebuvo laikomas sutarties sudarymu, bet jame tiesiogiai nurodyta, kad, nusprendus sudaryti sutartį, derybų dėl sutarties protokolas taps sutarties dalimi. Kasacinis teismas nustatė, kad derybų proceso metu šalys siekė sukurti prievolinius teisinius santykius:

UAB „Yglė“, siekdama tapti rangove, 2010 m. vasario 8 d. pateikė įmonei „NUKEM Technologies GmbH“ pasiūlymą dėl darbų apimties ir kainos. Be to, 2010 m. vasario 22 d. UAB „Yglė“ pasirašė Derybų dėl sutarties protokolą, kuriame nustatyta, jog šalių sutartiniais santykiams taikomos Bendrosios sąlygos. Derybų dėl sutarties protokolu sulygtų sąlygų pagrindu kasatorė nusprendė rangove pasirinkti UAB „Yglė“ ir sudaryti su ja sutartį, todėl pateikė rangovei UAB „Yglė“ užsakymą, kuriame aiškiai nurodė, kad šiam užsakymui yra taikomos Bendrosios sąlygos pagal 2010 m. vasario 22 d. Derybų dėl sutarties protokolą <...>. UAB „Yglė“, priimdama vykdyti užsakymą ir pradėdama teikti paslaugas užsakovei, sutiko, jog šalių sutartiniai santykiai bus vykdomi remiantis Derybų dėl sutarties protokolu ir Bendrosiomis sąlygomis²³¹.

Kasacinis teismas šioje byloje suformavo teisės aiškinimo taisyklę, jog arbitražinis susitarimas gali būti sudarytas ir atskiru susitarimu, jei jis atitinka įstatymo reikalavimus:

<...> šalių sudaryta sutartis, kurioje įtvirtinta nuoroda į dokumentą, kuriame yra arbitražinė išlyga, laikoma arbitražiniu susitarimu, jeigu tame dokumente, į kurį nukreipiama, esanti arbitražinė išlyga atitinka Komercinio arbitražo įstatymo 9 straipsnio 2 dalyje (galiojančios redakcijos Komercinio arbitražo įstatymo 10 straipsnio 2 dalyje) nustatytus reikalavimus²³².

Teismų praktikoje pripažįstama arbitražinio susitarimo ir sutarties, dėl kurios jis sudarytas, atskirumo doktrina. Arbitražinio susitarimo atskirumo doktrina lemia tai, kad šalių sutartinių santykių pasibaigimas savaime nereiškia ir arbitražinio susitarimo pasibaigimo²³³. Vienoje byloje nustatyta, kad šalys 2014 m. lapkričio 30 d. sudarė arbitražinį susitarimą. 2015 m. vasario 26 d. registracijos į LFF A lygos pirmenybes prašyme dėl 2015 metų sezono nurodyta, kad „klubas įsipareigoja ir duoda neatšaukiamą sutikimą laikytis ir arbitražinio susitarimo“. Ieškovė įrodinėjo, kad arbitražinis susitarimas yra pasibaigęs, nes ji 2015 m. rugpjūčio 25 d. atsakovei pranešė apie savo pasitraukimą iš LFF A lygos čempionato ir LFF I lygos pirmenybių. Ginčas byloje kilo dėl LFF vykdomojo komiteto 2015 m. gruodžio 18 d. ir 2016 m. vasario 11 d. sprendimų, kurie priimti ieškovei jau pareiškus apie

²²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-431/2013.

²³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-428-690/2016.

²³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-428-690/2016.

²³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-428-690/2016.

²³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gegužės 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-238-686/2017.

pasitraukimą iš LFF pirmenybių. Kasacinės instancijos teismas konstatavo, kad ieškovės pareikštas reikalavimas patenka į arbitražinio susitarimo taikymo sritį, įskaitant taikymo sritį laiko atžvilgiu:

Arbitražinio susitarimo atskirumo doktrinos esminė idėja ir yra apsaugoti arbitražo jurisdikciją ir leisti jam spręsti ginčą, susijusį su jau pasibaigusiais sutartiniais teisiniais santykiais. Arbitražiniam susitarimui esant ribotam laiko atžvilgiu, esminis klausimas, lemiantis ginčo, patenkančio į arbitražinio susitarimo materialiąją taikymo sritį, priskyrimą arbitražo kompetencijai, būtų klausimas, ar ginčo dalykas susijęs su laikotarpiu, kuriam taikoma arbitražinė išlyga²³⁴.

Arbitražinio susitarimo taikymas ir aiškinimas

Arbitražinio susitarimo taikymo apimtis turėtų būti atskirta nuo ginčo arbitruotinumо klausimo nagrinėjimo. Arbitražinio susitarimo taikymo apimties vertinimas skirtas nustatyti, ar konkretus ginčas arbitraže atitinka arbitražinio susitarimo apimtį. Kadangi šalys yra laisvos sprendamos dėl arbitražinio susitarimo taikymo apimties, reikia tiksliai nustatyti, ar keliamas ginčas patenka ar nepatenka (visiškai ar iš dalies) į arbitražinio susitarimo turinį. O ginčo arbitruotumas yra susijęs su arbitražinio susitarimo subjektų ir ginčo objekto vertinimu. Todėl ginčas gali būti arbitruotinas, tačiau nepatekti į konkretaus arbitražinio susitarimo taikymo apimtį.

Arbitražinio susitarimo aiškinimui taikomos ir normos, kuriomis reglamentuojamas sutarčių aiškinimas (CK 6.193–6.195 straipsniai). Atitinkamai, aiškinant arbitražinį susitarimą taikoma ir kasacinio teismo praktika dėl sutarčių aiškinimo:

<...> sutartis turi būti aiškinama nustatant tikruosius sutarties dalyvių ketinimus, atsižvelgiant į sutarties sąlygų tarpusavio ryšį, sutarties esmę, tikslą, jos sudarymo aplinkybes, į šalių derybas dėl sutarties sudarymo, šalių elgesį po sutarties sudarymo ir kitas reikšmingas aplinkybes. Kartu sutarties sąlygos turi būti aiškinamos taip, kad aiškinimo rezultatas nereikštų nesąžiningumo vienos iš šalių atžvilgiu²³⁵.

Sutarties sąlygos turi būti aiškinamos taip, kad aiškinimo rezultatas nereikštų nesąžiningumo vienos iš šalių atžvilgiu. Vertinant arbitražinius susitarimus, būtina nustatyti, kokia buvo principinė šalių valia dėl tarpusavio ginčų sprendimo, t. y. ar šalys aiškiai ir nedviprasmiškai susitarė dėl arbitražinės išlygos²³⁶. Taip pat arbitražinis susitarimas turi būti aiškinamas atsižvelgiant į šalių tikrąją valią, net jei arbitražinis susitarimas yra netikslus:

Kai šalys išreiškė intenciją ginčus spręsti arbitražo teisme, teismas turėtų tokią šalių valią įgyvendinti, net jei kai kurie arbitražinio susitarimo aspektai yra netikslūs, kaip yra nagrinėjamu atveju. Šalių valia turi būti įgyvendinama, jei arbitražinis susitarimas gali būti įvykdomas neteikiant privalumų nė vienos iš šalių teisėms²³⁷.

²³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gegužės 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-238-686/2017.

²³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-181/2013.

²³⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-976-823/2018.

²³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-431/2013.

Arbitražinio susitarimo aiškinimui svarbūs ir šalių ypatumai. Pavyzdžiui, vienoje byloje kasacinis teismas, aiškindamas arbitražinę išlygą, atsižvelgė į tai, kad abi susitarimo šalys buvo verslininkai:

<...> aiškinant arbitražinius susitarimus bei jų ribas, vertintinos taip pat ir arbitražinį susitarimą sudariusių šalių ypatybės, nes taip galima nustatyti, kokie buvo tikrieji šalių siekiami tikslai. Šios bylos šalys – verslininkai, kurie, sudarydami sutartis, siekia tam tikro ekonominio rezultato. Operatyvus ginčų išnagrinėjimas leidžia trumpesniais laikotarpiu įšaldyti lėšas, taigi atitinka verslo interesus. Siekiant operatyvesnio ginčų išnagrinėjimo, vengiant nesuderinamų sprendimų rizikos, procesinių kliūčių (poreikio stabdyti bylą, iki bus išnagrinėta kita byla ir t. t.), verslininkams ekonomiškai racionalu akumuliuoti visų su ta pačia sutartimi susijusių ginčų nagrinėjimą vienoje ginčų nagrinėjimo institucijoje (teisme arba arbitražo teisme)²³⁸.

Vis dėlto, manytina, kad aplinkybė, jog arbitražinio susitarimo šalys yra verslininkai, neturėtų būti suabsoliutinta. Nors nei CK, nei KAJ verslininkai kaip civilinės rinkos dalyviai nėra diferencijuojami, t. y. visiems verslininkams be išimties taikomas aukštas atidumo ir rūpestingumo standartas, praktikoje pasitaiko situacijų, kai arbitražinį susitarimą sudariusių asmenų, galimai sudarančių sutartį (arbitražinę išlygą) prisijungimo būdu, padėtis yra nelygiavertė dėl jų ekonominio pajėgumo ir turimų išteklių. Pavyzdžiui, pasitaiko atvejų, kai arbitražinę išlygą sudaro fizinis asmuo (verslininkas) ir aiškiai didesnį ekonominį pajėgumą bei derybinę galią turintis privatus juridinis asmuo²³⁹. Tokiais atvejais kyla abejonių, ar arbitražinis susitarimas tokiam fiziniui asmeniui (verslininkui) nėra primestas, ar jis teisingai suprato tokio susitarimo padarinius. Minėta, kad, remiantis EŽTT praktika, Konvencijos garantuojamų teisių atsisakymas (teisės į teisingą bylos nagrinėjimą) turi atitikti tam tikras minimalias garantijas pagal jų svarbą²⁴⁰, todėl tokiais atvejais teismas turėtų įvertinti, ar asmuo suprato arbitražinį susitarimą ir jo sukeliamus padarinius.

Kasacinis teismas yra nurodęs tokią arbitražinio susitarimo aiškinimo eigą:

- *pirma*, teismai arbitražinius susitarimus turi aiškinti taikydami *in favor contractus* principą;
- *antra*, aiškinant arbitražinį susitarimą pirmenybė turi būti teikiama tokiam aiškinimui, kuris leistų išsaugoti arbitražinio susitarimo efektyvumą (efektyvaus aiškinimo principas). Šis principas turi būti taikomas konkrečiai įvertinus kiekvienos nagrinėjamos bylos aplinkybes, nes išsamus bylos aplinkybių ištyrimas leidžia nustatyti, kokia buvo šalių valia ir ar yra pagrindas pripažinti arbitražinį susitarimą patologiniu ir jį aiškinti remiantis efektyvaus aiškinimo principu²⁴¹. Arbitražinio susitarimo buvimą ir galiojimą, t. y. šalių valią spręsti ginčus arbitražine tvarka, gali patvirtinti ne tik rašytiniai įrodymai, bet ir kiti faktai²⁴².

Arbitražinio susitarimo aiškinimo klausimas kyla keliais aspektais. Pirma, kai arbitražinis susitarimas nėra tiksliai ir konkrečiai apibrėžtas. Praktikoje pasitaiko atvejų, kai šalys ginčo, kylančio iš sutarties, nagrinėjimą teisme ir arbitražo teisme atskiria pagal ginčo sumą. Vienoje byloje nustatyta, kad šalių sudarytoje sutartyje nurodyta, jog tuo atveju, kai šalims nepavyksta tarpusavio

²³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-365-969/2016.

²³⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. birželio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-339-370/2017; 2017 m. rugsėjo 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-513-823/2017.

²⁴⁰ EŽTT 2016 m. kovo 1 d. sprendimas byloje *Tabbane prieš Šveicariją*, pareiškimo Nr. 41069/12, para. 27.

²⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-431/2013.

²⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-431/2013.

ginčo, kylančio iš sutarties ar susijusio su ja, išspręsti tarpusavio derybomis, jis iki tam tikros sumos nagrinėjamas pirmosios instancijos teisme Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka, o jei ginčas šią sumą viršija – arbitražo teisme²⁴³. Pagal šalių sudarytą susitarimą dėl ginčo sprendimo pirmasis pareikštas ieškinys turėjo būti nagrinėjamas teisme, tačiau vėliau pateikus dar tris ieškinius ginčo suma atitiko šalių susitarime nustatytą išlygą, pagal kurią ginčas turėjo būti nagrinėjamas arbitraže. Kasacinės instancijos teismas nurodė, kad teismas dėl savo jurisdikcijos sprendžia pagal tai, koks yra, o ne koks gali būti pareikštas reikalavimas, ir pagal tai, kokios faktinės aplinkybės egzistuoja ieškinių padavimo momentu, ir konstatavo, jog bendros reikalavimų sumos pasikeitimas po to momento, kai vertinama jurisdikcija, nekeičia bylos priskirtinumo:

Situacija, kai teismas prisiima jurisdikciją nagrinėti ieškovo reikalavimus šalių susitarimo dėl ginčų sprendimo būdo pagrindu, skiriasi nuo situacijos, kai, vienai iš šalių kreipiantis į teismą pagal proceso įstatyme nustatytas civilinių bylų teismingumo taisykles, vėliau paaiškėja arbitražinio susitarimo sudarymo faktas, nes pirmuoju atveju šalis įgyvendina susitarimą dėl teismingumo, o antruoju, kreipdamasi į teismą, pažeidžia arbitražinį susitarimą. Teisinis tokių situacijų vertinimas teismo pareigos nukreipti šalis į arbitražą aspektu yra skirtingas. Dėl nurodytos priežasties nagrinėjamoje byloje KAĮ 11 straipsnio 1 dalis netaikytina²⁴⁴.

Minėtoje byloje teismas taip pat konstatavo, kad civilinių bylų sujungimas CPK 136 straipsnio 4 dalyje nustatyta tvarka nesudaro teisinio pagrindo konstatuoti, kad, sujungus atitinkamas bylas ir dėl to padidėjus bendrai reikalavimo sumai, keičiasi reikalavimų priskirtinumas.

Arbitražinio susitarimo detalumas ir išsamumas savaime nedaro įtakos jo galiojimui ir šalių valios spręsti ginčus arbitraže vertinimui. Tam tikrų ginčo nagrinėjimui arbitražo teisme aktualių klausimų neaptarimas nedaro teisėtai sudaryto arbitražinio susitarimo negaliojančio, be to, KAĮ reglamentuojama ginčų nagrinėjimo tvarka, kuri arbitražiniame susitarime nenustatyta:

Byloje nenustatyta, kad jos sutarties sąlygą pakeitė ar panaikino, o kasatorių nurodomo papildomo susitarimo dėl ginčo sprendimo arbitraže tvarkos nesudarymas nedaro aiškios sutarties sąlygos dėl arbitražinės išlygos negaliojančios ir neįvykdomos, jei kasatorių nurodomus arbitražiniame susitarime neaptartus aspektus užpildo Komercinio arbitražo įstatymo normos²⁴⁵.

Apibendrintai LAPT yra nurodęs, kad, sprendžiant dėl ginčo teismingumo arbitražo teismui, esminėmis laikomos dvi aplinkybės: i) kokia buvo principinė šalių valia dėl tarpusavio ginčų sprendimo pagal sutartis; ii) ar pagal egzistuojančią arbitražinę išlygą teismas gali nustatyti, kuri konkreti arbitražinė ginčų nagrinėjimo institucija turi spręsti šalių ginčą²⁴⁶.

Vienoje LAPT nutartyje išsamiai aptarė užsienio valstybių teismų praktiką, kurioje spęsta, kaip turi būti aiškinama arbitražinio susitarimo apimtis²⁴⁷. Apibendrinant bendrosios ir kontinentinės teisės valstybių teismų praktikos pavyzdžius, nustatyta, kad sprendžiant dėl

²⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-34-219/2017.

²⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-34-219/2017.

²⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-666/2013.

²⁴⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-719/2014.

²⁴⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-547/2014.

arbitražinio susitarimo taikymo, preziumuojama, jog verslininkai, sudarę tokį susitarimą, siekia, kad visus ginčus, susijusius su konkrečia sutartimi, spręstų vienas subjektas:

Kontinentinės teisės tradicijos valstybėse, kaip antai Austrijoje, teismai formuoja praktiką, įtvirtinančią dar platesnį arbitražinių susitarimų ribų aiškinimą, sukuriantį visa apimančią arbitražo jurisdikciją, įskaitant ateityje galinčius kilti ginčus bei ginčus, susijusius su nesutartiniais šalių santykiais, jei jie kilo iš sutarties, kurioje numatyta arbitražinė išlyga, vykdymo <...>. Nagrinėjamoje byloje nustatyta, kad šalys sudarė dvi sutartis, kuriose buvo įtvirtintos arbitražinės išlygos. Vėliau papildomai buvo sulygta dėl tokio paties pobūdžio – konsultavimo paslaugų teikimo, atsakovui dalyvaujant tokio paties pobūdžio – viešojo pirkimo konkurse, kurio objektas – tas pats – transporto priemonių nugabenimas ir saugojimas. Susidarius tokiai faktinei situacijai, abiem teisinio santykio šalims būnant verslininkais, kuriems taikomi aukšti atidumo ir rūpestingumo standartai, šalims įprastiniuose teisiniuose santykiuose taikant praktiką tarpusavio ginčus pašalinti iš nacionalinių teismų jurisdikcijos sferos ir spręsti arbitraže, konstatuotina, jog su Tauragės VPK vykdytu viešojo pirkimo konkursu susijusios paslaugos buvo šalių sukurtos teisinių santykių schemos dalis, kuriai taikomas ir šalių pasirinktas ginčų sprendimo būdas – arbitražas. Arbitražinė išlyga šalių teisinių santykių visumos kontekste yra vertintina kaip numanoma šalių sudarytos sutarties dėl Tauragės VPK vykdyto viešojo konkurso sąlyga. Todėl UAB „Tomadas“, elektroninio susirašinėjimo būdu užsakant iš ieškovo šalių teisinių santykių pagrindą sudarančias konsultacines paslaugas, nebuvo jokio teisinio pagrindo tikėtis, jog iš šių paslaugų teikimo kylančių ginčų nagrinėjimui arbitražinė išlyga gali būti netaikoma²⁴⁸.

Arbitražinės išlygos taikymas siejamas su konkrečiu ginčijamu teisiniu santykiu. Vienoje byloje nustatyta, kad šalys sudarė „placią“ arbitražinę išlygą, pagal kurią arbitražui perduodami „bet kokie ginčai, galintys kilti dėl šios sutarties arba susiję su ja“. Teismas nustatė, kad šalys nurodė ir ginčų rūšis (bet kokie ginčai), kurias nori nagrinėti arbitraže, ir jų priskyrimo arbitražo jurisdikcijai pagrindą – sąsają su sutartimi:

Tokia arbitražinio susitarimo konstrukcija apima visus įmanomus ginčus, kokie realiai ar potencialiai gali kilti tarp arbitražinį susitarimą pasirašiusių trijų bendrovių, susijusių su ginčo sutartimi. Sutartyje šalys susitarė ne tik dėl tų ginčų, kurių esmė atitinka sutarties dalyką (prekių pirkimą ir pardavimą), sprendimo arbitraže („dėl šios sutarties“). Šalys aiškiai susitarė dėl platesnio ginčų spektro – ir su sutartimi susijusių ginčų – nagrinėjimo arbitraže. Todėl arbitražinis susitarimas aiškintinas taip, kad arbitraže turi būti sprendžiami ir su sutartimi susiję ginčai, jeigu sutarties ir ginčo teisinis ryšys yra pakankamai glaudus (t. y. nėra pernelyg nutolęs)²⁴⁹.

²⁴⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-547/2014.

²⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-365-969/2016.

Patologinis arbitražinis susitarimas

Šalys, sudarydamos arbitražinius susitarimus, turi nurodyti tikslus arbitražinių institucijų pavadinimus²⁵⁰. Tačiau praktikoje pasitaiko atvejų, kai arbitražiniame susitarime arbitražo institucija nurodyta netiksliai ar net klaidingai. Jei teismui neįmanoma nustatyti dalies arbitražinio susitarimo prasmės, tokiu atveju tarptautinio komercinio arbitražo doktrinoje jis priskiriamas patologiniams arbitražiniams susitarimams²⁵¹. Nustačius, kad arbitražinis susitarimas yra patologinis, teismui privalu aiškintis šio arbitražinio susitarimo prasmę ir, kilus abejonių dėl arbitražinio susitarimo buvimo ir jo galiojimo, tokios abejonės aiškinamos arbitražinio susitarimo galiojimo naudai (*in favor contractus*)²⁵².

Vienas pavyzdžių, kai arbitražinis susitarimas laikomas patologiniu, yra atvejai, kai jame nurodoma arbitražo institucija neegzistuoja. Tokiu atveju teismas turėtų vertinti, ar arbitražo institucijos negalima nustatyti remiantis bendraisiais sutarčių aiškinimo principais. Arbitražinis susitarimas negali būti laikomas negaliojančiu vien dėl to, kad iš jo turinio negalima tiksliai nustatyti konkretaus arbitražo teismo, kuriam šalys perdavė spręsti ginčus:

<...> arbitražinė išlyga, įtvirtinta šalių tarpusavio sutartyse, turi būti pripažinta patologine, nes institucija, kuri nurodyta arbitražinėje išlygoje (Lietuvos Respublikos Prekybos rūmų Arbitražo teismas), arbitražinės išlygos sudarymo metu neegzistavo. Tačiau svarbu išanalizuoti, ar pagal tokią arbitražinės išlygos formuluotę, taikant bendruosius sutarčių aiškinimo principus, įmanoma nustatyti, dėl kurios konkrečiai arbitražinės ginčų sprendimo institucijos šalys susitarė²⁵³.

Nors ir nustačius, kad arbitražinis susitarimas yra patologinis, tačiau iš jo turinio galima nustatyti, kokia yra šalių valia dėl pasirinkto ginčo sprendimo būdo, kokias konkrečiai arbitražo taisykles šalys turėjo omenyje, toks arbitražinis susitarimas turi būti taikomas²⁵⁴.

²⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-431/2013.

²⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-431/2013.

²⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-431/2013.

²⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-431/2013.

²⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-471-916/2016.

Alternatyvus (mišrus) arbitražinis susitarimas

Praktikoje pasitaiko atveju, kai šalys sudaro alternatyvų arbitražinį susitarimą (pvz., šalys gali susitarti, kad ginčo sprendimas teisme ar arbitražo teisme priklausys nuo vienos iš šalių pasirinkimo). Vienoje byloje nustatyta, kad šalys sudarė alternatyvų arbitražinį susitarimą („jei šalims susitarti nepavyks, ginčas bus sprendžiamas pagal ieškovo pageidavimą: arba teisme pagal ieškovo buvimo vietą, arba Tarptautiniame arbitražo teisme prie Baltarusijos prekybos ir pramonės rūmų, vadovaujantis šio teismo reglamentu“)²⁵⁵. Kasacinis teismas pripažino, kad toks arbitražinis susitarimas atitinka šalių tikrąją valią ir yra teisėtas:

Byloje nėra duomenų, kad šalių arbitražinis susitarimas būtų neatitikęs suinteresuoto asmens valios, jog jis ketino sudaryti tokį susitarimą, kad ginčai būtų nagrinėjami tik nacionaliniame teisme, to neteigia ir suinteresuotas asmuo, ginčydamas šalių arbitražinio susitarimo galiojimą dėl nustatytos alternatyvos kreiptis kilus ginčui tiek į Tarptautinį arbitražo teismą prie Baltarusijos pramonės ir prekybos rūmų, tiek ir į teismą pagal ieškovo buvimo vietą. Atsižvelgdama į tai, išplėstinė teisėjų kolegija sprendžia, kad šalių sutarties nuostata dėl arbitražo, kaip alternatyvaus ginčų sprendimo būdo, juolab kad kilusį ginčą nagrinės arbitražo teismas, kaip nagrinėjamos bylos atveju ir įvyko, atitiko abiejų sutarties šalių valią (CK 6.193 straipsnis)²⁵⁶.

Atsižvelgiant į sutarčių laisvės principą ir formuojamą teismų praktiką, galima teigti, kad šalys gali sudaryti mišrų arbitražinį susitarimą, kurio taikymas priklausytų nuo vienos iš šalių valios. Tačiau tokiu atveju svarbu nustatyti, ar tokį susitarimą sudarančios šalys suprato tokio arbitražinio susitarimo padarinius ir toks susitarimas atitinka tikrąją jų valią.

Arbitražinio susitarimo ginčijimas

Arbitražinis susitarimas, kaip ir sutartis, gali būti ginčijamas. Šalies teisė teisme ginčyti arbitražinį susitarimą yra netiesiogiai pripažįstama Niujorko konvencijos II straipsnio 3 punkte²⁵⁷. Tokią galimybę patvirtina ir KAJ 10 straipsnio nuostatos, pagal kurias arbitražinis susitarimas gali būti pripažintas negaliojančiu vienos iš šalių reikalavimu, bendraisiais sandorių pripažinimo negaliojančiais pagrindais²⁵⁸.

Atsižvelgiant į šalių autonomijos principą, teismų praktikoje pripažinta, kad niekinis arbitražinio susitarimo pobūdis turi būti akivaizdus. Teismui, sprendžiant klausimą dėl arbitražinio susitarimo pripažinimo niekiniu *ex officio*, neturi kilti abejonių dėl susitarimo galiojimo ir tokiam sprendimui priimti nereikia aiškintis papildomų aplinkybių ir tirti papildomų įrodymų:

<...> arbitražinis susitarimas gali būti laikomas niekiniu ir atitinkamos valstybės teismas gali jo nepripažinti, kartu pažymi, kad niekinis arbitražinio susitarimo pobūdis turi būti akivaizdus, t. y. turi būti akivaizdu, jog toks susitarimas prieštarauja tos valstybės

²⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-181/2013.

²⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-181/2013.

²⁵⁷ Susitariančiosios valstybės teismas, jeigu į jį patenka ieškinys tokiu klausimu, dėl kurio šalys sudarė šiame straipsnyje numatomą susitarimą, turi, vienai iš pusių prašant, pasiūsti puses į arbitražą, jeigu nenustato, kad minėtas susitarimas yra negaliojantis, neteko galios arba negali būti įvykdytas.

²⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-470/2012; 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-353/2012.

viešajai tvarkai ar imperatyviai nacionalinės teisės normai. Taigi teismas ex officio gali pripažinti arbitražinį susitarimą negaliojančiu arba, kitaip tariant, gali nepripažinti arbitražinio susitarimo tik tokiu atveju, kai nėra jokių abejonių dėl atitinkamo susitarimo prieštaravimo viešajai tvarkai ar imperatyviai įstatymo normai, ir tam, kad būtų padaryta tokia išvada, nereikia papildomai aiškintis bylos aplinkybių ir rinkti bei tirti papildomų įrodymų²⁵⁹.

Kartais arbitražinio susitarimo taikymas nagrinėjamam ginčui yra akivaizdus, kartais tai gali būti nustatyta tik suteikus šalims galimybę visomis CPK nustatytomis įrodinėjimo priemonėmis teikti su tuo susijusius įrodymus bei atlikus tokių įrodymų vertinimą²⁶⁰. Vienoje byloje kilo ginčas, ar arbitražinis susitarimas yra niekinis, tariamai nesant išankstinio valstybės institucijos sutikimo. Kasacinis teismas pripažino, kad teismas savo iniciatyva tokios aplinkybės negali nustatyti ir kitoks aiškinimas galėtų pažeisti proceso dispozityvumo principą:

Dėl to nagrinėjamu atveju teismai negalėjo nustatyti arbitražinio susitarimo negaliojimo fakto ex officio, nes nėra akivaizdu, kad, šalims sudarant 1997 m. vasario 28 d. arbitražinį susitarimą, nebuvo gauta išankstinio ieškovės – Lietuvos valstybės įmonės – steigėjos Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerijos sutikimo. Šis faktas gali būti nustatytas tik išsiaiškinus konkrečias faktines aplinkybes, laikantis bendrųjų įrodinėjimo taisyklių. Teismas negali imtis tirti tokių aplinkybių, jeigu nėra pareikšta atitinkamo reikalavimo dėl arbitražinio susitarimo pripažinimo negaliojančiu šiuo pagrindu, nes priešingu atveju teismas pažeistų civiliniame procese galiojantį dispozityvumo principą (CPK 13 straipsnis)²⁶¹.

Tais atvejais, kai šalis ginčija bylos nagrinėjimą teisme ir reikalavimą dėl bylos nagrinėjimo teisme, argumentuodama, kad šalių ginčui turi būti taikoma arbitražinė išlyga, teismas tokį klausimą turi vertinti ne formaliai. Niujorko konvencijos II straipsnio 3 punktas, CPK 137 straipsnio 2 dalies 6 punktas bei CPK 296 straipsnio 1 dalies 9 punktas gali būti taikomi tik tada, kai šalių arbitražinis susitarimas sudarytas dėl ginčo, kilusio iš santykių, kurių pagrindu ir reiškiamas ieškovo reikalavimas²⁶². Tačiau nei Niujorko konvencija, nei nurodytomis CPK normomis neregamentuojama procesinė situacija, kai, nors ir tarp šalių yra sudarytas arbitražinis susitarimas, tačiau ieškovo reikalavimas grindžiamas sutartimi, kurios toks susitarimas neapima. Tokiu atveju teismas turi vadovautis tomis CPK normomis, kuriomis neregamentuojami procesiniai teisiniai padariniai, taikytini arbitražinio susitarimo atveju²⁶³.

Nustačius, kad šalys nebuvo sudariusios arbitražinio susitarimo dėl sutartinių santykių, iš kurių kildinamas ieškinyje pareiškiamas reikalavimas, ginčas turi būti nagrinėjamas teisme, tačiau jeigu nustatoma, kad tokiame ginčui turi būti taikomas arbitražinis susitarimas, ieškinyje turi būti paliktas nenagrinėtas²⁶⁴.

Vienoje byloje buvo nustatyta, kad atsakovas pareiškė prieštaravimą dėl bylos nagrinėjimo teisme ir reikalavimą laikytis arbitražinio susitarimo, o ieškovas teigė, kad jo reikalavimas

²⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2007.

²⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-199/2012.

²⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2007.

²⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-199/2012.

²⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-199/2012.

²⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-353/2012.

grindžiamas sutartiniais santykiais, kuriems toks susitarimas netaikomas. Kasacinis teismas nurodė, kad tokiu atveju teismo nagrinėjimo dalykas pirmiausia yra arbitražinio susitarimo taikymo apimtis²⁶⁵. Tokiu atveju teismas privalo išsiaiškinti, ar ieškovo pareikštas reikalavimas patenka į arbitražinio susitarimo reglamentuojamą ginčą:

Teisėjų kolegija pažymi, kad esant tokiai procesinei situacijai teismas negali a priori taikyti CPK 137 straipsnio 2 dalies 6 punkte ar 296 straipsnio 1 dalies 9 punkte nustatytų padarinių, o privalo išsiaiškinti, ar reikalavimas grindžiamas santykiais, kuriems taikomas arbitražinis susitarimas. Nustačius, kad šalys nebuvo sudariusios arbitražinio susitarimo dėl sutartinių santykių, iš kurių kildinamas ieškinyje pareiškiamas reikalavimas, ginčas turi būti nagrinėjamas teisme, tačiau, jeigu nustatoma, kad tokiam ginčui turi būti taikomas arbitražinis susitarimas, ieškinys privalo būti paliktas nenagrinėtas²⁶⁶.

Taip pat svarbu, kad tokiu atveju (ginčui vienu metu vykstant arbitražo teisme ir nacionaliniame teisme dėl arbitražinio susitarimo galiojimo) teismas, priėmęs ieškinį (pareiškimą), palieka jį nenagrinėtą CPK 296 straipsnio 1 dalies 4 punkto pagrindu, atsižvelgdamas į tai, kad ginčo nagrinėjimas arbitražo teisme yra alternatyva teisminiam ginčo nagrinėjimui:

<...> aptariamam atveju teismai paliko ieškinį nenagrinėtą dėl to, jog nustatė, kad ginčijamo arbitražinio susitarimo negaliojimo tuo pačiu pagrindu (t.y. dėl prieštaravimo Komercinio arbitražo įstatymo 11 straipsnio 2 daliai) klausimas yra iškeltas ir sprendžiamas pirmiau pradėtoje arbitražo byloje. Tokia teisinė situacija iš esmės atitinka CPK 296 straipsnio 1 dalies 4 punkte įtvirtintą pareiškimo palikimo nenagrinėto pagrindą. Nors pagal nurodytą teisės normą teismas palieka pareiškimą nenagrinėtą, jeigu ginčas tarp tų pačių šalių, dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu nagrinėjamas teisme, tačiau dėl to, kad arbitražo procesas yra teismo proceso alternatyva, šis pareiškimo palikimo nenagrinėto pagrindas taikytinas ir tada, kai tapatus ginčas dėl arbitražinio susitarimo pripažinimo negaliojančiu nagrinėjamas arbitraže²⁶⁷.

Arbitražinio susitarimo šalys turi teisę ginčyti arbitražinį susitarimą teisme²⁶⁸. Sprendžiant dėl arbitražinio susitarimo galiojimo taip pat atsižvelgiama į aplinkybę, ar šalys sutarties vykdymo metu arbitražinės išlygos neginčijo ir sutartį vykdė:

<...> šalių valių spręsti ginčus arbitražine tvarka gali patvirtinti ne tik rašytiniai įrodymai, bet ir kiti faktai, tarp jų – sutarties vykdymas, iš kurio galima padaryti išvadą, jog šalys sutiko su jų sudarytos sutarties sąlygomis, tarp jų – ir su sutartyje įtvirtinta arbitražine išlyga²⁶⁹.

²⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-199/2012.

²⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-199/2012.

²⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-116/2010.

²⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-116/2010.

²⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2007.

ARBITRAŽO SPRENDIMO APSKUNDIMO TVARKA IR PANAIKINIMO PAGRINDAI

Arbitražo sprendimo apskundimo tvarka ir panaikinimo pagrindai reglamentuojami KAĮ. Galimybė panaikinti arbitražo sprendimą yra ribota ir suteikiama tik KAĮ nustatytais atvejais. Pagal įtvirtintą modelį teismas, kuriam paduotas skundas dėl arbitražo sprendimo panaikinimo, neturi teisės vertinti arbitražo teismo atlikto teisės taikymo:

KAĮ arbitražo sprendimo teisinė priežiūra nėra vykdoma apeliacijos forma, nes šiame įstatyme nėra numatytos apeliacijos – teisinio proceso, kai prašoma teismo priimtą sprendimą pakeisti tuo pagrindu, kad arbitražinio teismo sprendimas yra pagrįstas teisės ar fakto klaida. Tai reiškia, kad teismas negali panaikinti arbitražinio teismo sprendimo, jeigu arbitražas nevisiškai teisingai suprato teisės normą ar ją ne visai tinkamai pritaikė arba jos visiškai netaikė²⁷⁰.

EŽTT yra konstatavęs, kad susitariančios valstybės turi reikšmingą diskreciją reglamentuojant klausimą, kokiais pagrindais arbitražo sprendimas gali būti panaikintas, kadangi panaikinimas jau priimto sprendimo neretai reikš, kad ilga ir brangi arbitražo procedūra tampa beprasmė ir žymus darbas bei išlaidos turi būti patiriamos naujame procese²⁷¹. Pažymėtina, kad byloje *Regent įmonė prieš Ukrainą* pripažinta, kad valstybėms narėms kyla pareiga užtikrinti galutinio arbitražo teismo sprendimo vykdymą ir šios pareigos nepanaikina valstybei priklausančios įmonės bankroto procesas²⁷².

Arbitražo sprendimo apskundimo tvarka

Lietuvos Respublikos teritorijoje veikiančio arbitražo sprendimo apskundimo tvarka ir sąlygos reglamentuojamos CPK III dalies XVI skyriuje bei KAĮ VIII skyriuje. Pagal CPK 301 straipsnio 5 dalį skundai dėl Lietuvos Respublikos teritorijoje veikiančių arbitražų sprendimų KAĮ nustatyta tvarka paduodami tiesiogiai LApT ir nagrinėjami *mutatis mutandis* taikant CPK III dalies XVI skyriuje „Bylų procesas apeliacinės instancijos teisme“ nustatytas taisykles²⁷³.

Arbitražo teismo, kurio vieta yra Lietuvos teritorijoje, sprendimo panaikinimo pagrindai ir tvarka nustatyti KAĮ 50 straipsnyje²⁷⁴. Šie pagrindai yra perkelti iš UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 34 straipsnio 2 dalies.

Skundą dėl arbitražo teismo sprendimo panaikinimo gali paduoti ginčo šalys, kurios turi būti ir arbitražinio susitarimo šalys, tačiau LApT yra pripažinęs, kad tam tikromis išimtinėmis situacijomis būtų nepagrįsta riboti ir trečiųjų asmenų teisę skusti arbitražo teismo priimtą sprendimą:

<...> ad hoc arbitražui pripažinus kompetenciją nagrinėti ginčą, nustačius, kad jis susijęs su trečiųjų asmenų, nesudariusių arbitražinio susitarimo, teisėmis ir pareigomis, įtraukus trečiuosius asmenis į arbitražo procesą, tretieji asmenys šiuo atveju vadovaujantis teisingumo, protingumo, sąžiningumo ir teisės į gynybą užtikrinimo principais laikytini arbitražo ginčo šalimi KAĮ 50 straipsnio prasme ir įgyja teisę skusti

²⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-304/2011.

²⁷¹ EŽTT 1999 m. vasario 23 d. sprendimas byloje *Suovaniemi ir kiti prieš Suomiją*, pareiškimo Nr. 31737/96.

²⁷² EŽTT 2008 m. balandžio 3 d. sprendimas byloje *Regent įmonė prieš Ukrainą*, pareiškimo Nr. 773/03, para. 59.

²⁷³ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-987-370/2018.

²⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. liepos 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-298-687/2018.

*arbitražo sprendimą šiame įstatyme nustatytais pagrindais, nes tik taip gali būti pašalintas potencialus jų teisių pažeidimas (KAĮ 4 straipsnio 6–7 dalys)*²⁷⁵.

Terminas, per kurį galima pateikti skundą dėl arbitražo teismo sprendimo panaikinimo, yra ribotas. Toks skundas turi būti paduotas per vieną mėnesį nuo arbitražo teismo sprendimo priėmimo dienos, o kai skundas paduotas dėl KAĮ 45 straipsnyje numatyto papildomo sprendimo, – nuo tos dienos, kurią arbitražo teismas priėmė papildomą sprendimą (KAĮ 50 straipsnio 5 dalis). Šis terminas yra atnaujinamasis, o ne naikinamasis²⁷⁶.

Tais atvejais, kai termino skundui paduoti praleidimas nustatomas jau po skundo priėmimo, pagal šį skundą pradėtas procesas nutraukiamas:

*Pareiškėja praleisto termino atnaujinti neprašo ir jo praleidimo priežasčių nenurodo. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos apeliacinis teismas 2015 m. birželio 8 d. nutartimi pareiškėjos skundą priėmė, esant nurodytoms aplinkybėms, procesas dėl šios skundo dalies nutrauktinas (CPK 301 straipsnio 5 dalis, 315 straipsnio 5 dalis)*²⁷⁷.

Vienoje byloje kilo ginčas dėl skundo padavimo termino, kai į LApT dėl arbitražo teismo sprendimo panaikinimo kreipėsi bankrutuojanti įmonė, atstovaujama bankroto administratoriaus. Byloje buvo nustatyta, kad įmonei bankroto byla buvo iškelta teismo 2016 m. rugsėjo 22 d. nutartimi, kuri įsiteisėjo 2016 m. lapkričio 14 d. Skundžiamas arbitražo teismo sprendimas buvo priimtas 2016 m. spalio 11 d. Taigi terminas skundui dėl ginčijamo arbitražo teismo sprendimo paduoti prasidėjo ir baigėsi jau esant priimtai, tačiau dar neįsiteisėjusiai teismo nutarčiai iškelti įmonės bankroto bylą. Teismas atmetė argumentą, kad buvęs įmonės vadovas turėjo paduoti skundą teismui, ir konstatavo, jog bankroto administratorius apie priimtą arbitražo teismo sprendimą sužinojo tik gavęs kitos arbitražo ginčo šalies reikalavimą:

*Suinteresuotas asmuo neginčija pareiškėjos nurodytos aplinkybės, kad apie ginčijamą arbitražo teismo sprendimą pareiškėjos bankroto administratorius sužinojo tik gavęs 2016 m. gruodžio 28 d. A. K.-Z. finansinį reikalavimą ir kad tai įvyko dėl to, jog bankroto administratoriui laiku nebuvo perduoti visi bendrovės dokumentai. Nenustatyta, kad pareiškėjos bankroto administratorius būtų piktnaudžiavęs teise į skundą ar būtų neprotingai ilgai delsęs šia teise pasinaudoti*²⁷⁸.

LApT praktikoje, sprendžiant termino skundui dėl arbitražo teismo padavimo atnaujinimo klausimą, pripažinta, kad šalies teisinio statuso ir jai atstovaujančių asmenų pasikeitimas neturi įtakos procesinių terminų skaičiavimo pradžiai ar pabaigai, tačiau tai gali būti reikšminga sprendžiant dėl praleisto procesinio termino atnaujinimo:

*<...> šalies teisinio statuso ir jai atstovaujančių asmenų pasikeitimas (pvz., bankroto bylos iškėlimo atveju) savaime nelemia kitokios procesinių terminų skaičiavimo pradžios ir pabaigos, tačiau ši aplinkybė gali būti reikšminga sprendžiant dėl praleisto procesinio termino atnaujinimo <...>*²⁷⁹.

²⁷⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1185-370/2018.

²⁷⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-518-823/2017.

²⁷⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. sausio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-57-241/2016.

²⁷⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-518-823/2017.

²⁷⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-518-823/2017.

KAJ 50 straipsnyje nustatytos esminės procesinės arbitražo teismo sprendimo panaikinimo tvarkos procesinės taisyklės: skundas dėl arbitražo teismo sprendimo LApT turi būti išnagrinėtas ne vėliau kaip per 90 dienų nuo skundo priėmimo LApT dienos. Šis skundas nagrinėjamas rašytinio proceso tvarka (7 dalis). LApT nutartis dėl arbitražo teismo sprendimo panaikinimo ar atsisakymo panaikinti arbitražo teismo sprendimą gali būti skundžiama LAT CPK nustatyta tvarka (8 dalis). Už skundus dėl arbitražo teismo sprendimo mokamas penkių šimtų eurų žyminis mokestis (CPK 80 straipsnio 6 dalis).

LApT Lietuvoje veikiančių arbitražų sprendimų teisminę kontrolę vykdo tik anuliavimo forma. Taigi LApT arbitražų sprendimų patikrinimą atlieka neperžengdamas KAJ 50 straipsnyje įtvirtintų panaikinimo pagrindų ribų. Teismas netikrina ir nevertina, ar arbitražo teismas tinkamai nustatė faktus ir teisingai taikė teisę:

<...> Lietuvoje veikiančių arbitražų sprendimų teisminė priežiūra, kurios metu sprendžiama dėl arbitražo sprendimo panaikinimo, vykdoma ne apeliacijos (angl. appeal) ar remisijos (angl. remission), o anuliavimo forma (angl. annulment)²⁸⁰.

Būtent specifinė arbitražo teismo sprendimo kontrolė lemia tai, kad teisme negali būti vertinami su arbitražo teismo sprendimo nepagrįstumu susiję įrodymai ir peržiūrima bylos faktinė medžiaga:

<...> įrodymai, susiję su arbitražo sprendimo pagrįstumu, teisme negali būti analizuojami, nes teismas neperžiūri bylos iš esmės. Teismas tik patikrina, ar nėra Komercinio arbitražo įstatymo 37 straipsnyje [aktualios KAJ redakcijos 50 straipsnis] numatytų pagrindų, dėl kurių arbitražo teismo sprendimas gali būti panaikintas. Vadinas, apeliacinės instancijos teismas pagrįstai atsisakė tirti bylos faktinę medžiagą, nes tai nebuvo teismo nagrinėjimo šioje byloje dalykas²⁸¹.

Pirmiau nurodytą Lietuvos teismų praktiką dėl arbitražo teismo sprendimo peržiūros patvirtina ir tarptautinių teismų praktika. Pavyzdžiui, ESTT yra pažymėjęs, kad efektyvaus arbitražo interesus atitinka tai, kad arbitražo sprendimų peržiūrėjimas turėtų būti ribotos apimties ir kad sprendimo panaikinimas ar atsisakymas jį pripažinti būtų galimas tik išskirtinėmis aplinkybėmis²⁸².

KAJ 42 straipsnyje nustatyta, kad arbitražo teismas dėl ginčo esmės gali priimti galutinį sprendimą, dalinį sprendimą, papildomą sprendimą (1 dalis), o procesiniais klausimais turi teisę priimti nutartis (2 dalis). Vis dėlto teismine tvarka gali būti skundžiami ne visi arbitražo teismo priimti procesiniai sprendimai. Nors nei KAJ 50 straipsnyje, nei kitose šio įstatymo normose nepateikiamas arbitražo teismo priimamų sprendimų, kurie gali būti teisminės kontrolės objektu, sąrašas, tačiau teismų praktikoje pripažinta, kad arbitražo teismo sprendimo apskundimo galimybę LApT lemia šio sprendimo prigimtis bei juo išspręstų klausimų esmė²⁸³.

Galutiniu arbitražo teismo sprendimu ginčas išsprendžiamas visiškai (KAJ 43 straipsnis), todėl dėl galimybės teismine tvarka skusti tokį arbitražo teismo sprendimą klausimų nekyla.

²⁸⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1226/2014; Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-469/2014.

²⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-612/2004.

²⁸² ESTT 1999 m. birželio 1 d. sprendimas byloje *Eco Swiss China Time Ltd.*, bylos Nr. C-126/97, para. 35: *Next, it is in the interest of efficient arbitration proceedings that review of arbitration awards should be limited in scope and that annulment of or refusal to recognise an award should be possible only in exceptional circumstances.*

²⁸³ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1226/2014.

Pagal KAĮ 44 straipsnį daliniu arbitražo teismo sprendimu išsprendžiama tik dalis ginčo (1 dalis). Toks sprendimas yra galutinis tik dėl ginčo dalies, kuri išspręsta visiškai (2 dalis). Dalinis arbitražo teismo sprendimas gali būti priimamas dėl: 1) arbitražo teismo kompetencijos nagrinėti ginčą; 2) savarankiškų reikalavimų, kylančių iš materialinių teisinių santykių; 3) kitais šalių ar arbitražo teismo numatytais atvejais. Vis dėlto teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad skundžiami gali būti ne bet kokie daliniai arbitražo procesiniai sprendimai, o tik tokie, kuriais galutinai išsprendžiama dalis ginčo arba užkertamas kelias bylos eigai²⁸⁴.

Pavyzdžiui, arbitražo teismo dalinis sprendimas dėl arbitražo teismo jurisdikcijos nagrinėti šalių ginčą (kompetencijos-kompetencijos doktrina) gali būti skundžiamas LAPT KAĮ 50 straipsnio nustatyta tvarka. Galimybė kreiptis į teismą dėl dalinio arbitražo teismo sprendimo, priimto kompetencijos klausimais, nėra ribojama šio sprendimo rezultatu, t.y. kompetencijos nagrinėti ginčą prisiėmimu (KAĮ 19 straipsnis) arba atsisakymu nagrinėti šalių ginčą. Taigi LAPT gali būti skundžiami tiek arbitražo teismo priimti daliniai sprendimai, kuriais arbitražas konstatuoja turįs kompetenciją nagrinėti šalių ginčą, tiek tie, kuriais konstatuojamas arbitražo teismo jurisdikcijos neturėjimas. Tai paaiškinama tuo, kad, kompetentingam arbitražo teismui atsisakius nagrinėti šalių ginčą, šalys būtų priverstos ginčą spręsti tokia tvarka, dėl kurios jos nesitarė. Be kita ko, valstybės teismui atsisakius nagrinėti šalių ginčą dėl to, kad jo nagrinėjimas priskirtas arbitražo teismui, o arbitražo teismui nepagrįstai taip pat atsisakius jurisdikcijos nagrinėti šalių ginčą asmenų subjektinės teisės į teisingumą būtų paneigtos²⁸⁵.

Vis dėlto, LAPT panaikinus arbitražo teismo sprendimą, kuriuo konstatuotas kompetencijos nagrinėti ginčą neturėjimas, savaime nereiškia įpareigojimo arbitražo teismui nagrinėti tarp šalių kilusį ginčą. Panaikinus tokį sprendimą, šalys turi teisę prašyti arbitražo teismo pakartotinai spręsti jurisdikcijos klausimą, o pakartotinis arbitražo teismo atsisakymas nagrinėti šalių ginčą dėl kompetencijos neturėjimo yra galutinis ir neskundžiamas:

Sutartinė paties arbitražo bei arbitrus ir šalis siejančių teisinių santykių prigimtis suponuoja draudimą priversti arbitražą nagrinėti bylą tuo atveju, jeigu jis laiko save nekompetentingu tai daryti. Tai reiškia, kad arbitražo sprendimo, kuriuo nustatyta kompetencijos nagrinėti bylą stoka, panaikinimas nereiškia ir negali būti pagrindas priverstinės arbitražo kompetencijos sukūrimui. Teismui panaikinus arbitražo negatyvų procesinį sprendimą dėl jurisdikcijos, šalys turi teisę prašyti, o arbitražas turi teisę pats spręsti dėl savo kompetencijos nagrinėti bylą, atsižvelgdamas į teismo pateiktas išvadas dėl arbitražo kompetencijos. Todėl tuo atveju, jeigu arbitražas antrą kartą nustato, jog yra nekompetentingas nagrinėti bylą, toks jo priimtas sprendimas neskundžiamas (CPK 3 straipsnio 6 dalis, KAĮ 4 straipsnio 7 dalis, 8 straipsnis, 19 straipsnis)²⁸⁶.

Taip pat arbitražo teismas, vadovaudamasis KAĮ 44 straipsniu, gali priimti papildomą sprendimą. Papildomu arbitražo teismo sprendimu išsprendžiami reikalavimai, kurie buvo pareikšti arbitražinio nagrinėjimo metu, tačiau nebuvo išspręsti priimtu arbitražo teismo sprendimu. Papildomu sprendimu taip pat gali būti tikslinamas ar aiškinamas arbitražo teismo sprendimas, kai būtina ištaisyti arbitražo teismo sprendime rašybos, aritmetines ar kitas panašaus pobūdžio technines klaidas; išaiškinti arbitražo teismo sprendimo rezoliucinę dalį ar jos punktą; išspręsti

²⁸⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1226/2014.

²⁸⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1226/2014.

²⁸⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1226/2014.

arbitražo išlaidų paskirstymo klausimą. Papildomu sprendimu negali būti keičiama arbitražo teismo sprendimo esmė.

Papildomas sprendimas yra sudedamoji arbitražo teismo sprendimo dalis ir jam taip pat taikomos KAJ 46 straipsnio nuostatos (KAJ 45 straipsnio 3 dalis). Teismų praktikos pavyzdžiai rodo, kad šalis gali skųsti teismui papildomą sprendimą atskirai nuo galutinio arbitražo teismo sprendimo²⁸⁷. Arbitražo teismo priimtas papildomas sprendimas galėtų būti panaikinamas dėl prieštaravimo procesinei viešajai tvarkai, be kita ko, imperatyvioms KAJ nuostatoms, jeigu juo būtų keičiamas galutinio arbitražo teismo sprendimo turinys faktų ir teisės klausimų aspektais, t. y. atliekama sprendimo revizija²⁸⁸.

Įstatymų leidėjas KAJ 50 straipsnio 4 dalyje įtvirtino tam tikrą ribotą teismo vaidmenį procese nagrinėjant arbitražo teismo sprendimo panaikinimo klausimą. Tačiau kiekvienu atveju teismas turi įvertinti, ar arbitražo sprendimas neprieštaruoja viešajai tvarkai ir galėjo būti arbitruotinas *ex officio*:

<...> vidaus arbitražo sprendimo panaikinimo pagrindai, taip pat ir jų patikrinimo tvarka, yra skirtingi – sprendimo suderinamumas su viešosios tvarkos reikalavimais ir ginčo arbitruotinumumas (KAJ 50 straipsnio 3 dalies 5 ir 6 punktai) tikrinami teismo ex officio (pagal pareigas) (KAJ 50 straipsnio 4 dalis), o visi kiti arbitražo sprendimo panaikinimo pagrindai, nustatyti KAJ 50 straipsnio 3 dalies 1, 2, 3 ir 4 punktuose, analizuojami tik esant tokiam vienos iš šalių reikalavimui.

Faktas, kad arbitražo sprendimo panaikinimo pagrindų patikrinimo procesinės taisyklės yra skirtingos, savaime lemia tai, jog teismas, spręsdamas ginčą dėl arbitražo sprendimo panaikinimo, turi identifikuoti, į kurio (kurių) konkrečiai iš KAJ 50 straipsnio 3 dalies 1–6 punktuose išdėstytų vidaus arbitražo sprendimo panaikinimo pagrindų taikymo sritį patenka šalies ginčijamos aplinkybės ir formuluojami argumentai. Reikalavimo kvalifikavimas lemia teismo procese taikytinas atitinkamas procesines patikrinimo taisykles²⁸⁹.

Teismo vaidmuo, tikrinant KAJ 50 straipsnio 3 dalies 5 ir 6 punktuose įtvirtintų arbitražo teismo sprendimo panaikinimo pagrindų egzistavimą, siejamas su šiomis pagrindinėmis saugomomis vertybėmis bei visuomenės interesais:

<...> įstatyme teismui suteikti įgalinimai viešosios tvarkos ir ginčo arbitruotinumą pagrindus tikrinti ex officio sietini su tuo, kad minėtus arbitražo sprendimo panaikinimo pagrindus sudarantys faktoriai yra nukreipti ne tik į privačių arbitražo šalių interesų pažeidimą, bet ir į reikšmingų visos visuomenės ir valstybės interesų pažeidimą. Pavyzdžiui, arbitruotinumą taisyklių pažeidimas kartu lemia ir neteisėtą tam tikro ginčo pašalinimą iš valstybės teismų jurisdikcijos sferos, taip pažeidžiant vienos iš šalių teisę į teisminę gynybą. Viešosios tvarkos išlyga savo ruožtu saugo fundamentaliausias vertybes, sudarančias valstybės ir visuomenės gyvenimo pagrindą.

²⁸⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1326/2014.

²⁸⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1326/2014.

²⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-471-916/2016.

*Todėl šios vertybės saugomos – aptariami arbitražo sprendimo panaikinimo pagrindai tikrinami ir nesant atitinkamo šalių reikalavimo*²⁹⁰.

Kadangi, kaip matyti, nacionalinio arbitražo teismo sprendimo patikrinimas LApT gali būti vykdomas tik neperžengiant KAJ 50 straipsnio 3 dalyje įtvirtintų pagrindų ribų, apžvalgoje atskirai aptariamas kiekvienas iš šioje dalyje įtvirtintų pagrindų.

Arbitražo sprendimo panaikinimo pagrindai

Arbitražo teismo sprendimo negaliojimo pagrindų sąrašas nurodytas KAJ 50 straipsnio 3 dalyje. Kiekvienas iš šiame straipsnyje nurodytų panaikinimo pagrindų yra individualus ir bent vieno jų nustatymas lemia arbitražo teismo sprendimo panaikinimą. Šalis, prašanti panaikinti arbitražo teismo sprendimą, turi pateikti įrodymus dėl ginčijamo panaikinimo pagrindo egzistavimo (KAJ 50 straipsnio 3 dalis). Tačiau nepaisant to, kokiu (-iais) pagrindų (-ais) šalis arbitražo teismo sprendimą ginčija, LApT *ex officio* patikrina, ar skundžiamas arbitražo teismo sprendimas neprieštarauja KAJ 3 dalies 5 ir 6 punktuose nustatytiems pagrindams (KAJ 50 straipsnio 4 dalis). Įstatyme teismui suteikti įgalinimai viešosios tvarkos ir ginčo arbitruotinumą pagrindus tikrinti *ex officio* sietini su tuo, kad minėtus arbitražo sprendimo panaikinimo pagrindus sudarantys veiksniai nukreipti ne tik į privačių arbitražo šalių interesų pažeidimą, bet ir į reikšmingų visos visuomenės ir valstybės interesų pažeidimą²⁹¹.

Kadangi arbitražo sprendimo panaikinimo pagrindų patikrinimo procesinės taisyklės yra skirtingos, teismas, sprenddamas ginčą dėl arbitražo sprendimo panaikinimo, turi nustatyti, į kurio konkrečiai iš KAJ 50 straipsnio 3 dalies 1–6 punktuose išdėstytų vidaus arbitražo sprendimo panaikinimo pagrindų taikymo sritį patenka šalies ginčijamos aplinkybės ir formuluojami argumentai²⁹².

Arbitražinio susitarimo šalių neveiknumas arba susitarimo negaliojimas pagal įstatymą

KAJ 50 straipsnio 3 dalies 1 punkte nustatyta, kad arbitražinio susitarimo šalių neveiknumas arba paties susitarimo negaliojimas pagal šalių sutarimu taikomus įstatymus, o kai šalys nesusitarė, – pagal valstybės, kurioje buvo priimtas arbitražo teismo sprendimas, įstatymus, yra pagrindas teismui panaikinti vidaus arbitražo teismo sprendimą. Iš esmės analogiškos nuostatos įtvirtintos tiek Niujorko konvencijos V straipsnio 1 punkto a papunktyje, tiek UNCITRAL arbitražo taisyklių 34 straipsnio 2 dalies a punkto i papunktyje (arbitražo sprendimo panaikinimas) ir 36 straipsnio 2 dalies a punkto i papunktyje (atsisakymas pripažinti ar vykdyti arbitražo sprendimą). Skirtumas tarp šių teisės šaltinių yra tas, kad KAJ 50 straipsnyje reglamentuojami būtent Lietuvoje veikiančių arbitražo teismo sprendimo panaikinimo pagrindai.

Lingvistiškai aiškinant KAJ 50 straipsnio 3 dalies 1 punkte įtvirtintą teisės normą, galima teigti, kad joje įtvirtinti du savarankiški, tačiau iš esmės susiję, neprocedūriniai arbitražo teismo sprendimo panaikinimo pagrindai: i) arbitražinio susitarimo šalių neveiknumas; ii) arbitražinio susitarimo negaliojimas pagal įstatymą. Šių pagrindų egzistavimą privalo pagrįsti jais besiremianti šalis, ir teismas, nagrinėdamas vienos iš arbitražinio susitarimo šalių prašymą panaikinti arbitražinį

²⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-365-969/2016.

²⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-365-969/2016.

²⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-365-969/2016.

sprendimą, neturi pareigos *ex officio* tikrinti, ar arbitražinio susitarimo šalys jo sudarymo metu buvo veiksnios ir ar arbitražinis susitarimas negalioja pagal įstatymą.

i) arbitražinio susitarimo šalies neveiknumas

Arbitražinio susitarimo šalies neveiknumas, kaip arbitražo teismo sprendimo panaikinimo pagrindas, patenka į subjektinio arbitruotinumą kategoriją, kadangi būtent subjektinis arbitruotinumą reiškia asmens galimybę sudaryti arbitražinius susitarimus ir spręsti ginčus arbitraže.

Sudarydamos arbitražinį susitarimą, šalys išreiškia suderintą valią dėl ginčo nagrinėjimo jurisdikcijos perdavimo šalių pasirinktam arbitražo teismui. Būtent sutartinė arbitražinio susitarimo prigimtis lemia ir vidaus arbitražo teismo sprendimo panaikinimo dėl arbitražinio susitarimo šalies neveiknumo pagrindą.

Teisės doktrinoje pripažįstama, kad pagal daugumą kolizinių teisės normų veiksnio klausimai iš esmės sprendžiami atsižvelgiant į nacionalinę teisę²⁹³. Taigi arbitražinio susitarimo galiojimas dėl šalių veiksnio nustatomas remiantis bendrosiomis tarptautinės privatinės teisės taisyklėmis (kitais tariant, pagal šalims taikytiną teisę, t.y. nacionalines kolizines normas ir jų pagrindų taikytinus nacionalinius įstatymus)²⁹⁴. Tai yra viena iš dviejų išimčių iš bendrosios taisyklės, pagal kurią arbitražinio susitarimo galiojimą lemia arbitražiniam susitarimui taikytina teisė. Taikytinos teisės klausimas paprastai sprendžiamas remiantis *lex loci arbitri* principu, t.y. arbitražinio susitarimo galiojimas nustatomas pagal arbitražo vietos valstybės teisę²⁹⁵.

Sistemiškai aiškinant KAJ 2 straipsnio 1 dalį ir 3 straipsnio 5 dalį, galima teigti, kad arbitražinį susitarimą gali sudaryti tiek fizinis, tiek juridinis asmuo.

Fizinių asmenų civilinis veiksnumas siejamas su jų galėjimu įgyti civilines teises ir susikurti civilines pareigas, kuris atsiranda visiškai, kai asmuo sulaukia pilnametystės, t. y. kai jam sueina aštuoniolika metų (CK 2.5 straipsnio 1 dalis). Vis dėlto nepilnametis fizinis asmuo, sulaukęs šešiolikos metų, visišką civilinį veiksnumą gali įgyti ir anksčiau. Toks asmuo įstatymo nustatyta tvarka teismo gali būti pripažintas visiškai veiksnium (emancipuotas) (CK 2.9 straipsnis). Todėl manytina, kad emancipuotas fizinis asmuo gali būti arbitražinio susitarimo subjektu. Tais atvejais, kai arbitražinį susitarimą sudaro asmuo, neturintis reikiamo veiksnio, manytina, kad toks sandoris turi būti vertinamas pagal normas, kuriomis reglamentuojamas sandorių negaliojimas (CK I knygos II dalies IV skyrius) (KAJ 11 straipsnio 2 dalis).

2016 m. sausio 1 d. įsigalioję fizinių asmenų neveiksnumo ar riboto veiksnio pokyčiai, susiję su visišku arba daliniu asmenų veiksnio ribojimu tam tikrose konkrečiose srityse, pakeitė iki tol egzistavusį visiško neveiksnio institutą. Pagal naująjį reglamentavimą teismas, pripažinęs asmenį neveiksnium ar ribotai veiksnium, privalo nurodyti baigtinį sričių sąrašą, kuriose apriboja asmens veiksnumą (CK 2.10 straipsnio 2 dalis, 2.11 straipsnio 2 dalis). Atsižvelgiant į tai, kad arbitražinio susitarimo prigimtis yra sutartinė, kuriai neabejotinai reikšminga šalių valia, manytina, kad fizinis asmuo, kurio veiksnumas būtų apribotas sandorių sudarymo srityje, pats negalėtų sudaryti arbitražinio susitarimo. Tokiu atveju arbitražinis susitarimas galėtų tik tuomet, kai neveiksnus sandorių sudarymo srityje asmens vardu arbitražinį susitarimą sudarytų teismo paskirtas šio asmens

²⁹³ Grant Hanessian, Lawrence W. Newman, *International Arbitration Checklists – Second Edition*. Juris Publishing, Inc., 2009, p. 200: *Under most conflict of law rules issues of capacity will be determined principally by reference to the party's country of origin.*

²⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2007.

²⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2007.

globėjas (CK 2.10 straipsnio 2 dalis), o sandorių sudarymo srityje pripažinto ribotai veiksnus asmens sudarytas arbitražinis susitarimas būtų teisėtas ir galiojantis tik tuo atveju, jeigu toks susitarimas būtų sudarytas turint rūpintojo sutikimą (CK 2.11 straipsnio 2 dalis). Vis dėlto manytina, kad jeigu arbitražinis susitarimas būtų sudarytas iki tol, kol asmuo pripažįstamas neveiksniu ar ribotai veiksniu šioje srityje, toks susitarimas būtų galiojantis ir privalomas neveiksnaus tam tikroje srityje asmens globėjui arba ribotai veiksnus tam tikroje srityje rūpintojui.

Juridinių asmenų civilinio veiksnumo teisinė kategorija tapatinama su jų teisnumu. Tai lemia šių asmenų specifiškumas. Juridinio asmens veiksnumas – galėjimas savarankiškai, savo veiksmais įgyti teises ir pareigas bei jas įgyvendinti, kuris atsiranda kartu su veiksnumu, todėl veiksnumo terminas juridinių asmenų atžvilgiu dažniausiai nevartojamas, o vartojamas kitas terminas – subjektiškumas, apimantis ir teisnumo, ir veiksnumo sąvokas. Specialusis teisnumas įtvirtintas tik viešiesiems juridiniams asmenims, kurie gali įgyti tik tokias civilines teises ir pareigas, kurios neprieštarauja jų steigimo dokumentams ir veiklos tikslams.

Įmonių, įstaigų, organizacijų galėjimas būti civilinių procesinių teisinių santykių subjektu siejamas su juridinio asmens statuso turėjimu. Lietuvos civilinėje teisėje laikoma, kad tam tikras asmuo įgyja juridinio asmens statusą nuo jo įregistravimo Juridinių asmenų registre dienos (CK 2.63 straipsnio 1 dalis). Tik nuo šio momento toks asmuo įgyja civilinį teisnumą, t. y. galėjimą turėti teises, o kartu ir civilinį veiksnumą, t. y. gebėjimą savo veiksmais įgyti teises ir pareigas (CK 2.74 straipsnis). Juridinio asmens, skirtingai nei fizinio asmens, teisnumas ir veiksnumas sutampa ir atsiranda nuo jo įregistravimo Juridinių asmenų registre momento²⁹⁶.

Kalbant apie juridinio asmens filialo ir (ar) atstovybės galėjimą būti arbitražinio susitarimo šalimis svarbus jų subjektiškumo klausimas. CK 2.53 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad juridinio asmens filialas yra struktūrinis juridinio asmens padalinys, turintis savo buveinę ir atliekantis visas arba kai kurias juridinio asmens funkcijas. To paties straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad juridinio asmens filialas nėra juridinis asmuo. Atitinkamai CK 2.56 straipsnyje, kuriame reglamentuojami juridinio asmens atstovybės teisinio subjektiškumo klausimai, nustatyta, kad juridinio asmens atstovybė yra juridinio asmens padalinys, kuris turi savo buveinę ir kuriam suteikta teisė atlikti veiksmus, nurodytus CK 2.56 straipsnio 2 dalyje (1 dalis); juridinio asmens atstovybė turi teisę atstovauti juridinio asmens interesams ir juos ginti, sudaryti sandorius bei atlikti kitus veiksmus juridinio asmens vardu, vykdyti eksporto ir importo operacijas, tačiau tik tarp užsienio juridinių asmenų ar kitų organizacijų, įsteigusių atstovybę, arba su ja susijusių įmonių, įstaigų ar organizacijų ir atstovybės (2 dalis); juridinio asmens atstovybė nėra juridinis asmuo (3 dalis).

Užsienio filialas yra tik jį įsteigusio juridinio asmens struktūrinis padalinys, turintis savo buveinę ir atliekantis visas ar kai kurias juridinio asmens funkcijas (CK 1.21 straipsnio 1 dalis, 2.53 straipsnio 1 dalis), todėl nėra juridinis asmuo, todėl negali būti savarankiškas teisės subjektas (CK 2.53 straipsnio 2 dalis)²⁹⁷.

Atsižvelgiant į aptartas CK normas, kuriomis reglamentuojamas tiek juridinio asmens filialo, tiek atstovybės subjektiškumas, darytina išvada, kad tiek filialas, tiek atstovybė negalėtų būti savarankiški arbitražinio susitarimo subjektai, nes nei filialas, nei atstovybė nėra laikomi juridiniais asmenimis.

²⁹⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1295/2009.

²⁹⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1295/2009.

ii) arbitražinio susitarimo negaliojimas

Antrasis KAĮ 50 straipsnio 3 dalies 1 punkte įtvirtintas arbitražo teismo priimto sprendimo panaikinimo pagrindas – arbitražinis susitarimas negalioja pagal šalių susitarimu taikomus įstatymus, o kai šalys dėl arbitražiniam susitarimui taikomų įstatymų nesusitarė, – pagal valstybės, kurioje buvo priimtas arbitražo teismo sprendimas, įstatymus.

Vadovaujantis KAĮ 4 straipsnio 5 dalimi, manytina, kad KAĮ 50 straipsnio 3 dalies 1 punkte vartojama sąvoka „taikytini įstatymai“ nėra visiškai tiksli. Įvertinus UNICITRAL pavyzdinio įstatymo 34 straipsnio 2 dalies a punkto i papunkčio normą, kurioje nustatyta, kad susitarimas negalioja pagal teisę, kurią šalys susitarė taikyti tam susitarimui, arba, jeigu nėra tokios nuorodos – pagal šios valstybės teisę²⁹⁸, darytina išvada, kad KAĮ 50 straipsnio 3 dalies 1 punkte vartojama sąvoka „taikytini įstatymai“ turėtų būti aiškinama kaip „taikytina teisė“.

KAĮ 10 straipsnyje reglamentuojama, kad arbitražinis susitarimas gali būti pripažintas negaliojančiu vienos iš šalių reikalavimu, bendraisiais sandorių pripažinimo negaliojančiais pagrindais, taip pat nustačius, jog yra pažeisti KAĮ 9 ir 11 straipsnių reikalavimai. Arbitražinis susitarimas gali būti laikomas niekiniu ir atitinkamos valstybės teismas gali jo nepripažinti, tačiau niekinis arbitražinio susitarimo pobūdis turi būti akivaizdus, t. y. teismas *ex officio* gali nepripažinti arbitražinio susitarimo tik tokiu atveju, kai nėra jokių abejonių dėl atitinkamo susitarimo prieštaravimo viešajai tvarkai ar imperatyviai įstatymo normai, ir tam, kad būtų padaryta tokia išvada, nereikia papildomai aiškintis bylos aplinkybių ir rinkti bei tirti papildomų įrodymų²⁹⁹.

Tarptautinio komercinio arbitražo praktikoje išskiriami du esminiai principai, kurie yra itin aktualūs vertinant arbitražinio susitarimo (arbitražinės išlygos) galiojimą. Pirmas, arbitražinis susitarimas yra atskirtas, autonomiškas ir nepriklausomas nuo pagrindinės sutarties (autonomiškumo principas). Arbitražinės išlygos autonomiškumas reiškia, kad arbitražo teismui pagal savo kompetenciją nusprendus, kad sutartis, kurioje įtvirtinta arbitražinė išlyga, yra niekinė, arbitražinė išlyga yra išsaugoma, nes dėl pagrindinės sutarties negaliojimo ji savaime nėra pripažįstama negaliojančia, o arbitražo teismas nepraranda jurisdikcijos. Antras, kasacinio teismo suformuotoje praktikoje įtvirtinta kontinentinės teisės valstybėse visuotinai pripažįstama arbitražo teisė spręsti dėl savo kompetencijos, taip pat arbitražinio susitarimo galiojimo klausimus (kompetencijos-kompetencijos doktrina). Taigi kompetencijos-kompetencijos doktrina arbitražo teismui suteikia galimybę spręsti dėl savo jurisdikcijos nagrinėti ginčą. Vadinas, bendrosios kompetencijos teismas paprastai negali spręsti arbitražo kompetencijos klausimo, kol arbitrai nepriims sprendimo. Arbitražo teisė spręsti dėl savo jurisdikcijos įtvirtinta UNICITRAL pavyzdinio įstatymo 16 straipsnyje, KAĮ 19 straipsnio 1 dalyje³⁰⁰.

Vertinant KAĮ 50 straipsnio 3 dalies 1 ir 5 punktų formuluotes, gali atrodyti, kad šie arbitražo teismo sprendimo panaikinimo pagrindai iš esmės sutampa, tačiau jie yra skirtingi. KAĮ 50 straipsnio 3 dalies 5 punkte reglamentuojama, kad arbitražo teismo sprendimas gali būti panaikintas, kai ginčas pagal Lietuvos Respublikos įstatymus negali būti perduotas arbitražui (objektinio arbitruotinumų kategorija). Ši norma taikoma, kai arbitražinis susitarimas sudarytas dėl ginčų, kurie pagal Lietuvos Respublikos teisę negali būti nagrinėjami arbitražo teisme

²⁹⁸ UNICITRAL pavyzdinis įstatymas anglų kalba: <...> the said agreement is not valid under the law to which the parties have subjected it or, failing any indication thereon, under the law of this State; prancūzų kalba: <...> ou que ladite convention n'est pas valable en vertu de la loi à laquelle les parties l'ont subordonnée ou, à défaut d'une indication à cet égard, en vertu de la loi du présent État.

²⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2007.

³⁰⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-72-381/2018.

(KAJ 12 straipsnis). KAJ 50 straipsnio 3 dalies 1 punktą siejamas su susitarimų formos trūkumais dėl įstatyme nustatytų reikalavimų nesilaikymo.

Vienoje byloje arbitražinio susitarimo negaliojimo klausimas buvo grindžiamas privalomos notarinės formos nesilaikymu, taip iš esmės pakeičiant notarine forma sudarytą sutartį³⁰¹. Byloje buvo nustatyta, kad ieškovai (sutuoktiniai ir atsakovo tėvai) įgijo nekilnojamąjį turtą, kurį po kelerių metų, anot ieškovų, fiktyviai perleido atsakovui dėl pastarajam taikytų palankesnių kredito grąžinimo sąlygų. Nors turtas ir buvo perleistas atsakovui (ieškovų sūnui), ieškovai mokėjo kredito įmokas, o baigus jas mokėti šalys sudarė nekilnojamojo turto pirkimo–pardavimo sutartį, pagal kurią nekilnojamas turtas buvo sugrąžintas ieškovams. Vis dėlto per laikotarpį, kada turtas buvo atsakovo nuosavybėje, pastarasis prisiėmė skolinių įsipareigojimų. Atsakovui perleidus nekilnojamąjį turtą ieškovams, atsakovo kreditoriai (tretieji asmenys) kreipėsi į teismą su reikalavimu minėtą perleidimo sutartį pripažinti negaliojančia (*actio Pauliana*) ir taikyti restituciją. Apeliacinės instancijos teismui patenkinus šiuos trečiųjų asmenų reikalavimus, turtas buvo grąžintas atsakovui. Vienas ieškovų kreipėsi į pirminę nekilnojamojo turto perleidimo sutartį, pagal kurią ieškovai turtą perleido atsakovui, patvirtinusią notarę, prašydamas įtraukti į ją arbitražinę išlygą. Notarei atsisakius atlikti tokį veiksmą, ieškovas notarės veiksmus apskundė apylinkės teismui, kuris patvirtino tokio atsisakymo teisėtumą.

Nepavykus notarine tvarka papildyti pirminės nekilnojamojo turto perleidimo sutarties, ieškovai ir atsakovas paprasta rašytine forma sudarė atskirą arbitražinį susitarimą, kuriame nenurodė, koks konkretus ginčas perduodamas spręsti arbitražo teismui. Po šio arbitražinio susitarimo sudarymo ieškovai kreipėsi į arbitražo teismą, prašydami pripažinti negaliojančia pirminę nekilnojamojo turto perleidimo sutartį, kuria turtas buvo perleistas atsakovui, ir taikyti restituciją – grąžinti turtą ieškovams. Arbitražo teismas ieškovų ieškinio pareiškimą patenkino. Tokį arbitražo teismo sprendimą LAPT apskundė tretieji asmenys (atsakovo kreditoriai), kurie ginčijo ieškovų ir atsakovų sudaryto arbitražinio susitarimo galiojimą, teigdami, kad arbitražinis susitarimas turėjo būti sudarytas notarine tvarka taip, kaip ir pati sutartis. Teismas tokiems argumentams pritarė:

<...> vertinant arbitražinio susitarimo formos atitiktį įstatymų reikalavimams, visų pirma turi būti įvertinta, kokia buvo šalių valia dėl pasirinkto ginčų sprendimo būdo, t. y. ar šalys sutartyje aptarė ginčų sprendimo būdą, ar aptarė sutarties pakeitimo sąlygas. <...> šalys 2002 m. spalio 5 d. sudarė notarinę žemės sklypo, gyvenamojo namo ir kitų statinių pirkimo–pardavimo sutartį, kurioje aptarė ir ginčų sprendimo tvarką. O konkrečiai, sutarties 8.10 papunkčiu šalys susitarė ginčus spręsti Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka. Ši nuostata laikytina visų ginčų perdavimu teismui, kadangi kitokie ginčų sprendimo būdai (kaip šiuo atveju – arbitražas) reikalauja atskiros šalių susitarimo ir valios.

Taigi teisėjų kolegija visiškai pritaria pareiškėjų argumentams, kad nagrinėjamu atveju šalių sudarytas arbitražinis susitarimas yra ne kas kita, kaip 2002 m. spalio 5 d. sutarties 8.10 papunkčio pakeitimas, nes juo pakeičiama ir apribojama šalies galimybė ginčą spręsti teisme.

Šiuo atveju paprasta rašytine forma šalių sudarytas arbitražinis susitarimas prieštarauja 2002 m. spalio 5 d. sutarties 8.11 papunkčiui, kuriame nustatyta, kad sąlygos, susijusios su šios sutarties pakeitimu, nustatomos vadovaujantis Lietuvos Respublikos teisės

³⁰¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1185-370/2018.

aktais. Sutarties sudarymo metu galiojusioje ir tebegaliojančioje CK 6.183 straipsnio 3 dalyje yra nustatytas imperatyvus reikalavimas, kad notarinės formos sutartis gali būti pakeista ar papildyta tik notarine forma. Tuo labiau šis imperatyvus įstato reikalavimas pakartotas ir sutarties 8.7 papunktyje, kuriame nustatyta, kad jokie šios sutarties pakeitimai negalioja, jeigu jie nėra padaryti raštu ir pasirašyti abiejų šalių ar jų vardu bei notaro patvirtinti; terminas „pakeitimai“ apima bet kokius pakeitimus, papildymus, išbraukimus, nesvarbu, kaip jie būtų atlikti³⁰².

Teismų praktikoje taip pat pripažįstama teismo teisė, sprendžiant ieškinio priėmimo klausimą, vertinti arbitražinio susitarimo galiojimą. Tačiau ši teismo teisė ribota. Kad arbitražinis susitarimas būtų laikomas niekiniu ir teismo nepripažįstamas, niekinis arbitražinio susitarimo pobūdis turi būti akivaizdus. Vien aplinkybė, kad teismas, sprenddamas ieškinio priėmimo klausimą, nekonstatavo arbitražinio susitarimo negaliojimo, nereiškia, kad arbitražinio susitarimo galiojimo klausimas jau yra išspręstas ir nebepali būti keliamas arbitražo teisme, pastarajam sprendžiant dėl savo jurisdikcijos³⁰³.

Tinkamas šalies neinformavimas apie arbitražo procesą, galimybės pateikti paaiškinimus nesuteikimas

Arbitražo teismo sprendimas gali būti panaikintas, jeigu šaliai, prieš kurią norima remtis arbitražo teismo sprendimu, nebuvo reikiamai pranešta apie arbitro paskyrimą ar apie arbitražinį nagrinėjimą arba kitaip nebuvo suteikta galimybė pateikti savo paaiškinimus (KAJ 50 straipsnio 3 dalies 2 punktas). Šį arbitražo teismo sprendimo panaikinimo pagrindą sudaro trys atskiri elementai:

- i) netinkamas pranešimas apie arbitro paskyrimą;
- ii) šalies neinformavimas apie arbitražinį ginčo nagrinėjimą;
- iii) šalies galimybės pateikti savo paaiškinimus apribojimas.

Užsienio teisės doktrinoje pripažįstama, kad minėtas arbitražo teismo sprendimo panaikinimo pagrindas yra glaudžiai susijęs su prieštaravimu viešajai tvarkai³⁰⁴. Tokios pozicijos laikosi ir Lietuvos teismai:

<...> arbitražo teismo sprendimo prieštaravimas viešajai tvarkai proceso aspektu gali iš dalies būti susipynęs su kitu arbitražo teismo sprendimo panaikinimo pagrindu – šaliai nebuvo suteikta galimybė pateikti savo paaiškinimus, todėl galimai buvo paneigta šalies teisė į teisingą bylos nagrinėjimą (KAJ 50 straipsnio 3 dalies 2 punktas, UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 34 straipsnio 2 dalies a punkto ii papunktis, Niujorko konvencijos V straipsnio 1 punkto b papunktis)³⁰⁵.

Tinkamo proceso doktrina užtikrina šalių lygiateisiškumą arbitražo procese. Taigi aptariamam arbitražo teismo sprendimo panaikinimo pagrindui iš esmės siekiama užtikrinti teisę į teisingą ir sąžiningą teismo procesą.

³⁰² Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1185-370/2018.

³⁰³ Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-150-823/2016.

³⁰⁴ Faye Fangfei Wang, *Online Arbitration*, Taylor & Francis, 2017, p. 140–141.

³⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-320-611/2015.

Sprendžiant klausimą dėl arbitražo teismo sprendimo panaikinimo dėl KAJ 50 straipsnio 3 dalies 2 punkte nustatyto pagrindo egzistavimo, nagrinėjama, ar arbitražinio nagrinėjimo metu asmenims nebuvo suteikta galimybė pateikti savo paaiškinimus:

<...> asmenys gali būti laikomi praradusiais teisę pateikti paaiškinimus tik esant tokiems pažeidimams, dėl kurių jie apskritai netenka galimybės pateikti savo paaiškinimus, atmeta kaip nepagrįstus atsakovo skundo argumentus dėl KAJ 50 straipsnio 3 dalies 2 punkte numatyto arbitražo teismo sprendimo panaikinimo pagrindo buvimo³⁰⁶.

Asmenys gali būti laikomi praradusiais teisę pateikti paaiškinimus arbitražo procese esant šiurkštiems proceso pažeidimams, pavyzdžiui, tais atvejais, kai jie nėra tinkamai informuoti apie arbitrų paskyrimą ar arbitražo teismo posėdžio datą, t. y. tokiems pažeidimams, dėl kurių asmenys apskritai netenka galimybės pateikti savo paaiškinimus arbitražo teismui³⁰⁷.

Vienoje byloje kasacinis teismas pripažino, kad LAPT arbitražo teismo sprendimas gali būti panaikintas įrodžius, jog kuri nors šalis negalėjo pateikti arbitražo teismo posėdyje savo paaiškinimų dėl svarbių priežasčių. Priežastys gali būti teismo pripažįstamos svarbiomis jas įvertinus kiekvienu konkrečiu atveju, ypač jei šalis galimybę teikti paaiškinimus prarado dėl ne nuo jos valios priklausančių aplinkybių, kurių atsiradimo ji negalėjo kontroliuoti. Asmenys gali būti laikomi praradusiais teisę pateikti paaiškinimus arbitražo teismo procese esant šiurkštiems proceso pažeidimams, pavyzdžiui, tais atvejais, kai jie nėra tinkamai informuoti apie arbitrų paskyrimą ar arbitražo teismo posėdžio datą, t. y. tokiems pažeidimams, dėl kurių asmenys apskritai netenka galimybės pateikti savo paaiškinimus arbitražo teismui³⁰⁸.

Šioje byloje šalių atstovų nebuvimą ar jų įgaliojimų pasibaigimą (nutraukus atstovavimo santykius) kasacinis teismas nepripažino svarbia priežastimi, dėl kurios atsakovai negalėjo pateikti arbitražo teismui savo paaiškinimų:

Procesine teise teikti paaiškinimus atsakovai pasinaudojo iki arbitražinės bylos posėdžio. Jie, atstovaujami advokatų, pateikė išsamius procesinius dokumentus: atsiliepimą į ieškinį ir tripliką, juose išdėstė savo poziciją arbitražinės bylos klausimais. Teikdami atsiliepimą į ieškinį arba vietoje jo atsakovai galėjo pateikti priešinį ieškinį, kaip tai yra nustatyta Vilniaus komercinio arbitražo teismo reglamento 13 straipsnyje. Dėl to kasaciniame skunde nepagrįstai teigiama ir apie teisės suvaržymą arbitražo teismui pateikti priešieškinį. Kadangi aptarta procesine teise teikti paaiškinimus atsakovai galėjo pasinaudoti, dėl to pripažintini nepagrįstais ir kasacinio skundo argumentai, kad arbitražiniame procese nesilaikyta teisės būti išklausytam, procesinio lygiateisiškumo ir rungimosi principų³⁰⁹.

Vėliau nagrinėtoje byloje kasacinis teismas išaiškino, kad kiekvienai iš šalių turi būti suteiktos vienodos galimybės pagrįsti savo reikalavimus ar prieštaravimus:

Tai reiškia vienodas galimybes tiek teikti įrodymus, tiek paaiškinimus faktų ar teisės klausimais. Šio principo laikomasi, kai kiekvienai šaliai yra suteikiama pagrįsta galimybė

³⁰⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-240-370/2015.

³⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-289/2014.

³⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-289/2014.

³⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-289/2014.

visiškai pristatyti savo argumentus; kiekvienai šaliai yra suteikiama galimybė suprasti, išbandyti ir atsikirsti į kitos šalies poziciją; jei yra rengiamas žodinis ginčo nagrinėjimas, šalys yra laiku ir tinkamai informuotos apie tokio nagrinėjimo laiką ir šalių atstovams yra suteikta galimybė dalyvauti posėdyje³¹⁰. Spręsti, ar arbitražo teismo procesas vyko pagal sąžiningo proceso taisykles, galima tik įvertinus visas aplinkybes, kurios reikšmingos svarstymų eigai konkrečioje byloje nustatyti³¹¹.

Vis dėlto KAJ 50 straipsnio 3 dalies 2 punkte nenumatyta, pagal kurias taisykles turi būti vertinamas tinkamo informavimo ir galimybės gintis arbitražo procese užtikrinimas. Pažymėtina, kad KAJ leidžia šalims pačioms susitarti dėl jų ginčui taikytinų arbitražo taisyklių. Tais atvejais, kai šalys arbitražiniame susitarime susitaria dėl konkrečių taisyklių, taikytinų nagrinėjant ginčą, laikoma, kad arbitražinis susitarimas apima ir tų taisyklių taikymą (KAJ 4 straipsnio 3 dalis). Atitinkamai, jeigu šalių pasirinktose arbitražo taisyklėse nustatyta tam tikro klausimo sprendimo tvarka ir šalys nėra sudariusios kitokių susitarimų šiuo klausimu, tai atitinkama procedūra atliekama pagal šalių pasirinktose taisyklėse nurodytas procesines taisykles³¹².

Vis dėlto teisės doktrinoje teigiama, kad tinkamo informavimo ir galimybės pateikti paaiškinimus sudarymo pareiga yra imperatyvi, todėl nei šalys, nei arbitražo teismas negali iš anksto atsisakyti šios pareigos³¹³.

Tinkamo pranešimo apie arbitrų paskyrimą ar arbitražo procesą pažeidimas galėtų būti konstatuotas, jeigu laiko tarpas tarp pranešimo šaliai ir arbitražo proceso būtų nepakankamas, kad šalis galėtų tinkamai pasirengti gynybai. Galimybės pateikti paaiškinimus nesuteikimas galėtų būti konstatuotas, jeigu pralaimėjusiai šaliai arbitražo procese būtų apribotos galimybės gintis³¹⁴.

Ginčo ar ginčo dalies neperdavimas nagrinėti arbitražui

Arbitražo teismo sprendimas gali būti panaikintas, jei jis buvo priimtas dėl ginčo ar ginčo dalies, kuri nebuvo perduota arbitražui. Jeigu galima atskirti ginčo dalį, kuri buvo perduota arbitražui, ta arbitražo teismo sprendimo dalis, kuria išspręsti arbitražui perduoti klausimai, gali būti pripažįstama ir vykdoma (KAJ 50 straipsnio 3 dalies 3 punktas).

Aptariama norma, susijusi su arbitražo teismo jurisdikcija nagrinėti šalių ginčą. Sutartinis arbitražo pobūdis lemia, kad šalys gali perduoti arbitražo teismui visą ginčą arba tik dalį jo. Be to, arbitražo teismo kompetenciją nagrinėti šalių ginčą lemia ne tik arbitražinio susitarimo apimtis, bet ir pačios šalies veiksmai bei elgesys arbitražinio nagrinėjimo metu:

Kadangi atsakovas neginčijo arbitražo teismo jurisdikcijos, o arbitražo teismas pripažino turįs teisę nagrinėti ginčą, šis klausimas negali būti keliamas, nes atsakovas yra praradęs prieštaravimo teisę. Be to, atsakovas, atsiųsdamas arbitražo teismui

³¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-320-611/2015.

³¹¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-435-381/2018.

³¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-471-916/2016.

³¹³ Alexix Murre, Brozolo Luca G. Radicti Di. *Towards Finality of Arbitration Awards: Two Steps Forward and One Step Back*. Journal of International Arbitration, Vol. 23 (2), 2006, p. 176-178.

³¹⁴ Ihab Abdel Salam Amro, *Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards in Theory and in Practice: A Comparative Study in Common Law and Civil Law Countries*, Cambridge Scholars Publishing, 2014, p. 37.

*atsiliepinimą į ieškinį, savo konkludentiniais veiksmais sutiko su arbitražo teismo jurisdikcija. Tokią išvadą patvirtina ir užsienio teismų bei arbitražo praktika <...>*³¹⁵.

Arbitražo teismo kompetencija nagrinėti bylą apriboja kitų subjektų – valstybės teismo arba kito arbitražo – galimybę nagrinėti ginčą. Kompetencijos-kompetencijos doktrinoje savaime neribojama valstybės teismo galimybė nagrinėti arbitražo teismo jurisdikcijos klausimus, o tik netiesiogiai nustatoma šios teisės įgyvendinimo tvarka – įtvirtinama arbitrų pirmenybės spręsti šį klausimą taisyklė³¹⁶.

Arbitražo teismo jurisdikcija pirmiausia grindžiama šalių susitarimu, t. y. savo teisės kreiptis į valstybės teismą dėl konkrečių ginčų nagrinėjimo atsisakymu, todėl kiekvienu atveju šalys pačios sprendžia, kurių ginčų nagrinėjimą jos nori perduoti arbitražo teismui, ir šį savo sprendimą išdėsto arbitražiniame susitarime. Rengdamos arbitražinį susitarimą šalys turi būti atidžios ir įvertinti riziką, kad kai kurių ginčų, kylančių iš to paties sandorio ar susijusių sandorių, nagrinėjimas gali būti padalytas teismams ir arbitražo teismui, nes arbitražinis susitarimas saisto ne tik jo šalis, bet ir teismą³¹⁷. Taigi, sprendžiant dėl arbitražo teismo kompetencijos nagrinėti konkretų ginčą, svarbus arbitražinis susitarimas, jo turinys, šalių išreikšta valia dėl tarpusavio ginčų sprendimo, t. y. ar šalys aiškiai ir nedviprasmiškai susitarė dėl arbitražinės išlygos. Kai šalys išreiškė valią ginčus spręsti arbitražo teisme, teismas turi tokią valią gerbti, net jei kai kurie arbitražinio susitarimo turinio aspektai yra netikslūs³¹⁸.

Aiškinant arbitražinį susitarimą ir jo taikymo ribas, vertintinos ir arbitražinį susitarimą sudariusių šalių ypatybės. Taip galima nustatyti tikruosius šalių tikslus.

Pavyzdžiui, vienoje byloje nustatyta, kad šalys sutartyje įtvirtino daugiašalį arbitražinį susitarimą, jo ribas apibrėžė plačiai – arbitražui perduodami (*bet kokie ginčai, galintys kilti iš šios sutarties ar susiję su ja, turi būti sprendžiami atsakovo šalies arbitražo teisme, vadovaujantis šio teismo proceso taisyklėmis. Arbitražo sprendimas bus galutinis ir saistys abi šalis*). Sutartimi šalys įsipareigojo, kad trečiasis asmuo tiekis atsakovei prekes, o atsakovė ir ieškovė – pagal trečiojo asmens pateiktas sąskaitas faktūras sumokės už prekes. Kadangi ieškovė įvykdė visą prievolę trečiajam asmeniui, ji regreso tvarka įgijo teisę reikalauti iš atsakovės grąžinti sumokėtą pinigų sumą. LAPT, nagrinėdamas atsakovės prašymą panaikinti arbitražo teismo sprendimą, konstatavo, kad tarp ieškovės ir atsakovės susiklostę santykiai, atsižvelgiant į ieškovės reikalavimo pobūdį, nėra kildinami iš sutarties (joje tiesiogiai įtvirtintų nuostatų), kuri sieja ieškovę ir trečiąjį asmenį bei atsakovę ir trečiąjį asmenį, todėl sprendė, kad ginčas negalėjo būti nagrinėjamas arbitražo teisme. Kasacinis teismas nesutiko su tokiu vertinimu ir, aiškindamas arbitražinio susitarimo ribas šioje byloje, atsižvelgė į tai, kad arbitražinį susitarimą sudarė verslo subjektai. Taip pat aiškindamas tikrąją šalių valią dėl arbitražinės išlygos ribų, teismas sprendė, kad nebūtų protinga, pagrįsta ir ekonomiškai bei teisiškai racionalu tos pačios sutarties subjektų teisinių santykių klausimus spręsti skirtingose ginčų nagrinėjimo institucijose:

Vertinant arbitražinio susitarimo lingvistinės formuluotės ir labiausiai tikėtino šalių tikslo sudaryti tokį arbitražinį susitarimą santykį, inter alia, protingumo principo kontekste, neatrodo tikėtina, kad tikroji šioje byloje vertinamo arbitražinio susitarimo

³¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-612/2004.

³¹⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1226/2014.

³¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2007; 2014 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-171/2014.

³¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-431/2013.

*šalių valia buvo vienaip ar kitaip fragmentuoti ginčų sprendimo būdą, ypač atsižvelgiant į tai, kad ginčas gali kilti tarp visų trijų bendrovių. Nebūtų protinga, pagrįsta ir ekonomiškai bei teisiškai racionalu tos pačios sutarties subjektų teisių santykių klausimus spręsti skirtingose ginčų nagrinėjimo institucijose*³¹⁹.

Kitoje byloje LAT vertino arbitražinio susitarimo (bet kuris iš sutarties kylantis ar su sutartimi susijęs ginčas, nesutarimas, prieštaravimas ar reikalavimas, taip pat klausimai dėl sutarties pažeidimo, nutraukimo ar negaliojimo, galutinai sprendžiamas Vilniaus komercinio arbitražo teismo pagal arbitražo procedūros reglamentą. Arbitražo teismo arbitrų skaičius – 3 (trys). Arbitražo vieta – Vilnius, Lietuva. Arbitražo kalba – lietuvių) apimtį. Kasatorė teigė, kad arbitražinis susitarimas taikomas tik ginčams, kylantiems įsigaliojus pagrindinei sutarčiai dėl jos pažeidimo, nutraukimo ar negaliojimo spręsti, todėl nesant įvykdytoms išankstinėms sutarties sąlygoms, t.y. sutarčiai neįsigaliojus, arbitražinė išlyga negalėjo būti taikoma, o šalių ginčas turėjo būti sprendžiamas ne arbitraže, bet valstybės teisme. Kasacinis teismas nesutiko su tokiais argumentais:

*Toks arbitražinis susitarimas, kurio konstrukcija apima ir ginčų rūšis („bet kuris iš sutarties kylantis ginčas“) ir jų priskyrimo arbitražui pagrindą („su Sutartimi susijęs ginčas“), atskirai išskiriant sutarties pažeidimo, nutraukimo ar negaliojimo klausimus, vertintinas plačiai, t.y. kaip apimantis ne tik ginčus, kylančius iš Partnerystės sutarties vykdymo, bet ir etapą, kurio metu pagal anksčiau nurodytas sutarties įsigaliojimo nuostatas (3.1–3.4 papunkčiai) turėjo būti įgyvendintos Sutarties 7 priede numatytos išankstinės sąlygos. Tokią išvadą, teisėjų kolegijos vertinimu, pagrindžia ne tik lingvistinis arbitražinio susitarimo aiškinimas, bet ir šalių sudarytos sutarties struktūra, nuostatos, ieškovų reikalavimų, kildinamų remiantis Partnerystės sutarties sąlygomis, pagrindas. Pažymėtina, kad Partnerystės sutarties XIX dalyje, įtvirtinančioje „Kitas nuostatas“, kartu ir ginčų sprendimo būdą (arbitražinį susitarimą), nėra jokių nuorodų, kad ši Sutarties dalis ar atskiros jos nuostatos būtų taikomos tik tam tikroms Partnerystės sutarties dalims. Priešingai, Partnerystės sutarties konstrukcija, taip pat anksčiau aptarto arbitražinio susitarimo turinys, atsižvelgiant į protingumo principą, teisėjų kolegijos vertinimu, nesudaro pagrindo spręsti, kad šalių tikroji valia būtų nukreipta į ginčų sprendimo išskaidymo būdą, kai ginčai dėl išankstinių sutarties vykdymo ir (ar) netinkamo vykdymo sąlygų spręstini nacionaliniuose teismuose, o ginčai, susiję su paties projekto įgyvendinimu, – arbitraže*³²⁰.

Taigi KAJ 50 straipsnio 3 dalies 3 punkto taikymas iš esmės susijęs su tikrosios šalių valios, sudarant arbitražinį susitarimą, įvertinimu ir aiškinimu.

Arbitražo sudėties ar proceso neatitiktis susitarimui ir (ar) imperatyvioms KAJ nuostatoms

Arbitražo teismo sprendimas gali būti panaikinamas, kai padavusi skundą šalis pateikia įrodymus, jog arbitražo teismo sudėtis ar arbitražo procesas neatitiko šalių susitarimo ir (ar) imperatyvių KAJ nuostatų (KAJ 50 straipsnio 50 straipsnio 3 dalies 4 punktas).

Šia nuostata yra numatoma arbitražo teismo sprendimo nepripažinimo galimybė dėl esminių arbitražo proceso pažeidimų, kurie apima tuos atvejus, kai šalys susitaria vadovautis

³¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-365-969/2016.

³²⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-644-370/2017.

vienomis arbitražo institucijos taisyklėmis, tačiau arbitražo procesas vyksta remiantis kitos arbitražo institucijos taisyklėmis, arba kai šalys susitaria dėl institucinio arbitražo taisyklių netaikymo³²¹. Viena vertus, šia nuostata šalis apsaugoma nuo atvejų, kai byla arbitražo teisme nagrinėjama ne pagal šalių sutartas arbitražo proceso taisykles. Kita vertus, smulkūs procedūriniai pažeidimai (pvz., arbitražų nešališkumo ir nepriklausomumo pareiškimų nepateikimas, preliminarus arbitražinio proceso grafiko nesuderinimas, užsienio arbitražo teismo sprendimo suinteresuotam asmeniui nepateikimas ir pan.) įprastai nėra pakankamas pagrindas taikyti šią normą³²². Pirmas šiame punkte nustatytas pagrindas susijęs su šalių susitarimu. Komercinio arbitražo prigimtis yra sutartinė, todėl šalys, sudarydamos arbitražinį susitarimą, turi teisę susitarti dėl arbitražinio susitarimo ribų, arbitražo teismo vietos, ginčui išnagrinėti taikytinų materialinės teisės arba jos nustatymo taisyklių, arbitražo institucijos ir (ar) arbitražo taisyklių, arbitražų skaičiaus, kvalifikacijos, jų skyrimo tvarkos, proceso kalbos, arbitražo išlaidų paskirstymo taisyklių, konfidencialumo ir kt.³²³

KAĮ 50 straipsnio 3 dalies 4 punktas taikomas ne dėl galimų arbitražo teismo sprendimuose esančių teisės taikymo klaidų, bet dėl netinkamo arbitražo proceso. Todėl, pavyzdžiui, teismas nevertina, ar arbitražo teismas tinkamai taikė materialinės teisės normas³²⁴.

Be to, šiame punkte nustatytas pagrindas siejamas su imperatyvių KAĮ normų taikymu. KAĮ nereglamentuojama, kokios normos laikomos imperatyviomis. Normos imperatyvumas turėtų būti vertinamas pagal įprastas taisykles. Teismų praktikoje pripažįstama, kad KAĮ 50 straipsnio 3 dalies 4 punkto taikymo pagrindas gali būti esminių arbitražinio nagrinėjimo principų (lygiateisiškumo, rungimosi, autonomiškumo) pažeidimas³²⁵. Tačiau, pavyzdžiui, normos, kuriomis reglamentuojamas įrodinėjimo procesas, nelaikomos imperatyviomis:

<...> tokio pobūdžio normos, kurios suteikia arbitražo teismui teisę nuspręsti tiek dėl įrodymų ryšio su byla, tiek dėl jų įrodomosios galios, tiek dėl ekspertizės skyrimo tikslingumo pagal konkretaus ginčo aplinkybes, esamų įrodymų visetą, nelaikytinos imperatyviomis, todėl pareiškėjos argumentai, susiję su tokių normų netinkamu taikymu (jų pažeidimu), vertintini kaip nepatenkantys į KAĮ 50 straipsnio 3 dalies 4 punkto taikymo apimtį³²⁶.

Vienas atvejis, kai praktikoje buvo taikomas KAĮ 50 straipsnio 3 dalies 4 punktas, yra arbitražo teismo nešališkumo ir nepriklausomumo principų pažeidimas. Byloje asmuo arbitražo teismo nešališkumo pažeidimą ginčijo procesinio pobūdžio argumentais: arbitras nepagrįstai netenkino ieškovo prašymų nagrinėti bylą žodinio proceso tvarka ir sustabdyti bylos nagrinėjimą; arbitras išreiškė išankstinę nuomonę dėl bylos baigties netenkindamas ieškovo pakartotinio prašymo sustabdyti bylą³²⁷. LAPT, atmesdamas argumentus dėl arbitro šališkumo, nurodė, kad:

<...> procesinių veiksmų atlikimas bei atitinkamų procesinių sprendimų priėmimas negali būti vertinamas kaip teisėjo (šiuo atveju arbitro) šališkumo ar suinteresuotumo bylos baigtimi įrodymas bei teisėjo (arbitro) nušalinimo pagrindas, kadangi įstatymas reikalauja, jog nušalinimo pareiškimas, siekiant užtikrinti greitą ir teisingą bylos

³²¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-57/2013.

³²² Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-72-381/2018.

³²³ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1226/2014.

³²⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-231-407/2016.

³²⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-566-370/2018.

³²⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-987-370/2018.

³²⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. liepos 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-902/2014.

nagrinėjimą, būtų motyvuotas (CPK 68 straipsnio 2 dalis) ir pareikštas tik esant vienam iš CPK 64–66 straipsniuose, 71 straipsnyje numatytų pagrindų, aplinkybė, jog šalis nesutinka su nagrinėjančio teisėjo (teisėjo) procesiniais sprendimais, nėra savaime pagrindas abejoti šio teisėjo (arbitro) nešališkumu³²⁸.

Ginčų kyla ir dėl arbitražo teismo sprendimo motyvavimo reikalavimų laikymosi. Arbitražo teismo sprendime turi būti nurodyti motyvai, kuriais remiantis jis priimtas (KAJ 46 straipsnio 2 dalis). Taigi arbitražo teismo sprendimas turi būti motyvuotas. LApT atsižvelgia į praktiką, aiškinant absoliutų teismo sprendimo negaliojimo pagrindą dėl visiško motyvų sprendime nebuvimo (CPK 329 straipsnio 2 dalies 4 punkto)³²⁹. Tokiu atveju LApT gali tik įvertinti, ar arbitražo teismo sprendimas yra visiškai be motyvų, ar ne:

Teisėjų kolegija, susipažinusi su skundžiamo arbitražo sprendimo turiniu, neturi pagrindo konstatuoti, kad jis yra visiškai be motyvų. Pažymėtina, kad dėl minėtos arbitražo teismo sprendimų apskundimo specifikos, pagal kurią Lietuvos apeliacinis teismas neturi teisės išnagrinėti bylos faktų, aiškintis, ar arbitrai ištyrė visus įrodymus, ar teisingai įvertino šalių pateiktus įrodymus bei teisingai nustatė faktines bylos aplinkybes, ar nevisiškai teisingai suprato teisės normą, ar ją ne visai tinkamai pritaikė arba nenurodė, kokią materialinės teisės normą taikė, teisėjų kolegija nagrinėjamu atveju neturi teisinių galimybių nustatyti, kad skundžiamo arbitražo sprendimo motyvacija yra nepakankama arba neišsam³³⁰.

Vertinant arbitražo teismo sudėties teisėtumą tais atvejais, kai teismas nustato, kad arbitražo procese formuojant teismo sudėtį padarytas šiuurkštus teisės į teisingą bylos nagrinėjimą pažeidimas, atitinkamų aplinkybių patikrinimas, tiek, kiek tai susiję su galimo viešosios tvarkos pažeidimo nustatymu ir įvertinimu, gali būti atliekamas pagal procesines taisykles, kuriomis reglamentuojamas viešosios tvarkos pagrindas, – KAJ 50 straipsnio 3 dalies 6 punktą³³¹.

Jeigu nustatomas tik procedūrinis pažeidimas arbitro skyrimo procedūros metu (pvz., arbitro skyrimo termino pažeidimas), tokios aplinkybės patenka į KAJ 50 straipsnio 3 dalies 4 punkto taikymo sritį. Tačiau jeigu nustatoma, kad arbitrą paskyrė subjektas, kuris apskritai neturi teisės skirti arbitrų, tokios aplinkybės patenka į viešosios tvarkos išlygos taikymo sritį (KAJ 50 straipsnio 3 dalies 6 punktas)³³². Todėl teismas, nustatęs, kas ir kokiomis aplinkybėmis paskyrė arbitrą, toliau turi vertinti, į kokio arbitražo sprendimo panaikinimo pagrindo taikymo sritį patenka (jei patenka) jo nustatytos aplinkybės.

Vienoje byloje pareiškėja teigė, kad arbitražo teismo sprendimas turi būti panaikintas KAJ 50 straipsnio 3 dalies 4 ir 6 punktų pagrindais, nes jai nebuvo suteikta galimybė suprasti procesą ir tinkamai apginti savo teises dėl tos priežasties, kad arbitražinis procesas vyko atsakovės vadovui nesuprantama rusų kalba. Vadovaujantis KAJ 31 straipsnio 1 dalimi, jeigu šalys nesusitaria kitaip, kalbą ar kalbas, kurios bus vartojamos arbitražinio nagrinėjimo metu, nustato arbitražo teismas. Jeigu šalys nesusitarė dėl arbitražinio nagrinėjimo kalbos, tada iki tol, kol arbitražo teismas

³²⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. liepos 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-902/2014.

³²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-38/2008; 2011 m. rugpjūčio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-344/2011.

³³⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. rugpjūčio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1156/2014.

³³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-471-916/2016.

³³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-471-916/2016.

nustatys arbitražinio nagrinėjimo kalbą, arbitražinio nagrinėjimo kalba laikoma kalba, kuria sudarytas arbitražinis susitarimas. Taigi jeigu nėra kitokio šalių susitarimo, teisė nustatyti arbitražinio nagrinėjimo kalbą suteikiama arbitražo teismui, o iki atitinkamo arbitražo teismo sprendimo priėmimo arbitražinis nagrinėjimas vyksta kalba, kuria sudarytas arbitražinis susitarimas³³³. LApT tokį argumentą atmetė, nes nustatė, jog pareiškėjui arbitražo proceso kalba buvo suprantama:

<...> arbitražo teismas neturėjo jokio pagrindo abejoti, kad arbitražo proceso kalba pareiškėjai yra suprantama, o pati pareiškėja, kaip jau minėta, šio klausimo nekėlė. Pareiškėja arbitražo byloje pateikė atsiliėpimą rusų kalba, pasirašytą jos direktoriaus A. W., kuriame nenurodė jokių prieštaravimų dėl arbitražo proceso kalbos (b. l. 82–86). Be to, kaip matyti iš byloje esančių duomenų, rusų kalba ne tik buvo viena iš kalbų, kuriomis sudaryta Sutartis, – būtent šia kalba vyko susirašinėjimas tarp Sutarties šalių. Byloje, be kita ko, yra netgi atsakovės UAB „WEY mašinos“ paties direktoriaus A. W., kuris, kaip įrodinėjama nagrinėjamu skundu, nemoka rusų kalbos, šia kalba rašyti elektroniniai laiška³³⁴.

Ginčo nearbitruotinumumas

Arbitražo teismo sprendimas gali būti panaikinamas, kai padavusi skundą šalis pateikia įrodymus, jog ginčas pagal Lietuvos Respublikos įstatymus negali būti perduotas arbitražui (KAJ 50 straipsnio 3 dalies 5 punktas). Šio arbitražo teismo sprendimo panaikinimo pagrindo vertinimas glaudžiai susijęs su KAJ 12 straipsnio, kuriame reglamentuojami ginčai, kurie negali būti perduoti arbitražui, vertinimu. Tai vienas iš dviejų arbitražo teismo sprendimo panaikinimo pagrindų, kurių patikrinimą teismas atlieka *ex officio*. Kasacinio teismo praktikoje pripažįstama, kad arbitruotinumumo taisyklių pažeidimas kartu lemia ir neteisėtą tam tikro ginčo pašalinimą iš valstybės teismų jurisdikcijos srities, taip pažeidžiant vienos iš šalių teisę į teisminę gynybą³³⁵.

Vertinant aptariamą KAJ normos taikymą, atliekamas ginčo arbitruotinumumo vertinimas, kurio metu nustatoma, ar ginčas galėjo būti nagrinėjamas arbitražo teisme. Kadangi ginčų objektinio arbitruotinumumo klausimas aptartas šios apžvalgos skirsnyje „Objektinis arbitruotinumumas“, išsamiau dėl šio pagrindo taikymo ir aiškinimo nepasisakoma.

Arbitražo sprendimo prieštaravimas viešajai tvarkai

Arbitražo teismo sprendimas gali būti panaikintas, jei jis prieštarauja viešajai tvarkai (KAJ 50 straipsnio 3 dalies 6 punktas). Tai vienas iš dviejų arbitražo teismo sprendimo panaikinimo pagrindų, kurių patikrinimą teismas atlieka *ex officio*.

Viešosios tvarkos sąvoka KAJ nėra apibrėžta, tačiau jos turinys ir ribos formuojami teismų praktikoje bei teisės doktrinoje. Sąvoka „viešoji tvarka“ tarptautinio arbitražo doktrinoje ir praktikoje aiškinama kaip tarptautinė viešoji tvarka, apimanti fundamentalius sąžiningo proceso principus, taip pat imperatyvias teisės normas, įtvirtinančias pagrindinius ir visuotinai pripažintus teisės principus³³⁶. Pagrindinis atitikties viešajai tvarkai tikslas – apsaugoti fundamentalias valstybės

³³³ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. rugsėjo 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-897-823/2018.

³³⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. rugsėjo 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-897-823/2018.

³³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-365-969/2016.

³³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-612/2004; 2006 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-179/2006; 2006 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-434/2006; 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-443/2008.

teisinės sistemos vertybes nuo priimto ir įsiteisėjusio arbitražo teismo sprendimo teisinių padarinių, keliančių grėsmę toms vertybėms. Teismas, sprenddamas, ar prašomas panaikinti arbitražo teismo sprendimas neprieštarauja viešajai tvarkai, nesprendžia, ar arbitražo teismas tinkamai nustatė faktines aplinkybes ir tinkamai jas vertino, nenagrinėja, kaip buvo tiriami įrodymai arbitražo procese, taip pat nevertina, ar buvo tinkamai taikytos proceso ir materialinės teisės normos³³⁷.

Teismas, sprenddamas, ar arbitražo teismo sprendimas atitinka Lietuvos Respublikos viešąją tvarką, neturi šios sąvokos aiškinti taip plačiai, kaip ji aiškinama sprendžiant ginčus dėl pirmosios instancijos teismo procesinių sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo apeliacine tvarka. Nacionalinių materialinės teisės normų taikymo tinkamumas paprastai nepatenka į LApT jurisdikciją, sprendžiant dėl arbitražo sprendimo atitikties viešajai tvarkai, nebent šių normų netinkamu taikymu būtų ne tik iš esmės neteisingai išspręsta byla, bet ir nepaisyta visuotinai žinomų ir pripažintų taisyklių³³⁸.

Praktikoje kyla klausimų, ar arbitražo teismo sprendimas priteisti baudinio pobūdžio netesybas pažeidžia viešąją tvarką. Vienas vertus, pripažįstama, kad neprotingai didelės netesybos gali būti vertinamos kaip viešosios tvarkos pažeidimas, jeigu jos reikštų lupikavimo įteisirimą³³⁹. Kita vertus, tai, kad šalys sutartyje nustatė nemažus delspinigius, savaime nereiškia, jog arbitražinio teismo sprendimas, kuriuo priteisti delspinigiai, pažeidžia viešąją tvarką. Pavyzdžiui, vienoje byloje LApT sprendė, ar netinkamas Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijos (CMR) aiškinimas ir taikymas priteisiant nepagrįstai didelę baudą, kai kurių atsiliepimo argumentų nevertinimas, priteistų bylinėjimosi išlaidų dydis nepažeidžia viešosios tvarkos. LApT nekonstatavo viešosios tvarkos pažeidimo šioje byloje, tačiau sutiko, kad lupikiškų netesybų taikymas galėtų lemti viešosios tvarkos pažeidimą³⁴⁰.

Kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad sutartinės netesybos apibrėžia šalių atsakomybės ribas už prievolės neįvykdymą sutarties sudarymo momentu ir suteikia teisę į jas, konstatavus prievolės neįvykdymo faktą; sutartinių netesybų ypatumai neleidžia jų mažinti iki kreditoriaus įrodytų nuostolių dydžio, nes taip būtų paneigiamas sutarčių laisvės principas; teismas turi teisę mažinti sutartines netesybas tik nustatęs, kad konkrečiu atveju netesybos aiškiai per didelės (neprotingai didelės) arba prievolė iš dalies įvykdyta, kiekvienu atveju turi būti vertinamos konkrečios bylos aplinkybės, nes atsižvelgiant į faktinę situaciją tas pats netesybų dydis vienu atveju gali būti pripažintas tinkamu, o kitu – aiškiai per dideliu. Kasacinis teismas taip pat konstatavo, kad, sprendžiant dėl priteistinių sutartinių netesybų dydžio, svarbu atsižvelgti į tai, jog netesybos nustatytos šalių valia jų sudarytoje sutartyje, įvertinti konkrečių sutartinių santykių pobūdį (pvz., abi sutarties šalys – privatūs verslo subjektai, turintys patirties verslo bei derybų srityje, galintys numatyti įsipareigojimų neįvykdymo padarinius ir laisva valia pasirenkantys sutarties sąlygas), nes neturėtų būti iš esmės paneigiama šalių valia dėl atsakomybės už sutartinių įsipareigojimų neįvykdymą³⁴¹.

Verslo subjektai, sudarydami sandorius, gali laisva valia susitarti dėl atsakomybės už sutartinių prievolių neįvykdymą pobūdžio ir dydžio ir toks jų susitarimas turi būti gerbiamas, teismas neturėtų formaliais pagrindais paneigti šalių išreikštos ir suderintos valios. Jų susitarimai, nesant

³³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. liepos 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2012.

³³⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. liepos 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-350/2012.

³³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-179/2006; 2008 m. kovo 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-161/2008; kt.

³⁴⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1258/2013.

³⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-304/2007; 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-409/2010; kt.

išskirtinių aplinkybių, dėl kurių būtų pagrindas konstatuoti pagrindinių, svarbiausių teisės nuostatų pažeidimą, nėra viešosios tvarkos dalykas³⁴².

Kadangi arbitražo teismai bylas nagrinėja, be kita ko, aiškindami ir taikydami imperatyvias teisės normas, į viešosios tvarkos išlygos ribas paprastai nepatenka arbitražo teismo sprendimo patikrinimas imperatyvių teisės normų tinkamo taikymo aspektu. Taigi ne bet kokių imperatyvių teisės normų netinkamas taikymas arbitražo teismo sprendime lemia šio sprendimo prieštaravimą viešajai tvarkai. Priešingas aiškinimas reikštų, kad arbitražo teismo sprendimo apskundimo procese yra revizuojamas pats sprendimas, nors to daryti negalima. Viešosios tvarkos išlygos taikymas galimas tik tokiu atveju, kai imperatyvių įstatymų normų pažeidimas yra absoliučiai akivaizdus ir juo paminamos ne bet kokios, o pačios fundamentaliausios ir reikšmingiausios valstybės ir visuomenės vertybės, pripažintos tarptautiniu lygmeniu³⁴³.

Arbitražo teismo sprendimas turėtų būti naikinamas dėl jo prieštaravimo Lietuvos Respublikos viešajai tvarkai, nustačius, kad arbitražo teismo sprendimui suteiktos vykdomosios galios realizavimas akivaizdžiai reikštų neabejotiną pamatinių (imperatyvių) teisės normų pažeidimą. Praktikoje skiriami procesinis ir materialusis viešosios tvarkos aspektai, pagal kuriuos turi būti atliekama apskųsto arbitražo teismo sprendimo tikrinimo procedūra³⁴⁴. Procesinės viešosios tvarkos aspektą apibrėžia fundamentalūs principai, kuriais nustatomi ginčų sprendimo tvarkos imperatyvūs reikalavimai (pvz., *res judicata* principo galia, teisė būti išklausytam, teisė į nešališką procesą)³⁴⁵.

Taip pat neteisingas teisės normų taikymas nėra pagrindas laikyti, kad buvo pažeista viešoji tvarka. Toks pats principas taikomas ir arbitražo teismo nustatytiems faktams.

Praktikoje kyla klausimų, ar viešosios tvarkos pažeidimo pagrindą sudaro tai, kad bylą išnagrinėjo neteisėtos sudėties arbitražo teismas.

Nors pažeidimai, susiję su arbitražo teismo sudėtimi, yra priskirti prie pagrindų, kuriuos turi įrodinėti šalys, arbitrų skyrimas yra viena iš esminių šalių teisių arbitražo procese, turinti esminę įtaką visam arbitražo procesui. Todėl šiurkštūs ir aiškūs arbitražo teismo sudėties formavimo tvarkos pažeidimai gali patekti į viešosios tvarkos pažeidimo taikymo sritį. Taigi teismas, nagrinėjantis prašymą panaikinti arbitražo teismo sprendimą, aplinkybes, patenkančias į KAĮ 50 straipsnio 3 dalies 4 punkto taikymo sritį, analizuoja ir vertina tiek, kiek jų egzistavimą įrodo juos prašanti taikyti šalis. Tačiau tais atvejais, kai teismas nustato, kad arbitražo procese formuojant teismo sudėtį padarytas šiurkštus teisės į tinkamą procesą pažeidimas, atitinkamų aplinkybių patikrinimas tiek, kiek tai susiję su galimo viešosios tvarkos pažeidimo nustatymu ir įvertinimu, gali būti atliekamas pagal procesines taisykles, kuriomis reglamentuojamas viešosios tvarkos pagrindas, – pagal KAĮ 50 straipsnio 3 dalies 6 punktą.

Vienoje byloje arbitražo teismo sprendimą apskundusi šalis teigė, kad arbitražo teismo pirmininko įsakymu arbitras buvo laikinai išbrauktas iš rekomenduojamų arbitrų sąrašo, todėl neturėjo įgaliojimų priimti sprendimo. Teismas atmetė argumentus dėl neteisėtos arbitražo teismo sudėties:

Vilniaus komercinio arbitražo teismo rekomenduojamas arbitrų sąrašas nėra privalomas ginčo šalims, jis yra rekomendacinio pobūdžio ir nereikia į jį įtrauktų asmenų įgaliojimų nagrinėti arbitražo bylas patvirtinimo. Tai patvirtina Reglamento

³⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-104/2011.

³⁴³ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-50-381/2018.

³⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-612/2004.

³⁴⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1326/2014.

16 straipsnio 7 dalis, kurioje nurodyta, kad šalis turi teisę arbitru paskirti asmenį, kuris nėra įrašytas į Vilniaus komercinio arbitražo teismo rekomenduojamų arbitrų sąrašą. Pagal KAJ 14 straipsnio 1 dalį arbitru gali būti paskirtas bet kuris veiksnus fizinis asmuo, jeigu šalis nesusitaria kitaip; reikalingas tik rašytinis asmens sutikimas būti arbitru. Taigi arbitro E. R. laikinas pašalinimas nuo 2014 m. liepos 25 d. iš arbitražo teismo rekomenduojamų arbitrų sąrašo nereiškia jo įgaliojimų nagrinėti arbitražo bylą Nr. 290 nutraukimo arba sustabdymo, todėl atsakovo skundo argumentai dėl neteisėtos arbitražo teismo sudėties atmetini kaip nepagrįsti³⁴⁶.

Vis dėlto LAPT vienoje byloje konstatavo viešosios tvarkos pažeidimą, nustatęs realias abejones dėl arbitro nešališkumo. Teismas laikė, kad pats arbitražinio teismo sprendimas prieštarauja Lietuvos Respublikos įstatymuose įtvirtinai procesinei viešajai tvarkai, nes pažeidžia pamatinius sąžiningo arbitražo proceso principus³⁴⁷. Arbitražo teismo sprendimo prieštaravimas viešajai tvarkai taip pat buvo konstatuotas ir kitoje kasacinio teismo nagrinėtoje byloje, kurioje teismas nustatė, kad du advokatų profesinės bendrijos advokatai iš esmės kontroliavo arbitražo institucijos dalininkus, o du advokatų kontoroje advokatais dirbę asmenys yra buvę Lietuvos arbitražo teismo pirmininkais³⁴⁸.

Kitoje byloje prieštaravimo viešajai tvarkai klausimas buvo grindžiamas Viešųjų pirkimų tarnybos išvada, kad rangos sutartis sudaryta pažeidžiant imperatyvias įstatymo normas ir arbitražo teismas nesuteikė galimybės Viešųjų pirkimų tarnybai dalyvauti nagrinėjant arbitražo bylą, be to, arbitražo teismas atmetė pareiškėjos prašymą į bylos nagrinėjimą įtraukti techninio projekto rengėją, nors arbitražo teismo sprendimas turėjo įtakos jo teisėms ir pareigoms. Taip pat pareiškėja įrodinėjo, kad arbitražo teismas nesuteikė atsakovėms galimybės pateikti jų paaiškinimus pagrindžiančius įrodymus ir taip buvo paneigta jų teisė į teisingą bylos nagrinėjimą. LAPT konstatavo, kad vadovaujantis viešosios tvarkos samprata pareiškėjos argumentai dėl netinkamo procesinių normų taikymo, neįtraukiant trečiųjų asmenų į arbitražo bylos nagrinėjimą ir neišreikalaujant įrodymų, nepatvirtina šios tvarkos pažeidimo. Teismas atkreipė dėmesį, kad Viešųjų pirkimų tarnybos išvadoje nebuvo konstatuota, jog rangos sutartis yra niekinė ir negaliojanti. Pagal teisinį reglamentavimą Viešųjų pirkimų tarnyba turėjo teisę, nustačiusi šio įstatymo ir kitų su jo įgyvendinimu susijusių teisės aktų pažeidimus, gindama viešąjį interesą, kreiptis į teismą dėl pirkimo sutarties pripažinimo negaliojančia ir (ar) alternatyvių sankcijų taikymo. Pati pareiškėja šiuo pagrindu rangos sutarties taip pat neginčijo³⁴⁹.

Be kita ko, aptariamoje byloje kasacinis teismas konstatavo, kad faktas, jog arbitražo byloje gali būti surinkti ne visi reikšmingi dokumentai, gali lemti šalies galimybės pateikti savo poziciją ir gintis apribojimą bei esminį teisės į teisingą bylos nagrinėjimą pažeidimą. Kadangi dokumentų pridėjimas ar ne pridėjimas prie bylos yra nuo šalių valios nepriklausantis dalykas, esant akivaizdžiam arbitražo byloje surinktų duomenų nevientisumui, atitinkamos aplinkybės teismo procese dėl arbitražo sprendimo panaikinimo gali būti patikrinamos viešosios tvarkos aspektu. Nustačius, kad prie bylos nepridėti reikšmingi dokumentai, galintys turėti įtakos šalies galimybei gintis, tai gali būti savarankiškas pagrindas panaikinti arbitražo sprendimą. Atskirdamas KAJ 50 straipsnio 3 dalies 4 ir 6 punktų santykį, kasacinis teismas išskyrė šias sąlygas:

³⁴⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-240-370/2015.

³⁴⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-573-407/2015.

³⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. rugsėjo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-387-421/2016.

³⁴⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. sausio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-57-241/2016.

Jeigu nustatomas tik procedūrinis pažeidimas arbitro skyrimo procedūros metu (pvz., arbitro skyrimo termino pažeidimas), tokios aplinkybės patenka į KAĮ 50 straipsnio 3 dalies 4 punkto taikymo sritį. Tačiau jeigu nustatoma, kad arbitrą paskyrė subjektas, kuris apskritai neturi teisės skirti arbitrų, tokios aplinkybės patenka į viešosios tvarkos išlygos taikymo sritį (KAĮ 50 straipsnio 3 dalies 6 punktas)³⁵⁰.

Viešosios tvarkos pažeidimas nustatytas ir tuo atveju, kai arbitražo teismo procesu buvo pasinaudota siekiant patvirtinti neginčijamai didelį kreditoriaus reikalavimą bankroto byloje. Aptariamose bylose nustatyta, kad teismui pateiktas skundas iš esmės grindžiamas ne paties kilusio ginčo arbitražinio nagrinėjimo negalimumu ar bylą nagrinėjusio arbitro veiksmais, o galimu neteisėtu šalių susitarimu, pasinaudojant arbitražo proceso ypatumais (ribota arbitražo teismo sprendimo peržiūros galimybe), patvirtinti neginčijamą didelės sumos suinteresuoto asmens finansinį reikalavimą, esant jau pradėtam šios bendrovės bankroto procesui. Teismas atkreipė dėmesį, kad arbitražo teismo sprendimu priteista suma tiesiogiai susijusi su bankrutuojančios įmonės ir jos kreditorių interesus:

<...> atsižvelgiant į tai, jog pareiškėja yra bankrutuojanti bendrovė, suinteresuotam asmeniui ginčijamu arbitražo sprendimu priteistos sumos dydis teismo gali būti vertinamas viešosios tvarkos aspektu, kadangi šiuo atveju ginčijamas arbitražo sprendimas yra susijęs ne tik su arbitražo proceso šalių, bet ir su visų ŽŪB „Kraštovaizdis“ kreditorių teisėmis ir interesais. Viešasis interesas reikalauja, kad nebūtų patvirtintas nepagrįstas kreditoriaus reikalavimas, nes tokio reikalavimo patvirtinimas sumažina likusių kreditorių galimybes sulaukti, kad jų reikalavimas bus patenkintas.

<...> situacija, kai, pasinaudojant arbitražo proceso ypatumais, jau prasidėjus įmonės bankroto procesui iš esmės ne ginčo tvarka patvirtinamas ypač didelis kreditoriaus reikalavimas bankrutuojančiai įmonei, dėl kurio pagrįstumo kyla abejonių, laikytina pažeidžiančia viešąją tvarką KAĮ 50 straipsnio 3 dalies 6 punkto prasme³⁵¹.

Aplinkybė, kad vienas iš arbitrų pateikė atskirąją nuomonę dėl arbitražo teismo sprendimo dalies, kuria buvo patenkintas ieškinio reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo, taip pat nesudarė pagrindo konstatuoti viešosios tvarkos pažeidimo³⁵². Kitoje byloje prieštaravimas viešajai tvarkai nebuvo konstatuotas dėl arbitražo teismo nepagrįsto nesivadovavimo kasacinio teismo nutartimi ir joje pateiktais išaiškinimais. Teismo vertinimu, tai nelaikytina aplinkybe, patenkančia į arbitražo teismo sprendimo panaikinimo apimtį, t. y. LAPT sprendė, kad tokiais argumentais nepagrįstai siekiama išplėsti viešosios tvarkos sampratos ribas³⁵³.

Arbitražo teismo sprendimo prieštaravimas viešajai tvarkai taip pat nebuvo konstatuotas ir byloje, kurioje buvo teigiama, kad arbitražo procesas vyko šaliai galimai nesuprantama kalba. Teismas, įvertinęs bylos medžiagą, nustatė, kad šalių arbitražinis susitarimas buvo sudarytas dviem – rusų ir vokiečių – kalbomis, o arbitražo kalba sutartyje nebuvo nurodyta; atsakovei arbitražo teismui pateikus ieškinį rusų kalba, arbitražinis bylos nagrinėjimas vyko būtent šia kalba; arbitražo proceso metu nė viena šalis neišreiškė pageidavimo, kad nagrinėjimas vyktų kita kalba. LAPT

³⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-471-916/2016.

³⁵¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-518-823/2017.

³⁵² Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-435-381/2018.

³⁵³ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-566-370/2018.

vertinimu, arbitražo teismas neturėjo jokio pagrindo abejoti, kad arbitražo proceso kalba pareiškėjai yra suprantama, o pati pareiškėja šio klausimo nekėlė. Pareiškėja arbitražo byloje pateikė atsiliepimą rusų kalba, pasirašytą jos direktoriaus, kuriame nenurodė jokių prieštaravimų dėl arbitražo proceso kalbos³⁵⁴.

Tačiau teismų praktikoje nustatyta, kad viešosios tvarkos pažeidimo pagrindas gali būti šalies galimybės pateikti savo poziciją ir gintis ribojimas:

Faktas, kad arbitražo byloje gali būti surinkti ne visi reikšmingi dokumentai, gali lemti šalies galimybės pateikti savo poziciją ir gintis apribojimą bei esminį teisės į tinkamą procesą pažeidimą. Kadangi dokumentų pridėjimas ar ne pridėjimas prie bylos yra nuo šalių valios nepriklausantis dalykas, esant akivaizdžiam arbitražo byloje surinktų duomenų nevientisumui, atitinkamos aplinkybės teismo procese dėl arbitražo sprendimo panaikinimo gali būti patikrinamos viešosios tvarkos aspektu. Nustačius, kad prie bylos ne pridėti reikšmingi dokumentai, galintys turėti įtakos šalies galimybei gintis, tai gali būti savarankiškas pagrindas panaikinti arbitražo sprendimą³⁵⁵.

Arbitražo sprendimo panaikinimo teisiniai padariniai

KAJ ir kituose teisės aktuose nereglamentuojama tolesnė šalių ginčo sprendimo procedūra, kai arbitražo teismo sprendimas, kuriuo buvo išspręstas šalių ginčas, yra panaikinamas. KAJ VIII skyriuje įtvirtinti tik arbitražo teismo sprendimo panaikinimo pagrindai ir tvarka bei nutarties, kuria panaikintas arbitražo teismo sprendimas ar atsisakyta jį panaikinti, apskundimo tvarka (galimybė).

KAJ 49 straipsnyje reglamentuojama arbitražinio nagrinėjimo pabaiga. Šiame straipsnyje nustatyta, kad arbitražinis nagrinėjimas baigiamas galutiniu arbitražo teismo sprendimu arba šio straipsnio 2 (arbitražinio nagrinėjimo nutraukimas) ir 4 (prašymo dėl arbitražo pradžios arba ieškinio palikimas nenagrinėto) dalyse nustatytais pagrindais priimta arbitražo teismo nutartimi (1 dalis); arbitražo teismo įgaliojimai pasibaigia priėmus galutinį arbitražo teismo sprendimą (išskyrus KAJ 45 straipsnyje ir 50 straipsnio 6 dalyje nurodytus atvejus), nutraukus arbitražo bylą ar palikus prašymą dėl arbitražo pradžios arba ieškinį nenagrinėtą (10 dalis).

Kasacinis teismas, spręsdamas klausimą dėl tos pačios bylos pakartotinio nagrinėjimo arbitraže galimybės po to, kai teismas panaikino byloje priimtą pirmesnę arbitražo teismo sprendimą, nurodė, kad sprendžiant šį klausimą turi būti įvertinta aplinkybė, dėl kurios sprendimas buvo panaikintas, t. y. ar arbitražinis susitarimas dėl to laikytinas negaliojančiu ar niekiniu, ar neveikiančiu, ar jo negalima įvykdyti³⁵⁶.

Aptariamoje byloje teismas pripažino, kad teismui panaikinus arbitražo teismo sprendimą, konkrečios arbitrų kolegijos ar arbitro įgaliojimai yra pasibaigę (neatsinaujina) ir jie nebegali pakartotinai nagrinėti bylos, nepriklausomai nuo to, dėl kokių priežasčių priimtas arbitražo sprendimas panaikintas teismo. Be to, nėra teisinio pagrindo šių įstatymo nuostatų aiškinti plačiai kaip reiškiančių ne tik konkrečios sudėties arbitražo teismo įgaliojimų, bet ir šalių sudaryto arbitražinio susitarimo galiojimo pabaigą:

<...> nei iš konkrečių KAJ nuostatų, nei iš sisteminio jų visumos aiškinimo neišplaukia išvada, jog arbitražo sprendimo panaikinimas per se užkerta kelią nuolatinei arbitražo

³⁵⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. rugsėjo 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-897-823/2018.

³⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-471-916/2016.

³⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-488-469/2018.

institucijai administruoti arbitražo bylą pakartotinai po to, kai arbitražo sprendimas panaikinamas teismo. Vis dėlto tokie padariniai galimi tais atvejais, kai nustatoma, kad, tai pačiai arbitražo institucijai organizuojant ir administruojant arbitražą, neįmanoma pašalinti priežasčių, dėl kurių pirmasis arbitražo sprendimas buvo panaikintas, ir užtikrinti tinkamo, bendruosius teisės ir arbitražo principus atitinkančio arbitražo proceso³⁵⁷.

Taigi arbitražo teismo sprendimo panaikinimo pagrindų konstatavimas ne visada reiškia galimybę pakartotinai ginčą nagrinėti arbitražo teisme apribojimą. Tai priklauso nuo to, ar priežastys, dėl kurių buvo panaikintas pirmasis arbitražo teismo sprendimas, gali būti pašalintos nagrinėjant bylą toje pačioje arbitražo institucijoje pakartotinai. Tais atvejais, kai pažeidimą galima ištaisyti, byla turėtų būti nagrinėjama arbitražo teisme. Teismui konstatavus, kad arbitražo teismo sprendimo neteisėtumą lėmusios priežastys negali būti pašalintos pakartotiniame arbitražo procese, ieškinys gali būti priimtas nagrinėti teisme.

³⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-488-469/2018.

UŽSIENIO ARBITRAŽŲ SPRENDIMŲ PRIPAŽINIMAS IR VYKDYMAS

Užsienio arbitražo teismo sprendimo pripažinimas yra teisinės galios šiam sprendimui suteikimas Lietuvos Respublikoje, jo prilyginimas nacionalinio teismo ar arbitražo sprendimui. Tik pripažintas užsienio arbitražo teismo sprendimas sukelia teisinius padarinius Lietuvos Respublikoje, t. y. įgyja *res judicata* galią ir gali būti vykdomas³⁵⁸. Užsienio teismų (arbitražų) sprendimai Lietuvos Respublikos teritorijoje gali būti vykdomi tik tada, kai juos kaip valstybės įgaliota institucija pripažįsta LAPT (CPK 809 straipsnio 1 dalis).

Sprendžiant dėl tarptautinio komercinio arbitražo kaip teisės sistemos pobūdžio, teismų praktikoje pripažįstama, kad viešoji teisė nedaro įtakos tarptautinio komercinio arbitražo esmei, o tik tam tikru laipsniu sureguliuoja jo veikimą tam tikros valstybės teritorijoje. Pripažįstama, kad tarptautinis komercinis arbitražas yra mišraus pobūdžio *sui generis* institutas, turintis tiek viešosios, tiek privatinės teisės bruožų³⁵⁹.

Užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo sąlygos nustatytos 1958 m. Niujorko konvencijoje dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo ir Komercinio arbitražo įstatyme (CPK 810 straipsnio 6 dalis).

Prašymo pripažinti ir leisti vykdyti užsienio arbitražo sprendimą pateikimo bei nagrinėjimo tvarka

Užsienio valstybių ir tarptautinių teismų bei arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo Lietuvos Respublikos teritorijoje tvarka nustatyta Lietuvos Respublikos įstatimuose ir Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse (Teismų įstatymo 9 straipsnio 2 dalis).

Prašymo pripažinti ir leisti vykdyti užsienio arbitražo teismo sprendimą pateikimo ir nagrinėjimo tvarka reglamentuojama KAJ 51 straipsnyje: šalis, prašanti pripažinti ir (ar) leisti vykdyti užsienio arbitražo sprendimą, pateikia prašymą Lietuvos apeliaciniam teismui. Prie šio prašymo pridedami prašomo pripažinti ir (ar) leisti vykdyti užsienio arbitražo sprendimo ir arbitražinio susitarimo originalai arba tinkamai patvirtinti jų nuorašai. Jeigu arbitražo sprendimas ar arbitražinis susitarimas surašyti ne valstybine kalba, šalis, kuri kreipiasi, turi pateikti tinkamai patvirtintus šių dokumentų vertimus į valstybinę kalbą (2 dalis); dėl prašymo pripažinti ir (ar) leisti vykdyti užsienio arbitražo sprendimą Lietuvos apeliacinis teismas priima nutartį. Ši nutartis įsiteisėja jos priėmimo dieną. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis gali būti skundžiama Lietuvos Aukščiausiam Teismui per 30 dienų nuo jos priėmimo dienos. Skundo dėl šioje dalyje numatytos LAPT nutarties padavimui ir bylų procesui pagal šį skundą *mutatis mutandis* taikomos CPK XVII skyriaus nuostatos (3 dalis). Įsiteisėjus nutarčiai dėl užsienio arbitražo sprendimo pripažinimo ar pripažinimo ir vykdymo, užsienio arbitražo sprendimas yra vykdytinas dokumentas, vykdomas CPK nustatyta tvarka (4 dalis).

Bylų dėl užsienio arbitražo sprendimo pripažinimo ir vykdymo nagrinėjimas detalizuojamas CPK 811 straipsnyje: dėl užsienio arbitražo sprendimo pripažinimo į Lietuvos apeliacinį teismą turi teisę kreiptis arbitražo bylos šalis. Prie prašymo pripažinti ir (ar) leisti vykdyti užsienio arbitražo sprendimą pridedami Komercinio arbitražo įstatyme nurodyti dokumentai (3 dalis); prašymas pripažinti ir (ar) leisti vykdyti užsienio teismo (arbitražo) sprendimą žyminiu mokesčiu neapmokestinamas (4 dalis).

³⁵⁸ CPK 809 straipsnio 1 dalis, KAJ 51 straipsnio 4 dalis.

³⁵⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-57/2013.

Sprendžiant dėl teisės kreiptis dėl užsienio arbitražo teismo sprendimo pripažinimo turinčio asmens, praktikoje kyla klausimų, ar tokį prašymą turi teisę pateikti asmuo, perėmęs pirminės arbitražinio ginčo nagrinėjimo šalies teises ir pareigas. Nei KAJ, nei CPK nėra nustatytas procesinio teisių perėmimo ribojimas vykstant teismo procesui dėl arbitražo sprendimo pripažinimo ir leidimo vykdyti Lietuvos Respublikoje. Todėl nėra pagrįsta ir racionalu sieti procesinę teisę kreiptis dėl arbitražo teismo sprendimo pripažinimo ir leidimo vykdyti su materialinių teisių perėmimo momentu³⁶⁰. Atsižvelgiant į tai, kasacinio teismo praktikoje yra suformuluota teisės aiškinimo taisyklė:

CPK 811 straipsnio 3 dalis aiškinama taip, kad kreiptis į teismą dėl užsienio arbitražo teismo sprendimo pripažinimo gali ne tik arbitražo bylos šalys, bet ir tinkami šalių teisių perėmėjai³⁶¹.

CPK 811¹ straipsnyje reglamentuojamas bylos dėl užsienio arbitražo sprendimo pripažinimo ir vykdymo nagrinėjimas: prašymus pripažinti ir vykdyti užsienio arbitražo sprendimus nagrinėja Lietuvos apeliacinio teismo trijų teisėjų kolegija rašytinio proceso tvarka. Apie rašytinį procesą arbitražo proceso šalims pranešama pranešimais (1 dalis); teismo nutartis dėl užsienio arbitražo sprendimo pripažinimo ir vykdymo įsiteisėja jos priėmimo dieną. Ši nutartis ne vėliau kaip per 30 dienų nuo jos priėmimo dienos gali būti skundžiama Lietuvos Aukščiausiam Teismui. Skundo dėl užsienio arbitražo sprendimo pripažinimo ir vykdymo padavimui ir bylų procesui pagal šį skundą taikomos šio Kodekso XVII skyriaus nuostatos (2 dalis); prašymas pripažinti ir vykdyti užsienio arbitražo sprendimą gali būti paliktas nenagrinėtas, jeigu nustatoma, kad jis pateiktas nesilaikant šiame Kodekse ar Komercinio arbitražo įstatyme nustatytos tvarkos (3 dalis).

Tačiau procesinius klausimus, kurie turi būti nagrinėjami rašytinio proceso tvarka, teismas gali išnagrinėti žodinio proceso tvarka, pripažinęs, kad tai būtina (CPK 153 straipsnio 3 dalis). Vadinasi, nagrinėjant minėtą klausimą, teisėjų kolegijai nustačius aplinkybes, dėl kurių būtų būtinas teismo posėdis žodinio proceso tvarka, jis nagrinėjamas ne rašytinio, bet žodinio proceso tvarka.

Lietuvos Respublikos nacionalinio teismo procesinio sprendimo, kuriuo pripažįstamas užsienio teismo (arbitražo) sprendimas, įsiteisėjimo data yra teisiškai reikšminga, nes nuo jos pradedamas skaičiuoti CPK 606 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas vykdomųjų dokumentų pateikimo vykdyti terminas užsienio teismo (arbitražo) sprendimams vykdyti³⁶².

Užsienio arbitražo sprendimo tikrinimo apimtis

Teismo kompetencija nagrinėjant prašymą pripažinti ir vykdyti užsienio arbitražo teismo sprendimą yra ribota. Tokiais atvejais peržiūrėjimo procedūra nėra tokia išsami, kad prilygtų arbitražo teismo sprendimo ar kai kurių jame nagrinėtų klausimų peržiūrėjimui iš esmės³⁶³. Teismas, nagrinėjantis užsienio arbitražo teismo sprendimo pripažinimo ir leidimo vykdyti klausimą, neturi teisės nagrinėti bylos iš esmės, aiškintis, ar arbitrai teisingai nustatė faktines bylos aplinkybes, ar teisingai ištyrė bei įvertino įrodymus, ar tinkamai taikė teisės normas ir pan.³⁶⁴ Todėl teismas tokiu atveju turi tik patikrinti, ar nėra teisės aktuose nustatytų sprendimo nepripažinimo pagrindų:

³⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-381-915/2016.

³⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-381-915/2016.

³⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-267-611/2017.

³⁶³ Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. gegužės 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-52-381/2015.

³⁶⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-72-381/2018.

<...> užsienio teismo sprendimo pripažinimo procedūra – tai patikrinimas, ar nėra sprendimo nepripažinimo pagrindų, sprendžiant šį klausimą, negali būti iš naujo tiriami bylos faktai bei tikrinama, ar užsienio valstybės teismo sprendimas yra teisėtas ir pagrįstas <...>. Taigi prašymą pripažinti užsienio valstybės sprendimą nagrinėjantis teismas neturi tikrinti, ar teisingai užsienio valstybės teismas pritaikė materialinius ir procesinius įstatymus, jo kompetencijos ribos – patikrinimas, ar nėra tarptautinėje sutartyje ar kitame teisės akte (įstatyme, reglamente, kt.) nustatytų pagrindų sprendimo nepripažinti ir neleisti jo vykdyti³⁶⁵.

Įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės tokio pobūdžio bylose yra aiškiai suformuluotos. Pagal suformuluotą taisyklę šalis, teigianti, kad yra Niujorko konvencijoje numatyti sprendimo nepripažinimo pagrindai, turi pareigą juos įrodyti, išskyrus Niujorko konvencijos V straipsnio 2 punkte nustatytų pagrindų egzistavimą, kuriuos teismas privalo patikrinti *ex officio*:

Todėl būtent šiai šaliai tenka pareiga įrodyti aplinkybes, sudarančias užsienio arbitražo sprendimo nepripažinimo pagrindą. Niujorko konvencijos V straipsnio 2 punkte įtvirtinti užsienio arbitražo sprendimų nepripažinimo pagrindai pasižymi tuo, jog dėl jų buvimo teismas turi spręsti ex officio, t.y. kiekvienu atveju, nepriklausomai, ar šalis, prieš kurią nukreiptas užsienio arbitražo teismo sprendimas, jais remiasi³⁶⁶.

Niujorko konvencijos taikymas

Arbitražo teismo sprendimas, priimtas bet kurioje valstybėje – Niujorko konvencijos dalyvėje, Lietuvos Respublikoje pripažįstamas ir vykdomas pagal KAĮ 51 straipsnį ir Niujorko konvencijos nuostatas (KAĮ 51 straipsnio 1 dalis).

Niujorko konvencija yra tarptautinė sutartis³⁶⁷, sudedamoji Lietuvos teisinės sistemos dalis (Konstitucijos 138 straipsnis). Niujorko konvencijoje nustatyti esminiai tarptautinės privatinės teisės principai dėl užsienio arbitražų sprendimų privalomumo, pripažinimo ir jų vykdymo. Teismų praktikoje aptarti šios sutarties aiškinimo būdai:

<...> Niujorko konvencijos aiškinimui taikomi arbitražo sprendimo priverstinio vykdytinumo prezumpcijos principas (pro enforcement bias), pragmatiško, lankstaus ir neformalaus požiūrio principas (pragmatic, flexible and non – formalistic approach), 1958 m. Niujorko konvencijos VII straipsnyje numatytas Konvencijos maksimalaus efektyvumo (maximum effectiveness) principas, reiškiantis, jog tuo atveju, jeigu pripažįstant ir leidžiant vykdyti užsienio valstybės arbitražo sprendimą egzistuoja galimybė taikyti tarptautinę sutartį ar nacionalinį teisės aktą, kurie nustatytų arbitražo sprendimo pripažinimui palankesnę teisinę režimą, nei 1958 m. Niujorko konvencija, šalys gali siekti tokio teisės akto taikymo, o teismas gali tokį teisės aktą taikyti³⁶⁸.

Prie Niujorko konvencijos prisijungusių valstybių teismai, pirma, jeigu jiems pateikiamas ieškinys klausimu, dėl kurio šalys yra sudariusios arbitražinį susitarimą, vienai iš pusių prašant,

³⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-278/2012.

³⁶⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. gruodžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-79/2012.

³⁶⁷ Ratifikuoja 1995 m. sausio 17 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. 1-760.

³⁶⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-57/2013.

nukreipia šalis į arbitražą, antra, pripažįsta ir leidžia vykdyti arbitražo teismo priimtus sprendimus šioje konvencijoje išdėstytomis sąlygomis. Nuo šių įsipareigojimų gali būti nukrypstama tik tais atvejais, kai tai leidžia Niujorko konvencija, – arbitražinis susitarimas gali būti nepripažįstamas, jeigu jis yra negaliojantis, neteko galios arba negali būti įvykdytas³⁶⁹.

Niujorko konvencijos V straipsnyje įtvirtintas baigtinis užsienio arbitražo teismo sprendimų nepripažinimo pagrindų sąrašas. Niujorko konvencijos V straipsnyje yra nustatytos dvi sprendimų nepripažinimo grupės, kurios tarpusavyje skiriasi subjektų, galinčių ir (ar) turinčių pareigą inicijuoti jų taikymą bei turinčių įrodinėjimo pareigą:

Konvencijos V straipsnio 1 punkte įtvirtinti pagrindai, kurie taikomi tik tada, kai to reikalauja arbitražo šalis, prieš kurią priimtas prašomas pripažinti ir leisti vykdyti užsienio arbitražo sprendimas. Todėl būtent šiai šaliai tenka pareiga įrodyti aplinkybes, sudarančias užsienio arbitražo sprendimo nepripažinimo pagrindą. 1958 m. Niujorko konvencijos V straipsnio 2 punkte įtvirtinti užsienio arbitražo sprendimų nepripažinimo pagrindai pasižymi tuo, jog dėl jų buvimo teismas turi spręsti ex officio, t. y. kiekvienu atveju, nepriklausomai, ar šalis, prieš kurią nukreiptas užsienio arbitražo teismo sprendimas, jais remiasi³⁷⁰.

Niujorko konvencija yra Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis, todėl teismas gali atsisakyti pripažinti užsienio teismo arbitražo sprendimą tik Konvencijoje nustatytu (-ais) pagrindų (-ais):

1958 m. Niujorko konvencijos straipsnyje nustatytų nepripažinimo pagrindų sąrašas yra baigtinis. Tai reiškia, jog teismas, sprendžiantis užsienio valstybės arbitražo sprendimo pripažinimo ir leidimo jį vykdyti klausimą, gali atsisakyti pripažinti šį sprendimą tik 1958 m. Niujorko konvencijoje įtvirtintais pagrindais <...>³⁷¹.

Kiti, nei Konvencijoje nustatyti, užsienio arbitražo sprendimų nepripažinimo pagrindai negali būti taikomi:

Dėl šių priežasčių šalių pateikiami argumentai, nesusiję su 1958 m. Niujorko konvencija (dėl sprendimo pripažinimo netikslingumo, fakto, kad pareiškėjos finansinis reikalavimas yra patvirtintas suinteresuoto asmens restruktūrizavimo byloje, arbitražo proceso neekonomiškumo) negali būti pagrindas atsisakyti pripažinti ir leisti vykdyti Vienos arbitražo 2012 m. spalio 24 d. sprendimą³⁷².

Atsisakymo pripažinti ir leisti vykdyti užsienio arbitražo sprendimą pagrindai

Vertinant Niujorko konvencijos V straipsnyje įtvirtintus užsienio arbitražo teismo sprendimo nepripažinimo pagrindus, reikia atskirti šiame straipsnyje esančius du pagrindus ir jų taikymo tvarką:

³⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-267-611/2017.

³⁷⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. rugsėjo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-64/2013.

³⁷¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. rugsėjo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-64/2013.

³⁷² Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. rugsėjo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-64/2013.

- Suinteresuotam asmeniui nepateikus atsiliepimo (prieštaravimų) teismas netikrina Niujorko konvencijos V straipsnio 1 punkte nustatytų nepripažinimo pagrindų, nes jie taikomi tik tada, kai to reikalauja arbitražo šalis, prieš kurią priimtas prašomas pripažinti ir leisti vykdyti užsienio valstybės arbitražo sprendimas.
- Niujorko konvencijos V straipsnio 2 punkte įtvirtinti užsienio valstybės arbitražo sprendimo nepripažinimo pagrindai pasižymi tuo, jog dėl jų buvimo teismas turi spręsti *ex officio*, t. y. kiekvienu atveju, nepriklausomai, ar šalis, prieš kurią nukreiptas užsienio valstybės arbitražo sprendimas, jais remiasi³⁷³.

Pareiga įrodyti Niujorko konvencijos V straipsnio 1 punkte nustatytų pagrindų, kuriais vadovaujantis prašoma atsisakyti pripažinti ar leisti vykdyti arbitražo sprendimą, buvimą tenka asmeniui, prieš kurį nukreiptas arbitražo sprendimas³⁷⁴. Toliau aptariami Lietuvos teismų praktikoje pasitaikantys Niujorko konvencijos taikymo klausimai.

a) Niujorko konvencijos V straipsnio 1 punkto b papunktis: *pusei, prieš kurią padarytas sprendimas, nebuvo reikiamai pranešta apie arbitro paskyrimą ar apie arbitražo nagrinėjimą arba dėl kitų priežasčių ši pusė negalėjo pateikti savo pasiaiškinimų.*

Šios nuostatos tikslas yra užtikrinti arbitražinio ginčo šalių galimybes aktyviai dalyvauti arbitražiniame nagrinėjime ir spręsti dėl arbitro skyrimo. Neretai sprendžiant klausimą dėl užsienio arbitražo teismo sprendimo pripažinimo kyla klausimas dėl arbitražo proceso dalyvių tinkamo informavimo apie arbitražo procesą ir (ar) dokumentų įteikimą. Šie klausimai svarbūs sprendžiant dėl užsienio arbitražo teismo sprendimų nepripažinimo pagrindų. Pagal formuojamą teismų praktiką teismas, spręsdamas dėl asmens informavimo apie užsienio valstybėje inicijuotą arbitražo procesą, kurio šalis jis yra, turi nustatyti:

- 1) ar užsienio valstybės arbitražo teismas užtikrino realų asmens žinojimą apie užsienio valstybėje vykusį teismo (arbitražo) procesą, kurio šalis jis yra;
- 2) ar informavimo ir procesinių dokumentų įteikimo būdas ir laikas neužkirto kelio šiam asmeniui veiksmingai naudotis užsienio valstybės teisės aktuose įtvirtintomis teisėmis³⁷⁵.

Atliekant asmens informavimo apie teismo procesą, bylos iškelimo ar jiems lygiaverčių procesinių dokumentų įteikimo šiam asmeniui tinkamumo vertinimą, turi būti nustatoma, ar konkrečiu atveju buvo pasiekta minėto proceso teisės instituto paskirtis – užtikrintas realus asmens žinojimas apie prieš jį inicijuotą teismo procesą, ar informavimo ir procesinių dokumentų įteikimo būdas ir laikas neužkirto kelio šiam asmeniui veiksmingai naudotis procesiniuose teisės aktuose įtvirtintomis teisėmis³⁷⁶.

Jeigu minėtas tikslas pasiekiamas (asmuo laiku ir tokiu būdu, kuris jam leidžia suprasti teismo procesą inicijavusio asmens reikalavimo esmę, informuojamas apie procesą) laikoma, kad jis turi realią galimybę šiame procese dalyvauti ir jame gintis³⁷⁷.

Dokumentai asmeniui gali būti įteikiami nebūtinai laikantis visų egzistuojančių formalių taisyklių, tačiau jie turi būti įteikiami prieš tiek laiko ir tokiu būdu, kad atsakovas galėtų veiksmingai pasirūpinti savo teisių gynimu teisme. Tokio aiškinimo tikslas yra atimti iš atsakovo galimybę

³⁷³ Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-53-370/2019.

³⁷⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-36-381/2019.

³⁷⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. vasario 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-4-407/2018.

³⁷⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. rugsėjo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-20/2012.

³⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. spalio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-375/2009.

piktnaudžiauti savo procesinėmis teisėmis tokiu būdu, kad jis neįsitraukia į ginčo nagrinėjimą teisme, motyvuodamas tuo, jog jo informavimas apie proceso pradžią turėjo formalių procesinių trūkumų³⁷⁸.

Vienoje byloje teismas sprendė klausimą dėl Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose, Niujorko konvencijos ir Hagos konvencijos taikymo. Teismas pažymėjo, kad tarptautinėje sutartyje nurodytiems procesinių dokumentų įteikimo būdams būdingas formalizmas ir ilgai trunkančios dokumentų įteikimo procedūros ne visais atvejais gali būti suderinami su Niujorko konvencijos pobūdžiu ir šalių, sudarančių arbitražinį susitarimą, siekiamais tikslais, į kuriuos turi būti atsižvelgiama taip pat ir arbitražų sprendimų pripažinimo procese (operatyvus ginčo nagrinėjimas, procedūrų lankstumas, konfidencialumas ir kt.). LAPT konstatavo, kad Hagos konvencijoje numatyti dokumentų įteikimo būdai yra suderinami su Niujorko konvencijos tikslais:

1958 m. Niujorko konvencijos tikslus geriau atitinka 1965 m. Hagos konvencijoje numatyti procesinių dokumentų įteikimo užsienyje gyvenantiems (įsteigtiems) asmenims būdai, kadangi jie leidžia pasiekti spartesnę bylą dėl užsienio valstybių arbitražų sprendimų pripažinimo ir leidimo juos vykdyti išnagrinėjimą. Todėl laikytina, kad Lietuvos apeliacinis teismas turėjo pagrindą suinteresuotam asmeniui įteikti procesinius dokumentus ne pagal Tarptautinės sutarties, o pagal 1965 m. Hagos konvencijos nuostatas ir tai atitinka 1958 m. Niujorko konvencijos tikslus <...>³⁷⁹.

Sprendžiant dėl tinkamo dokumentų įteikimo arbitražo procese, LAPT tinkamo informavimo apie arbitražo procesą klausimą sprendė taikydamas ir Dokumentų įteikimo reglamentą bei aptarė dokumentų įteikimo tikslus:

<...> atliekant asmens informavimo apie teismo ar arbitražo procesą, bylos iškelimo ar jiems lygiaverčių procesinių dokumentų įteikimo šiam asmeniui tinkamumo vertinimą, turi būti nustatoma, ar konkrečiu atveju buvo pasiekta minėto proceso teisės instituto paskirtis – užtikrintas realus asmens žinojimas apie užsienio valstybėje inicijuotą teismo procesą, ar informavimo ir procesinių dokumentų įteikimo būdas ir laikas neužkirto šiam asmeniui kelio veiksmingai naudotis atitinkamos valstybės proceso teisės aktuose įtvirtintomis teisėmis³⁸⁰.

Vienoje byloje nurodyta, kad apie šalies informavimą dėl užsienio arbitražo proceso galima spręsti iš siųstų elektroninių laiškų ir bylos aplinkybių visumos. Byloje buvo nustatyta, kad visi pranešimai arbitražo bylos nagrinėjimo metu atsakovams visų pirma buvo siunčiami elektroniniu paštu. Teismas pripažino, kad elektroninio pašto, kaip dokumentų įteikimo būdo, naudojimas galėtų būti pripažintas tinkamu, jei remiantis byloje nustatytais faktinėmis aplinkybėmis būtų galima padaryti išvadą dėl jo efektyvumo, konstatuojant, jog atsakovai gavo jiems siunčiamus dokumentus ir taip buvo užtikrintas sąžiningo proceso principų, įskaitant ir jų teisę pateikti paaiškinimus, įgyvendinimas.

³⁷⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2009 m. birželio mėn. 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-13/2009.

³⁷⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-57/2013.

³⁸⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-38-370/2018.

Vadovaujantis formuojama praktika, tokiais atvejais pakanka, kad asmuo apie užsienio arbitražo procesą būtų tinkamai informuotas bent vieną kartą:

<...> kad būtų galima pripažinti, jog priešinga arbitražo šalis turėjo galimybę pateikti paaiškinimus, užtenka nustatyti, jog ji nors vieną kartą buvo tinkamai informuota apie arbitražo procesą, be to, tinkamas informavimas laiko prasme turi būti atliktas tokiu arbitražo proceso metu, kai priešinga šalis dar gali turėti galimybę pateikti savo paaiškinimus³⁸¹.

Kitoje byloje teismas atmetė prašymą nepripažinti užsienio arbitražo teismo sprendimo pagal šią Niujorko konvencijos nuostatą, remdamasis aplinkybe, kad asmuo buvo išreiškęs valią dėl proceso eigos ir ginčo esmės konkludentiniais veiksmais. Teismas nustatė, kad suinteresuotas asmuo dalyvavo nagrinėjant bylą, arbitražo bylos nagrinėjimo metu teikė procesinius dokumentus dėl ginčo esmės, kuriuose išreiškė savo sutikimą su pareiškėjo reikalavimais (atsakymą į pareiškėjo pareiškimą dėl arbitražo, atsiliepimą į ieškinį), formulavo argumentus procedūriniais klausimais ir dėl ginčo esmės bei kitaip naudojo jam suteiktomis procesinėmis teisėmis³⁸².

Aktyvus asmens dalyvavimas arbitražo procese (teikė procesinius dokumentus dėl ginčo esmės, dalyvavo nagrinėjant bylą žodinio proceso tvarka) taip pat rodo, kad asmens teisė būtų išklausytam buvo užtikrinta:

Arbitražo bylos nagrinėjimo metu suinteresuotas asmuo pripažino pareiškėjo pareikštus materialiuosius reikalavimus ir tokią savo poziciją aiškiai išreiškė, patvirtindamas 180 traktorių gavimo iš pareiškėjo faktą. Suinteresuotas asmuo minėtame arbitražo procese ginčijo priskaičiuotų netesybų dydį, prašė arbitražo teismo jas sumažinti, tai arbitražo teismas savo ruožtu ir padarė. Nustačius, jog suinteresuotas asmuo pasinaudojo jam tinkamai sudaryta gynybos galimybe, negalima teigti, jog buvo pažeista jo teisė būti išklausytam³⁸³.

Nustačius, kad užsienio arbitražo teismas faktiškai neinformavo asmens apie arbitražo procesą, toks sprendimas minėtu pagrindu gali būti nepripažįstamas:

Kaip ir nurodyta Rygos arbitražo teismo 2015 m. rugpjūčio 20 d. patvirtinime, iš viešai prieinamų AB Lietuvos pašto siuntų duomenų matyti, kad pašto siunta Nr. RR450998656LV buvo įteikta adresatui (UAB „Baltic supply“) 2016 m. birželio 30 d. Iš AB Lietuvos pašto pateiktos atiduotų pašto siuntų sąrašo kopijos matyti, kad siunta Nr. RR450998656LV buvo įteikta adresatui „I. K. vadovė“. Taip pat pagal AB Lietuvos pašto siuntų duomenis Rygos arbitražo teismo 2017 m. liepos 17 d. sprendimas, siųstas UAB „Baltic supply“, buvo įteiktas „vadovei I. K.“, o siųstas R. K. – įteiktas jam asmeniškai. Šiame kontekste pažymėtina tai, kad įmonės vadovas tuo metu buvo R. K., o ne I. K. Gavę šiuos AB Lietuvos pašto duomenis, UAB „Baltic supply“, R. K. ir I. G.-K. pateikė pareiškimą dėl ikiteisminio

³⁸¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. gruodžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-79/2012.

³⁸² Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-57/2013.

³⁸³ Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. vasario 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-14-196/2015.

*tyrimo pradėjimo, įrodinėdami, kad minėti parašai yra suklastoti; pagal šį pareiškimą buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas*³⁸⁴.

Kitoje byloje ginčas kilo dėl arbitro parinkimo arbitražo procese. Teismas konstatavo, kad arbitražo procese abi šalys turėjo galimybę reaguoti į siūlymą dėl arbitro paskyrimo (atsakovas elektroniniu paštu išsiųstu pranešimu buvo informuotas apie arbitro paskyrimą ir buvo raginamas kartu su kitu atsakovu per 14 dienų paskirti kitą arbitrą). Vien tai, kad atsakovas arbitro skyrimo procese buvo pasyvus, nors ir buvo informuotas apie šią procedūrą, nėra pagrindas atsisakyti pripažinti užsienio arbitražo teismo sprendimą:

*Atsakovų pasirinkimą dėl pasyvios pozicijos arbitražo bylos nagrinėjimo metu patvirtina ir kitos šioje byloje nustatytos aplinkybės, iš kurių matyti, jog jie nesiėmė jokių veiksmų savo paaiškinimams dėl ginčo esmės pateikti net ir po to, kai ieškinys jiems buvo įteiktas paštu. Be to, atsakovų elgesys išliko pasyvus ir pasibaigus arbitražo bylos nagrinėjimui, kadangi jie nesiėmė jokių teisėtų priemonių savo pažeistoms teisėms ginti, tarp jų ir arbitražo sprendimo ginčijimo Anglijos 1996 m. Arbitražo įstatymo 68 straipsnyje įtvirtintais pagrindais dėl rimto tvarkos pažeidimo*³⁸⁵.

- b) **Niujorko konvencijos V straipsnio 1 punkto d papunktis:** arbitražo institucijos sudėtis ar arbitražo procesas neatitikousių susitarimo arba, nesant tokio susitarimo, neatitiko tos šalies, kurioje vyko arbitražas, įstatymų.

Šios nuostatos tikslas yra numatyti užsienio valstybės arbitražo teismo sprendimo nepripažinimo galimybę dėl esminių arbitražo proceso pažeidimų, kurie apima tuos atvejus, kai šalys susitaria vadovautis vienos arbitražo institucijos taisyklėmis, tačiau arbitražas vyksta vadovaujantis kitos arbitražo institucijos taisyklėmis, arba atvejus, kai šalys susitaria dėl institucinio arbitražo taisyklių netaikymo³⁸⁶. Tačiau taikant šią nuostatą pripažįstama, kad smulkūs procedūriniai pažeidimai (pvz., arbitražų nešališkumo ir nepriklausomumo pareiškimų nepateikimas, preliminarus arbitražinio proceso grafiko nesuderinimas, užsienio arbitražo teismo sprendimo suinteresuotam asmeniui nepateikimas) įprastai nėra pakankamas pagrindas taikyti šią nuostatą³⁸⁷.

- c) **Niujorko konvencijos V straipsnio 1 punkto e papunktis:** sprendimas pusėms dar nebuvo galutinis arba jo vykdymą panaikino ar sustabdė tos šalies, kurioje jis buvo padarytas, arba tos šalies, kurios įstatymai taikomi, kompetentinga valdžios institucija.

Šios normos tikslas yra užtikrinti, kad prašomas pripažinti ir leisti vykdyti užsienio arbitražo teismo sprendimas šalims yra galutinis ir įsiteisėjęs. Vienoje byloje sprendžiant, ar užsienio arbitražo teismo sprendimas yra galutinis, teismas atsižvelgė į tai, kad buvo praleistas arbitražo teismo sprendimo apskundimo terminas, nebuvo duomenų, jog toks skundas buvo paduotas, be to, nebuvo duomenų, kad buvo pateiktas prašymas sustabdyti arbitražo teismo sprendimo vykdymą:

Kadangi suinteresuotas asmuo OAO „Minskvodstroj“ yra praleidęs arbitražo sprendimo apskundimo kompetentingam Švedijos teismui terminą ir nėra jokių

³⁸⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. vasario 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-4-407/2018.

³⁸⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. gruodžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-79/2012.

³⁸⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-57/2013.

³⁸⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-57/2013.

duomenų, kad jis kreipėsi dėl šio termino atnaujinimo ir realizavo arbitražo sprendimo apskundimo galimybę, taip pat duomenų, kad būtų priimtas kompetentingo Švedijos teismo procesinis sprendimas dėl arbitražo sprendimo vykdymo sustabdymo, kol bus išspręstas jo panaikinimo klausimas, minėti suinteresuoto asmens argumentai nesudaro pakankamo užsienio valstybės arbitražo sprendimo nepripažinimo pagrindo pagal 1958 m. Niujorko konvencijos V straipsnio 1 punkto e papunktį³⁸⁸.

d) Niujorko konvencijos V straipsnio 2 punkto a papunktis: ginčo objektas pagal šios šalies įstatymus negali būti arbitražo nagrinėjimo dalykas.

Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai kyla ginčas, ar užsienio arbitražo teismo sprendimas priimtas dėl ginčo dalyko, kuris gali būti arbitruotinas. Tokiais atvejais teismai įprastai vertina, ar užsienio arbitražo ginčo dalykas atitinka arbitražo ginčo dalyką pagal KAJ 12 straipsnį. Pavyzdžiui, vienoje byloje kilo klausimas, ar užsienio arbitražo teismo sprendimas dėl skolų darbuotojams priteisimo atitinka Niujorko konvencijos reikalavimus ir toks ginčas gali būti arbitruotinas:

KAJ 12 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad arbitražui negali būti perduoti ginčai, kylantys iš darbo ir vartojimo sutarčių, išskyrus atvejus, kai arbitražinis susitarimas buvo sudarytas po to, kai kilo ginčas. Šiuo atveju byloje pateiktos 2017 m. birželio 7 d. trišalės taikos sutartys, kuriose numatytas arbitražinis susitarimas, buvo sudarytos po to, kai kilo ginčas dėl pareiškėjams mokėtino darbo užmokesčio <...>. Įvertinus šias aplinkybes, teismui nekyla abejonių dėl tokio ginčo arbitruotinum³⁸⁹.

e) Niujorko konvencijos V straipsnio 2 punkto b papunktis: to sprendimo pripažinimas ir vykdymas prieštarauja šios šalies viešajai tvarkai.

Viešosios tvarkos išlyga dėl užsienio arbitražo sprendimo nepripažinimo yra viena dažniausiai taikomų teismų praktikoje. Sąvoka „viešojo tvarka“ tarptautinio arbitražo doktrinoje ir praktikoje aiškinama kaip tarptautinė viešojo tvarka, apimanti fundamentalius sąžiningo proceso principus, taip pat imperatyvias teisės normas, įtvirtinančias pagrindinius ir visuotinai pripažintus teisės principus³⁹⁰. Todėl viešajai tvarkai prieštaraujančiais laikomi sprendimai, kurie pažeidžia pamatinius teisės principus, pagrindines moralės normas:

Viešosios tvarkos pažeidimu gali būti pripažįstami atvejai, kai nustatoma, kad užsienio arbitražo sprendimo pripažinimas ir vykdymas prieštarautų Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintiems pagrindiniams teisės principams ir moralės normoms, pripažįstamiems tarptautiniu mastu, taip pat kai arbitražo sprendimas ar arbitražinis susitarimas išgautas prievarta, apgaule ar grasinimu ir kt. <...> Atitiktis viešajai tvarkai vertinimo kriterijaus ribos formuluojamos siaurai ne tik kasacinio teismo, bet ir užsienio valstybių aukščiausiųjų teismų praktikoje. Prieštaraujančiais viešajai tvarkai gali būti laikomi tik tokie arbitražo teismo sprendimai, kurie pažeidžia fundamentalius ir aiškius teisingumo ir sąžiningumo principus, pagrindines moralės normas³⁹¹.

³⁸⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-57/2013.

³⁸⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-70-370/2018.

³⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-267-611/2017.

³⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-267-611/2017.

Viešosios tvarkos išlyga turi būti aiškinama itin siaurai ir, nenustačius esminių proceso ir (ar) asmens teisių pažeidimų, ji negali būti taikoma. Vienoje byloje teismas, įvertinęs bylos aplinkybes, konstatavo, kad nebuvo pagrindo teigti, jog, pripažinus užsienio arbitražo teismo sprendimą Lietuvos Respublikoje, atsirastų tokie teisiniai padariniai, kurie būtų nesuderinami su tarptautine viešąja tvarka:

Viešosios tvarkos išlygos taikymas galimas tik tokiu atveju, kai imperatyvių įstatymų normų pažeidimas yra absoliučiai akivaizdus ir juo paminamos ne bet kokios, o pačios fundamentaliausios ir reikšmingiausios valstybės ir visuomenės vertybės, pripažintos tarptautiniu lygmeniu. Tarptautinės viešosios tvarkos sampratos turinys taip aiškinamas tiek taikant nacionalinio arbitražo panaikinimo procedūrą, tiek ir sprendžiant užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo Lietuvoje klausimą (KAJ 50–51 straipsniai)³⁹².

Vienoje byloje kasacinis teismas panaikino LAPT nutartį, kuria teismas pripažino užsienio arbitražo sprendimą nesuderinamu su viešąja tvarka dėl iš anksto nustatytų nuostolių nustatymo ir taikymo. Byloje nustatyta, kad šalys sutartimi sulygo, kad nutraukęs sutartį nesilaikydamas įspėjimo laikotarpio žaidėjas turės agentui sumokėti sumą, lygią 25 proc. paskutinės agento žaidėjo naudai suderėtos sutarties vertės:

Tokių šalių suderinta valia dėl netesybų neturėtų būti paneigiama nesant išskirtinių aplinkybių, dėl kurių būtų pagrindas konstatuoti svarbiausių ir pagrindinių teisės nuostatų pažeidimą, o tokių aplinkybių nagrinėjamoje byloje nenustatyta³⁹³.

Kitoje byloje kasacinis teismas konstatavo, kad termino dėl sprendimo pateikimo vykdyti praleidimas (CPK 606 straipsnio 2 dalis) savaime nėra pagrindas atsisakyti pripažinti užsienio arbitražo teismo sprendimo vadovaujantis viešosios tvarkos išlyga:

CPK 606 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą 5 metų terminą vykdomajam dokumentui pateikti vykdyti nėra pagrindo vertinti kaip fundamentalų sąžiningo proceso principą ar imperatyvią teisės normą, įtvirtinančią pagrindinius ir visuotinai pripažintus teisės principus, nes šis terminas nėra naikinamasis, pagal CPK 608 straipsnį jis gali būti atnaujinamas, be to, tik pripažintas užsienio arbitražo teismo sprendimas įgyja res judicata galią Lietuvos Respublikoje (CPK 809 straipsnio 1 dalis, 813 straipsnio 4 dalis)³⁹⁴.

Teismų praktikoje kyla klausimų, ar šalių sutartos netesybos, kurios gali būti prilygintos baudinėms, gali būti pagrindas atsisakyti pripažinti užsienio arbitražo teismo sprendimą. Viena vertus, neprotingai didelės netesybos gali būti vertinamos kaip viešosios tvarkos pažeidimas, jeigu jos reikštų lupikavimo įteisinimą³⁹⁵. Kita vertus, tai, kad šalys sutartyje nustatė nemažus delspinigius,

³⁹² Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-50-381/2018.

³⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. rugsėjo 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-483-421/2015.

³⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-267-611/2017.

³⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-179/2006; 2008 m. kovo 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-161/2008.

savaime nereiškia, jog užsienio arbitražo teismo sprendimas, kuriuo priteisti delspinigiai, pažeidžia viešąją tvarką³⁹⁶.

Sutartinės netesybos apibrėžia šalių atsakomybės ribas už prievolės neįvykdymą sutarties sudarymo momentu ir suteikia teisę į jas, konstatavus prievolės neįvykdymo faktą; sutartinių netesybų ypatumai neleidžia jų mažinti iki kreditoriaus įrodytų nuostolių dydžio, nes taip būtų paneigiamas sutarčių laisvės principas; teismas turi teisę mažinti sutartines netesybas tik nustatęs, kad konkrečiu atveju netesybos aiškiai per didelės (neprotingai didelės) arba prievolė iš dalies įvykdyta, tam kiekvienu atveju turi būti vertinamos konkrečios bylos aplinkybės, nes priklausomai nuo faktinės situacijos tas pats netesybų dydis vienu atveju gali būti pripažintas tinkamu, o kitu atveju – aiškiai per dideliu; sprendžiant dėl priteistinių sutartinių netesybų dydžio, svarbu atsižvelgti į tai, jog netesybos nustatytos šalių valia jų sudarytoje sutartyje, įvertinti konkrečių sutartinių santykių pobūdį (pvz., abi sutarties šalys – privatūs verslo subjektai, turintys patirties verslo bei derybų srityje, galintys numatyti įsipareigojimų nevykdymo padarinius ir laisva valia pasirenkantys sutarties sąlygas), nes neturėtų būti iš esmės paneigiama šalių valia dėl atsakomybės už sutartinių įsipareigojimų nevykdymą³⁹⁷.

Verslo subjektai, sudarydami sandorius, gali laisva valia susitarti dėl atsakomybės už sutartinių prievolių nevykdymą pobūdžio ir dydžio ir toks jų susitarimas turi būti gerbiamas, teismas neturėtų formaliais pagrindais paneigti šalių išreikštos ir suderintos valios. Verslo subjektų susitarimai, nesant išskirtinių aplinkybių, dėl kurių būtų pagrindas konstatuoti pagrindinių, svarbiausių teisės nuostatų pažeidimą, nėra viešosios tvarkos dalykas³⁹⁸.

Vienoje byloje LAPT pripažino, kad bendros 20,4 mln. Eur sumos priteistų netesybų (delspinigių) suma sudaro net 9,12 mln. Eur, t. y. beveik 45 proc. visos priteistos sumos. Teismas akcentavo, kad toks netesybų dydis buvo sudarytas laisvu šalių sutarimu:

<...> šiuo atveju svarbi aplinkybė yra ta, kad delspinigių dydis buvo nustatytas šalių susitarimu, be to, nors garantijos sutartis buvo sudaryta juridinio asmens „JSC Alfa Bank“ ir fizinio asmens V. K., tačiau iš bylos duomenų akivaizdu, kad ši sutartis iš esmės buvo sudaryta verslo subjektų. Kaip minėta, verslo subjektai, sudarydami sandorius, gali laisva valia susitarti dėl atsakomybės už sutartinių prievolių nevykdymą pobūdžio ir dydžio ir toks jų susitarimas turi būti gerbiamas³⁹⁹.

Vienoje naujausių kasacinio teismo nutarčių, kurioje aptarta formuojama praktika dėl viešosios tvarkos išlygos taikymo, pripažinta, kad užsienio arbitražo sprendimas pažeidžia viešąją tvarką, nes jo priteista suma vertinama kaip sutarties šalies nubaudimas:

Be to, už privatizavimo sutarties pažeidimą, kuris buvo pagrindas nutraukti sutartį, šioje byloje prašomu pripažinti ir leisti vykdyti Serbijos arbitražo sprendimu iš pirkėjo priteista 25 proc. pardavimo kainos dydžio – t. y. 3,275 mln. Eur sutartinės netesybos (bauda) bei 2,25 proc. palūkanos nuo sutarties nutraukimo dienos. <...> Serbijos arbitražo priteista suma, vertinama visų privatizavimo sutarties šaliai – pirkėjui pritaikytų sankcijų kontekste, yra skirta nubausti, o ne atlyginti iš anksto numatytus ar

³⁹⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-72-381/2018.

³⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-304/2007; 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-409/2010.

³⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-104/2011.

³⁹⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-72-381/2018.

*realiai patirtus nuostolius. Tokio pobūdžio baudų draudimas sudaro ne tik Lietuvos Respublikos viešosios tvarkos, bet ir tarptautinės viešosios tvarkos turinį*⁴⁰⁰.

Viešosios tvarkos išlygos taikymo pagrindas gali būti ir proceso kalbos trūkumai. Vienoje byloje pateiktas prašymas nepripažinti užsienio arbitražo sprendimų vadovaujantis tuo, kad viena arbitražinio ginčo šalių nesuprato arbitražo proceso kalbos. Suinteresuoti asmenys teigė, kad bylą nagrinėjant arbitraže buvo pažeista jų teisė į sąžiningą ir teisingą teismo procesą, teisė būti išklaustytiems, nes arbitražo procesas vyko rusų kalba, kurios atsakovai gerai nemokėjo (nesuprato), ir tai sudarė pagrindą atsisakyti pripažinti užsienio arbitražo teismo sprendimą Niujorko konvencijos V straipsnio 1 punkte įtvirtintais pagrindais. LApT nustatė, kad sutartyje, kurioje numatyta arbitražinė išlyga, nurodyta, jog arbitražo procesas vyksta rusų kalba, atmetė prašymą ir konstatavo:

*<...> sutartyje įtvirtintoje arbitražinėje išlygoje pačios šalys pasirinko ginčo nagrinėjimo kalbą (rusų), o byloje nėra jokių duomenų, iš kurių būtų galima spręsti, kad atsakovai (suinteresuoti asmenys) būtų ėmęsi kokių nors veiksmų siekdami informuoti bylą nagrinėjantį arbitražo teismą apie kalbos nemokėjimą (prastą mokėjimą) ir (ar) vertėjo poreikį (rėmimasis kalbos nemokėjimo aplinkybe nurodomas tik šioje byloje sprendžiant arbitražo teismo sprendimo pripažinimo ir leidimo vykdyti Lietuvoje klausimą). Iš bylos duomenų nesant pagrindo spręsti, kad arbitražo teismas apskritai žinojo (galėjo žinoti) apie galimą vertėjo poreikį dėl pačių atsakovų (suinteresuotų asmenų) pasyvaus elgesio / neveikimo, teisėjų kolegija nesutinka su suinteresuotų asmenų pozicija, jog nagrinėjamu atveju arbitražo teismas nepaskirdamas (nepasiūlydamas paskirti) vertėjo pažeidė sąžiningo proceso reikalavimus ir dėl to turėtų būti atsisakyta pripažinti arbitražo teismo sprendimą*⁴⁰¹.

Užsienio arbitražo sprendimo vykdymas

Užsienio arbitražo teismo sprendimas Lietuvos Respublikos teritorijoje gali būti vykdomas tik tada, kai jį pripažįsta LApT. Pagal CPK 584 straipsnio 1 dalies 5 punktą užsienio teismų ir arbitražų teismų sprendimai priskiriami prie vykdytinų pagal CPK VI dalyje išdėstytas taisykles tarptautinėse sutartyse ir įstatymuose nurodytais atvejais. Pripažinti užsienio arbitražo teismo sprendimai yra vykdomieji dokumentai ir vykdomi pagal CPK VI dalies taisykles (CPK 814 straipsnio 4 dalis). CPK 814 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad užsienio teismų (arbitražų) sprendimai gali būti vykdomi, jeigu: 1) sprendimas gali būti vykdomas valstybėje, kurios teismai jį priėmė; 2) jie yra pripažinti CPK VII dalies LIX skyriaus ketvirtajame skirsnyje nustatyta tvarka.

Nors užsienio arbitražo teismo sprendimas yra vykdytinas dokumentas, tačiau kol jis nėra KAJ ir Niujorko konvencijos nustatyta tvarka pripažintas Lietuvos Respublikoje, jo priverstinis vykdymas Lietuvoje nėra galimas (CPK 809 straipsnio 1 dalis). Toks dokumentas neturi vykdomojo dokumento teisinio statuso ir jam netaikomos CPK VI dalies taisyklės. Būtent užsienio arbitražo sprendimo pripažinimas Lietuvoje išplečia jo galią Lietuvos teritorijoje, o kol jis nėra pripažintas Lietuvoje, jis materialiuųjų teisinių padarinių nesukelia (išskyrus pačioms arbitražinio nagrinėjimo šalims)⁴⁰².

⁴⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. birželio 13 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e3K-3-182-969/2019.

⁴⁰¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. liepos 18 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2T-74-370/2018.

⁴⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-267-611/2017.

Jeigu šalys laikosi susitarimo ir geranoriškai vykdo arbitražo sprendimą, jų tarpusavio santykių viešojo teisė nelemia. Viešosios teisės institutai dėl užsienio arbitražų teismų sprendimų pripažinimo, priverstinio vykdymo taikomi tik tuo atveju, kai ginčo šalis atsisako vykdyti arbitražo teismo sprendimą savanoriškai. Tarptautinis komercinis arbitražas yra privatus ginčų sprendimo būdas, kuriam pagal viešąją teisę nustatomos jo veikimo ribos ir padedama vykdyti arbitražo sprendimus jų savanoriško neįvykdymo atvejais:

Viešosios teisės institutai (užsienio valstybių arbitražų sprendimų pripažinimo institutas, priverstinio vykdymo institutas ir kt.) gali būti panaudoti tik šalims geranoriškai nevykdant iš sutarties kylančio įsipareigojimo laikyti arbitražo sprendimą privalomu, todėl laikytini ultima ratio (kraštutine priemone)⁴⁰³.

Sprendžiant dėl užsienio arbitražo teismų sprendimų vykdymo, taikoma visuotinai pripažinta taisyklė, kuria draudžiama apsunkinti užsienio arbitražo teismo sprendimo vykdymą, palyginus su vidaus arbitražų teismų sprendimų vykdymu:

Arbitražų sprendimams, kuriems taikoma ši Konvencija, pripažinti ir vykdyti neturi būti taikomos iš esmės sunkesnės sąlygos arba didesni maitai ar rinkliavos, negu tie, kurie galioja vidaus arbitražų sprendimams pripažinti ir vykdyti⁴⁰⁴.

Vykdomieji dokumentai turi būti pateikti vykdyti per įstatyme nustatytą terminą. Spręsdamas klausimą, kada pradedamas skaičiuoti terminas dėl vykdomųjų dokumentų pateikimo vykdyti, kai prašoma vykdyti užsienio arbitražo teismo sprendimą, kasacinis teismas yra suformulavęs teisės aiškinimo taisyklę:

<...> CPK 606 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas vykdomųjų dokumentų pateikimo vykdyti terminas užsienio teismo (arbitražo) sprendimams vykdyti pradedamas skaičiuoti nuo kompetentingo Lietuvos Respublikos nacionalinio teismo procesinio sprendimo, kuriuo pripažįstamas užsienio teismo (arbitražo) sprendimas, įsiteisėjimo, kaip tai reglamentuota CPK 811¹ straipsnyje⁴⁰⁵.

Teismų praktikoje buvo aptartas atvejis, kai užsienio arbitražo teismo sprendimą patvirtinęs teismas nustatė, kad skolininkas byloje yra bankrutuojantis asmuo, kurio bankroto byla nagrinėjama teisme. Tokiu atveju, priėmus sprendimą dėl užsienio arbitražo teismo sprendimo pripažinimo ir leidimo vykdyti, arbitražo sprendimas ir bylos medžiaga persiunčiami bankroto bylą nagrinėjančiam teismui:

Sistemiškai aiškindamas šias nuostatas ir atsižvelgdamas į faktą, kad Lietuvos apeliacinio teismo nutartys, priimtose bylose dėl užsienio arbitražų teismų sprendimų pripažinimo pagal 1958 m. Niujorko konvenciją, įsiteisėja nuo priėmimo momento, teismas daro išvadą, kad nors [B] eksplicitiškai nenumatyta vykdomųjų dokumentų perdavimo tiesiogiai iš bylų užsienio arbitražo sprendimo pripažinimo klausimą išnagrinėjusio teismo bankroto bylą nagrinėjančiam teismui tvarka, atsižvelgiant į bylų dėl užsienio arbitražo teismų sprendimų pripažinimo specifiką, proceso

⁴⁰³ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-57/2013.

⁴⁰⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-57/2013.

⁴⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-267-611/2017.

koncentracijos ir ekonomiškumo principą (CPK 7 straipsnis) bei bankroto byloje egzistuojantį viešąjį interesą, reikalaujantį, inter alia, kuo skubesnį bylų nagrinėjimo ir operatyvaus procedūrų vykdymo, vykdomieji dokumentai pagal pripažintus ir leistus vykdyti Lietuvos Respublikoje užsienio valstybių arbitražų sprendimus turėtų būti perduodami skolininko bankroto bylų nagrinėjančiam teismui. <...> Šios taisyklės taikomos ir dėl arbitražo sprendimų, kuriais Lietuvos Respublikoje yra pripažinti ir leisti vykdyti užsienio valstybių teismų ir arbitražų sprendimai (CPK 773 straipsnio 2 dalis)⁴⁰⁶.

Užsienio arbitražo sprendimo vykdymo sustabdymas

Niujorko konvencijos VI straipsnyje įtvirtinta galimybė atidėti klausimo dėl sprendimo vykdymo išsprendimą. Ši nuostata savo esme ir turiniu atitinka CPK įtvirtintą bylos sustabdymo institutą, kadangi nėra žinoma, kada išnyks aplinkybė, dėl kurios negali būti nagrinėjama byla dėl užsienio arbitražo teismo sprendimo pripažinimo (nepripažinimo). Sprendžiant bylos sustabdymo klausimą tokio pobūdžio byloje taikomos CPK nuostatos, kuriomis reglamentuojami bendrosios civilinės bylos sustabdymo pagrindai:

CPK 163, 164 straipsniuose nurodyti bendrieji bylos sustabdymo pagrindai bei sustabdymo taisyklės turi būti taikomi ir nagrinėjant prašymus dėl užsienio arbitražo sprendimo pripažinimo ir leidimo vykdyti Lietuvoje, nes procesas byloje dėl užsienio arbitražo pripažinimo ir leidimo vykdyti Lietuvoje vyksta pagal galiojančio CPK nustatytą tvarką ta apimtimi, kiek proceso nereglamentuoja 1958 m. Niujorko konvencija (CPK 1 straipsnio 3 dalis)⁴⁰⁷.

Kasacinės instancijos teismas yra suformulavęs teisės aiškinimo taisyklę, kokias aplinkybes turėtų vertinti bylą nagrinėjantis teismas, kuriam pateiktas prašymas sustabdyti bylą tokio pobūdžio byloje:

<...> tais atvejais, kai Niujorko konvencijos VI straipsnio pagrindu prašoma sustabdyti bylą dėl sprendimo dėl užsienio arbitražo teismo sprendimo pripažinimo ir leidimo jį vykdyti, bylą nagrinėjantis teismas konkrečios bylos aplinkybių kontekste, be kita ko, turi įvertinti, ar stabdymas labiau atitinka šalių interesus nei bylos išnagrinėjimas, atsižvelgdamas į tai, ar prašymas panaikinti arbitražo sprendimą kilmės valstybėje pateiktas gera valia, ar yra pagrindas manyti, kad toks prašymas bus patenkintas, ar dėl bylos sustabdymo nepagrįstai nepailgės užsienio arbitražo sprendimo pripažinimo ir leidimo jį vykdyti procesas⁴⁰⁸.

LApT, sprenddamas tokio pobūdžio klausimus, yra konstatavęs, kad sistemiškai aiškinant Niujorko konvencijos VI straipsnį ir CPK 164 straipsnio 4 punktą, skirtingų valstybių teismuose lygiagrečiai vykdyti du, nors ir netapačius, tačiau labai susijusius teismo procesus yra neprotinga, nes tai neatitinka civilinio proceso ekonomiškumo ir koncentruotumo principų (CPK 7 straipsnis)⁴⁰⁹.

⁴⁰⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. gruodžio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-115/2014.

⁴⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-510/2008.

⁴⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-381-915/2016.

⁴⁰⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-1-381/2019 (teismo proceso Nr. 2-60-3-00037-2012-6).

Vienoje naujausių tokio pobūdžio bylų LApT priėmė sprendimą sustabdyti bylos nagrinėjimą dėl užsienio arbitražo sprendimo pripažinimo, kadangi užsienio valstybėje vis dar vyksta procesas dėl arbitražo sprendimo pripažinimo negaliojančiu:

Nepaisant to, kad Lietuvos apeliacinis teismas gali nagrinėti šią bylą nepriklausomai nuo Serbijos Respublikos teismuose vykstančio proceso, tačiau, teisėjų kolegijos vertinimu, tai daryti yra netikslinga ir yra pagrindas sustabdyti šios bylos nagrinėjimą, iki bus priimtas galutinis neskundžiamas sprendimas Serbijos Respublikos teismuose dėl Belgrado užsienio prekybos arbitražo teismo prie Serbijos prekybos ir pramonės rūmų 2011 m. lapkričio 15 d. dalinio ir 2012 m. rugsėjo 19 d. galutinio arbitražo sprendimų⁴¹⁰.

Kitoje byloje LApT priėmė sprendimą sustabdyti bylą dėl užsienio arbitražo teismo sprendimo pripažinimo tol, kol kitoje byloje procesinį sprendimą priims kasacinis teismas. Be to, teismas atsižvelgė tai, kad teisminė tvarka tokio pobūdžio ginče nėra suformuota:

<...> šiuo atveju yra pagrindas stabdyti nagrinėjamą bylą, iki kasacinis teismas priims galutinį sprendimą ir pasisakys dėl suinteresuoto asmens UAB „ARVI“ ir ko teisinių argumentų. Nors civilinės bylos Nr. 2T-12-370/2016 ir šios bylos faktinės aplinkybės skiriasi, kaip nurodo abi šalys, teismas mano, jog nagrinėjamu atveju vis viena svarbus kasacinio teismo vertinimas bei pozicija dėl anksčiau nurodyto teisinio reglamentavimo vertinimo, kadangi nagrinėjamais teisiniais klausimais teismų praktikos nėra⁴¹¹.

Pagrindas sustabdyti civilinę bylą dėl užsienio arbitražo teismo sprendimo pripažinimo ir leidimo vykdyti gali būti teismo sprendimo priėmimas valstybėje, kurioje priimtas užsienio arbitražo teismo sprendimas, kadangi galima situacija, jog būtų priimti visiškai skirtingi sprendimai dėl to paties ginčo:

Kaip teisingai nurodo suinteresuotas asmuo, nesustabdžius šios bylos nagrinėjimo gali būti priimti kardinaliai priešingi sprendimai ir susidaryti situacija, kad arbitražo procese atmetus visus pareiškėjo reikalavimus panaikintas arbitražo sprendimas bus ne tik pripažintas Lietuvos Respublikoje, bet ir pradėtas vykdyti, o tai reikštų, kad būtų pradėtas priverstinis išieškojimas iš V. K. turto. Tuo tarpu šių procesų atgręžimas būtų ne tik ypač sudėtingas, bet ir galimai apskritai neįmanomas⁴¹².

⁴¹⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-1-381/2019 (teisminio proceso Nr. 2-60-3-00037-2012-6).

⁴¹¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. kovo 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-3-407/2019 (teisminio proceso Nr. 2-60-3-00100-2015-0).

⁴¹² Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-72-381/2018.

Pastaba. Lietuvos apeliacinio teismo apžvalgoje pateikiamos neoficialios procesinių sprendimų santraukos. Šis dokumentas skirtas tik informuoti.

Parengė Lietuvos apeliacinio teismo Teismų praktikos skyrius.

**LIETUVOS
TEISMAI**

Lietuvos apeliacinis teismas

Gedimino pr. 40, LT-01503 Vilnius
Tel. (8 70) 663 685, faks. (8 70) 663 060
apeliacinis@apeliacinis.lt
www.apeliacinis.lt

Vilnius, 2019